

Sindre Holt

Kvinner i norsk sjakk

En studie av tiltak for nivåheving og rekruttering i norsk
kvinnesjakk

Masteroppgave i
Seksjon for kultur & samfunn
Norges Idrettshøgskole, 2020

Sammendrag

Denne undersøkelsen har sett på hvordan tiltak i sjakkmiljøet har påvirket kvinnesjakken i Norge. Kvinneandelen i norsk sjakk har vært stabilt rundt 5% siden 1980-tallet, i en sport som i utgangspunktet ikke krever store fysiske anstrengelser.

Undersøkelsen har derfor brukt eksisterende teorier rundt kjønnsforskjeller i sjakk, som er blitt kategorisert i tre bolker. Disse tre er psykologiske og personlighetsfaktorer, biologiske og genetiske faktorer, og sosiologiske og kulturelle faktorer.

Kjønnsforskning i sjakk har i veldig liten grad benyttet seg av feministiske perspektiver. Derfor vil denne oppgaven også se på disse som mulige årsaksforklaringer. Av disse perspektivene benyttes synliggjøringsprosjektet, hegemonisk maskulinitet, Julia Kristevas tre stadier for feministisk forskning, og feminismsens fire bølger.

Siden oppgaven har et historisk perspektiv ble det brukt historisk forskningsmetode for å undersøke fenomenet. Det er skriftlige historiske kilder som er benyttet, og oppgaven har et hovedfokus på primærkilder delt av Norges Sjakkforbund, og tidsskriftet Norsk Sjakkblad. Tidsskriftet har eksistert siden 1906, og har fungert som organ for Norges Sjakkforbund siden 1919.

Historiekapittelet følger norsk sjakk gjennom sine lange år, og har fokus på kvinnes rolle i denne historien. Av viktige hendelser finner vi blant annet første kvinner i et styre, første kvinnelige internasjonale representant, første dameklubb og mye mer. Historien tjener som resultatet for denne oppgaven, og diskuteres derfor opp mot de teoretiske perspektivene fra kapittel 2.

Jeg vil konkludere med at tiltak for norsk kvinnesjakk har fungert dårlig på kvinneandelen, men relativt godt på nivåheving. Resultatene viser at kvinnesjakken i mange år har vært nedprioritert, og at kvinner har til dels hatt en trøblete tilstedeværelse i sjakkmiljøet.

Innholdsfortegnelse

Sammendrag	I
Forord	IV
Forkortelser	V
1. Innledning	- 1 -
1.1 Problemstilling	- 1 -
1.2 Avgrensninger	- 2 -
1.3 Begrepsforklaringer.....	- 3 -
2. Teori og litteratur	- 5 -
2.1 Psykologiske faktorer og personlighetsfaktorer.....	- 5 -
2.2 Biologiske og genetiske faktorer	- 6 -
2.3 Sosiologiske og kulturelle faktorer	- 7 -
2.4 Feministiske perspektiver	- 8 -
2.4.1 Hegemonisk maskulinitet	- 9 -
2.4.2 Synliggjøringsprosjektet	- 10 -
2.4.3 Feministisk forsknings tre stadier.....	- 11 -
2.4.4 Feminismens fire bølger	- 11 -
3. Metode	- 13 -
3.1 Forskningsdesign	- 13 -
3.2 Informasjonsinnhenting	- 14 -
3.3 Kilder	- 15 -
3.4 Analyse.....	- 17 -
3.5 Hermeneutisk sirkel.....	- 19 -
3.6 Validitet og reliabilitet.....	- 20 -
3.7 Styrker og svakheter.....	- 20 -
3.8 Etske betraktninger	- 22 -
4. Kvinnenes historie i sjakken	- 23 -
4.1 De tidlige årene.....	- 23 -
4.2 Klubber og idéen om et nasjonalt sjakkforbund	- 24 -

4.3	Bergen viser veien	- 26 -
4.4	Kretser og økonomiske problemer	- 28 -
4.5	Arbeidersjakk og naziolympiade.....	- 30 -
4.6	Krigens begynnelse og nazistovertagelse	- 33 -
4.7	Etterkrigstid og damesjakk.....	- 34 -
4.8	Ratingsystem og begynnelsen av seriesjakk	- 39 -
4.9	Kvinnene kommer!	- 41 -
4.10	Nye storspillere og etablering av en sjakklinje.....	- 45 -
4.11	Nytt millennium, ny satsing	- 50 -
5.	Drøfting	- 59 -
5.1	Skole- og ungdomssjakken	- 59 -
5.2	Ekskluderende atferd	- 62 -
5.3	Regelpåvirkning og positiv diskriminering	- 65 -
5.4	Kvinnetitler, kvinnemesterskap, kvinnelag og kvinnegrupper	- 67 -
6.	Konklusjon.....	- 72 -
	Litteraturliste	- 75 -

Forord

For denne oppgaven vil jeg først og fremst takke alle informantene som har stilt med verdifull informasjon til oppgaven. Av disse ønsker jeg spesielt å nevne Sylvia Johnsen, Per Lea, Liv Mette Harboe og viktigst av alle Morten Lilleøren. Takket være sjakkhistorie.no var mengden kilder aldri et problem!

Takk også til Tom Erik Nilsen som i to år har vært et viktig utløp for faglig diskusjoner rundt masterløpet, og spesielt vår enorme interesse for god fotball fra den røde delen av Manchester og den blå delen av London!

Takk også til familie som har vært viktige støttespillere gjennom hele utdanningen.

En spesiell takk til Matti Goksøyr, som har vært en perfekt veileder for meg, og som alltid har gitt gode, erfarne råd til oppgaven og hele tiden forstått hva jeg ønsket å oppnå med oppgaven.

Forkortelser

AIF – Arbeidernes Idrettsforbund.

Chr.a. SS – Christiania Schakselskab.

FIDE – Federation Internationale des Echecs, det internasjonale sjakkforbundet.

FM – FIDE Master.

GM – Grandmaster (Stormester).

IM – International Master.

NIF – Norges Idrettsforbund.

NSb – Norsk Schakblad/Norsk Sjakkblad.

NSF – Norges Sjakkforbund.

NSFU – Norges Sjakkforbund Ungdom.

NM – Norgesmesterskap.

USF – Ungdommens Sjakkforbund.

WFM – Woman FIDE master.

WGM – Woman Grandmaster.

WIM – Woman International Master.

1. Innledning

Temaet for denne oppgaven er å vurdere tiltak sjakkmiljøet har gjennomført, for å bedre nivået og rekrutteringen i kvinnesjakken. Bakgrunnen for undersøkelsen er det faktum at sjakk er en intellektuell sport som ikke krever store fysiske anstrengelser. Baserte på dette bør kvinner være like gode som menn i sporten. Så hvorfor er det såpass stort skille mellom høyeste ratede kvinne, og høyeste ratede mann? Det er til å undres over at land som Norge, som ser på seg selv som kjønnsnøytrale kun har en kvinneandel på 5% i sjakken (Nesheim, 2019).

Norsk sjakk er veldig i søkelyset. Suksessen til Magnus Carlsen har gjort sjakk populært. Når Carlsen spilte sin VM-kamp mot Fabiano Caruana slo det meg at i motsetning til fotball, basketball, håndball og friidrett, inneholder sjakk lite fysisk anstrengelse. Hvorfor har det da aldri vært en kvinnelig verdensmester? Ekspertene omtaler også turneringen som «det åpne verdensmesterskapet i sjakk». Underveis i kampene nevnes varianter av kjente sjakkspillere, og stillinger som tidligere er sett. Karpov, Fischer, Spasskij, Spielmann er noen av navnene som nevnes. De mest kjente sjakkskikkelsene i Norge er Magnus Carlsen sammen med programledere som Torstein Bae, Atle Grønn, Jon Ludvig Hammer og Hans Olav Lahlum. Av navnene over er ingen kvinner. Ingen verdensmestere fra åpen klasse har vært kvinnelige, og kun en kvinne har deltatt i kandidatturneringen for å spille VM-kampen: Judith Polgar.

Undersøkelsen bygger på en interesse for sjakk og historie. Disse undringene, sammen med interesseområdet førte derfor til en historisk undersøkelse av kvinner i sjakk.

1.1 Problemstilling

Problemstillingen for denne undersøkelsen er derfor:

Hvordan har tiltak i sjakkmiljøet påvirket kvinnesjakken i Norge?

Problemstillingen vil ta for seg to hovedområder: kvinneandelen i norsk sjakk, og nivået på kvinnelige sjakkspillere i Norge. Analysen av kvinneandelen vil baseres på tall rapportert i historiske kilder, og primærkilder delt av NSF. Vurderingen av nivå på spillerne vil baseres på ratingtall. En forklaring av ratingtall står på side 4. Det vil

trekkes frem kilder der kvinner i sjakken selv har stått frem med sine opplevelser, noe som er hovedmålet med kvalitative undersøkelser: menneskers opplevde virkelighet (Grimen & Ingstad, 2015; Jacobsen, 2015). Problemstillingen går ut fra en hypotese om at kvinner bør være like egnet som menn til å spille sjakk, og dermed burde være tilnærmet like mange og like gode i sjakk.

Teorikapittelet tar for seg allerede eksisterende kjønnsforskning innen sjakk. Disse forskningsarbeidenes perspektiv kan kategoriseres i tre hovedbolker: psykologiske- og personlighetsfaktorer, biologiske og genetiske faktorer og sosiologiske og kulturelle faktorer. Undersøkelsen vil benytte seg av feministiske perspektiver, som virker å ha blitt oversett i eksisterende kjønnsforskning innen sjakken. De feministiske perspektivene vil være det som kalles synliggjøringsprosjektet, de tre feministiske stadiene, de fire bølgene av feminisme og hegemonisk maskulinitet.

Metoden som ble benyttet var historisk forskningsmetode. Mer spesifikt benyttet undersøkelsen en analyse av skriftlige, historiske kilder som presenteres i metodekapittelet. NSF ble stiftet i 1914, og har vært gjennom forskjellige perioder med kvinnesjakk. Det var derfor naturlig å gjøre en historisk studie. På bakgrunn av de historiske kildene som eksisterer vil oppgaven ha et hovedfokus rundt Norsk Sjakkblad (NSb), et tidsskrift som har fungert som organ for NSF siden 1919, og som har eksistert siden 1906. Informasjon fra NSb vil suppleres med sjakkhistoriebøker, andre sjakktidsskrifter, jubileumsbøker, klubbaviser og noen avisspalter.

Historiekapittelet vil inneholde resultatene, og med det en oversikt av norsk kvinnesjakk. En oversikt over norsk kvinnesjakk var viktig, fordi den kun eksisterer i bruddstykker over mange forskjellige kilder. Et helhetlig bilde var viktig for å gi en nøyaktig representasjon av kvinnenens ståsted i sjakken. Dermed ble det tydeligere hvordan de igangsatte tiltakene har fungert og hvorfor de ble startet opp. Analysen og drøftingen tar utgangspunkt i de teorier som blir presentert, sammen med de historiske data som kommer frem i historiekapittelet.

1.2 Avgrensninger

Undersøkelsen handler om kvinner i norsk sjakk. Det finnes mange typer sjakk som kan spilles. Denne undersøkelsen vil derfor holde seg til den typen sjakk som representeres

av Elo-ratingen: lynsjakk (Blitz), hurtigsjakk (Rapid) og standardsjakk (Standard). Spillet er det samme, med sine 64 felt, 32 brikker, der målet er å sette motstanderens konge i sjakk matt (altså at kongen ikke lenger kan unnsnippe). For en detaljert beskrivelse av hvordan brikkene kan gå, og dypere regler, se sjakk.no (Norges Sjakkforbund, 2020). Forskjellen mellom disse «typene» sjakk er tillatt tenketid. Disse formene for tenketid varierer fra hver turnering, men har regler de forholder seg til. Grovt sagt har standardsjakken lengst tenketid, hurtigsjakken mindre, og lynsjakken minst. Det finnes andre typer sjakk, som postsjakk og Fischer-sjakk. Selv om postsjakk presenteres i historiekapittelet, er den ikke representert gjennom NSF, men gjennom Norges Postsjakkforbund, og vil ikke tjene som grunnlag for drøfting. World Fischer Random Chess Championship er VM i Fischer-sjakk, som for første gang ble arrangert i 2019. Fischer-sjakk er et nytt og ukjent konsept at det ikke blir inkludert i denne oppgaven. Allikevel kan det poengteres at det er underlig at også postsjakk, der spillere kan bruke veldig lang tid og i ytterste tilfelle være anonyme, heller ikke har en stor andel av kvinnelige spillere.

En annen avgrensning i denne undersøkelsen var å ha hovedfokus på NSb som historisk kilde. Årsaken til avgrensningen handler er andre historiske kildene som er benyttet. Problemet med klubbavisene og de andre tidsskriftene er at det er usikkert om datainnsamlingen inneholder komplette samlinger av disse kildene. Det mangler utgaver, og utgivelsesårene er spredt og usammenhengende. Dette skyldes manglende finansiering til å gi ut blader, mangel på ildsjeler som gjør jobben, og at de historiske kildene ikke har blitt funnet i datainnsamlingen. NSb er et tidsskrift der nesten alle årene er redegjort for. De få årene datainnsamlingen ikke har fått hentet inn er relativt nylig, og primærkilder og andre kilder dekker tilstrekkelig opp for tidsskriftet. Årene det er snakk om er 2017-2018, og noen år der bladet ikke kom ut, som mellom 1940-1950.

1.3 Begrepsforklaringer

Noen begreper er viktig å forstå før man leser denne oppgaven. Disse begrepene forklares kort her:

Problemsjakk – Dette er en sjakkstilling som er fremstilt i en sjakkspalte eller lignende, der leseren blir utfordret til å finne den beste løsningen. For eksempel kan en se et

sjakkbrett og problemforfatteren skriver under sjakkstillingen «Matt i 3, hvit trekker». Leseren skal da finne ut hvordan hvit kan trekke først og vinne kampen på 3 trekk uansett hva motstanderens respons ville vært.

Postsjakk – En form for sjakk der spillerne sendte brev til sine motspillere med sitt neste trekk. Også kalt korrespondansesjakk. I dag finnes det versjoner av dette også på nettet. For eksempel på sjakkappen «Chess» kan en utfordre til «daily» sjakk, der spillere kan ha opptil 14 dager per trekk.

Elo-rating – Ratingsystem for å objektivt måle kvaliteten på en sjakkspiller. Systemet ble utviklet av en amerikansk professor, og benyttes fortsatt i dag. Systemet fungerer slik at man får poeng utfra resultatene man har, og hvilken rating motstanderen har. Det vil si at Magnus Carlsen som verdens høyeste ratede spiller vil miste poeng uansett hvem han møter om han spiller remis eller taper, og vil få liten økning ved vinst. Hvis Silje Bjerke vinner mot Magnus Carlsen, vil hennes rating få en kraftig økning. Systemet brukes også til å kalkulere % sjanse for seier når en spiller møter en annen basert på begges rating (Brekke, 1976a).

Titler – I sjakk kan man oppnå titler som viser hvor god man er. Det er mange forskjellige titler, men seks titler omtales i undersøkelsen: Grandmaster (GM, stormester), International master (IM, internasjonal mester) og FIDE-mester (FM). Disse har også blitt gjort om til kvinnetitler; Women's Grandmaster (WGM), Women's International Master (WIM) og Women's FIDE-master (WFM). Kravene for å oppnå disse er forskjellige, og kan være komplekse (FIDE, 2020a). For å oppnå de forskjellige må spillere inneha et visst minimum rating over tid, ha prestert på et visst nivå mot andre spillere på høyt nivå, og ha deltatt i et minimum antall turneringer med visse krav til antall kamper spilt, tidsbegrensninger, maks antall kamper per dag osv. (FIDE, 2020a). Spillere, titler og ratonger på internasjonale spillere kan finnes på FIDEs nettsider (FIDE, 2020b). Kravene for WGM, WIM og WFM er lavere enn for GM, IM og FM. En kvinne kan fortsatt oppnå titler GM, IM og FM, de er ikke låst til WGM, WIM og WFM. Titlene gis ut av FIDE.

2. Teori og litteratur

Teorikapittelet presenterer tidligere forskning rundt kjønnsforskjeller i sjakk og feminisme. Grovtrekkene av teoriene og resultatene fra kjønnsforskjeller i sjakk presenteres. Deretter vil jeg presentere feministiske perspektiver og teorier som benyttes i drøftingen. Disse feministiske perspektivene og teoriene inkluderer synliggjøringsprosjektet, hegemonisk maskulinitet, feminisdeforskningens tre stadier, og feminismens fire bølger.

2.1 *Psykologiske faktorer og personlighetsfaktorer*

Personlighet er alene ikke indikativ for om noen blir gode i sjakk. Det er en viktig faktor i hvorfor mennesker velger hvilke hobbyer de ønsker å starte og bedrive (Bilalic, McLeod & Gobet, 2006). To internasjonale studier benyttet spørreskjemaer på unge sjakkspillere, og på elitespillere (Bilalic et al., 2006; Vollstädt-Klein, Grimm, Kirsch & Bilalic, 2010). De stilte spørsmål rundt en personlighetstrekk, fra empati og livsglede til emosjonell stabilitet og følelsesnivå (Bilalic et al., 2006; Vollstädt-Klein et al., 2010). Bilalic et al. konkluderer med at barn som krangler mer, er mer energiske, åpnere for nye opplevelser og mindre sensitive ovenfor andre, har større sannsynlighet for å begynne med sjakk (Bilalic et al., 2006). De skriver at konkurransepreget i sjakken kan virke mer lokkende på gutter enn jenter (Bilalic et al., 2006). Konklusjonen baserer de høyere score hos jenter enn gutter på empati (Bilalic et al., 2006). Persepsjoner om viktigheten av intelligens i sjakk blir dysset ned (Bilalic et al., 2006). Resultatene viser derimot at barn som i eliteklasse hadde høyere score på intelligens/åpenhet enn lavere klasser, og at disse gjorde det bedre på skolen, hadde bredere intellektuelle og kulturelle interesser og var mer nysgjerrige av natur (Bilalic et al., 2006).

Kvinnelige sjakkspillere var mer fornøyde med livet sitt, viste høyere prestasjonsorientering og klaget mindre på fysiske problemer enn ikke-spillende kvinner (Vollstädt-Klein et al., 2010). Det blir drøftet hvorvidt livsgleden har med at kvinnene finner suksess i et mannsdominert miljø og bedre kvinnelige spillere viste høyere tendens til å være ekstroverte, mindre aggressive og mer åpen for sosial kontakt enn svakere kvinnelige spillere (Vollstädt-Klein et al., 2010). Dette står i kontrast til mennene, der sterkere elitespillere var mer introverte enn sine svakere kolleger (Vollstädt-Klein et al., 2010).

Kvinnelige sjakkspillere velger «tryggere» åpninger når de møter menn (Gerdes & Gränsmark, 2010; Maass, D’Ettola & Cadini, 2008). Motsatt spiller menn mer aggressivt når de møter kvinnelige spillere (Gerdes & Gränsmark, 2010). Det interessante er at hvis kvinnelige sjakkspillere møter andre kvinner, vil den med lavest rating oftest velge mer aggressiv spillestil (Gerdes & Gränsmark, 2010). Velickovic & Radovanovic (2018) argumenterer for at et motivasjonsperspektiv er nødvendig for å forstå kjønnsforskjellene i sjakk. Studien konkluderer at kvinner spiller mer defensivt mot menn, som et resultat av lavere selvtillit i sjakk (Velickovic & Radovanovic, 2018). De mener at kognitive ferdigheter og spatial evne ikke er problemet, og at sosiale faktorer ikke er grunnen til den store kjønnsforskjellen (Velickovic & Radovanovic, 2018). Av sosiale faktorer nevner de sosialiseringsspraksiser, diskriminering, mangel på kvinnelige rollemodeller, stereotypi, menn som ikke anerkjenner kvinnelige prestasjoner og «glass ceilings», et usynlig tak som kvinner ikke klarer å bryte igjennom (Velickovic & Radovanovic, 2018). Ei heller føler de at mindre glukosetilgjengelighet er grunnen. Teorien som ligger bak er at glukosetilgjengelighet fører til kjappere energi til hjernen under stress (Velickovic & Radovanovic, 2018).

2.2 Biologiske og genetiske faktorer

Det er mange som mener at intelligens, IQ, mental kapasitet og spatial evne kan være grunnen til den skjeve kjønnsfordelingen. Grabner, Stern & Neubauer (2006a) og Grabner, Neubauer & Stern (2006b) fant at ekspertise i sjakk direkte korrelerte med høyere ratede spillere. Spesifikt var det evnen til mønstergjenkjenning og resonneringsevner (Grabner et al., 2006a). Mer intelligente individer slo mindre intelligente individer uavhengig om de kognitive kravene var de samme som i personens ekspertiseområde (Grabner et al., 2006b). Intelligens var derimot ikke den eneste faktoren for godt sjakkspill. Ca. 25% av en spillers styrke kunne direkte knyttes til individets turneringshistorikk (Grabner et al., 2006a). Likedan kunne nåværende turneringsaktivitet, numerisk intelligens og personlighetsfaktorer stå for så mye som 55% av spillestyrke (Grabner et al., 2006a). Howard (2005, 2006, 2014) diskuterer i samme linjer, men mener at intelligens er den viktigste faktoren. Forskjellen i disse studiene er at Howard (2005) spesifikt ser på kjønnsforskjeller i sjakk på toppnivå. Han skriver at sjakk sannsynligvis kun krever en viss spatial evne, og utover det er intelligens mer viktig (Howard, 2005, 2006, 2014). Han utelukker kun teorien om

«glass ceiling» og mangel på kvinnelige rollemodeller helt, men står på at intelligens er en sannsynlig faktor (Howard, 2006, 2014).

Andre studier har funnet andre resultater. Bilalic, McLeod & Gobet (2007) fant kun en moderat korrelasjon mellom intelligens og sjakkevner, dette hos barn (en viktig faktor da de fleste andre studier har sett på voksne). De konkluderer med at intelligens ikke har stor innvirkning på sjakkevnen hos veldig gode unge sjakkspillere, men diskuterer at intelligente unge bruker mer tid til sjakk enn mindre intelligente (Bilalic et al., 2007). Sjakk er et meritokrati, og trening er en av de viktigste faktorene i alle aspekter av livet, også sjakk. Det å diskutere intelligens sin rolle uavhengig av andre faktorer er vanskelig, fordi resultater i andre områder (trening, kunnskap, erfaring og alder) kan forklare samme spørsmålet (Bilalic et al., 2007). En viktig faktor er funnet av at mer intelligente unger hadde bedre resultater i begynnelsen, noe som kan føre til høyere motivasjon og villighet til å trene (Bilalic et al., 2007).

Teoriene om intellekt og kjønnsforskjeller i genetikk og biologi kom spesielt frem når Nigel Short, tidligere verdensmester, i 2015 kom med påstanden at menn er bedre egnet enn kvinner til å spille sjakk (Ellis-Petersen, 2015). Han trekker frem det faktum at kvinner har kvaliteter menn ikke har, for eksempel høyere emosjonell intelligens, og påpeker at en kvalitet ikke nødvendigvis er bedre enn den andre (Ellis-Petersen, 2015). I et intervju med Sky News anerkjenner han at sexisme kan være et problem i sjakk, men han mener fortsatt at genetiske og biologiske kjønnsforskjeller er problemet (Sky News, 2015, 0:45). Han nevner flere faktorer uten at han ønsker å låse seg til en forklaring. Blant annet blir mannlig aggresjon og at menn har bedre vurderingsevne trukket frem (Sky News, 2015, 4:00). Hovedpoenget med artikkelen var å få frem en aksept for at «sånn er det bare» (Sky News, 2015, 4:35). Nigel Short stilte til presidentvalg i FIDE 2016 (Bergh, 2018).

2.3 Sosiologiske og kulturelle faktorer

De sosiale og kulturelle faktorene som blir trukket frem i forskningsarbeid handler om deltagerrate og stereotypitrusse. Deltagerrate handler om forskjellen på kvinner og menns deltagelse i turneringer. Hypotesen går ut på at menn deltar i flere og bedre turneringer over lengre tid, og er derfor mer representert på toppnivå i sjakken, og gjennomsnittlig høyere ratet enn kvinner. Mange har funnet positive resultater utfra

denne hypotesen (Bilalic & McLeod, 2006; Blanch, 2016; Chabris & Glickman, 2006). Noen mener at denne forklaringen alene er god nok, og etterlater lite rom til andre forklaringer (Bilalic, Smallbone, McLeod & Gobet, 2009). Hvis færre kvinner enn menn begynner med konkurransesjakk på det laveste nivå, og flere kvinner dropper ut enn menn, vil antall kvinner i toppsjakken være lavere (Bilalic et al., 2009; Bilalic & McLeod, 2006; Blanch, 2016; Chabris & Glickman, 2006). Denne teorien støttes av at den største gruppen oftere vil finne mer ekstreme verdier begge veier (Bilalic & McLeod, 2007; Charness & Gerchak, 1996). Altså vil menn i sjakk ha både de beste og de laveste ratingene. Andre studier mener at deltagerrate alene ikke er tilstrekkelig årsaksforklaring. Deltagerrate må forklares sammen med biososiale faktorer som alder og trening (Blanch, Aluja & Cornado, 2015).

Stereotypitrusseles presenteres som en mulig forklaring på kjønnsforskjellene (Maass, et al., 2008; Stafford, 2018). Kvinner vinner omtrent halvparten av kampene de forventes å vinne når de ikke er kjent med motstanders kjønn (Maass et al., 2008). Når de får vite kjønn til motstander dropper vinnraten med 50%, ned til 25% (Maass et al., 2008). Bak dette ser forskerne at kvinner spiller mer defensivt mot mannlige spillere, noe forfatterne henviser til selvtillit (selvtillit i sjakk) (Maass et al., 2008). Rothgerber & Wolsiefer fant lignende resultater, altså at kvinner gjør det dårligere når de vet at de møter menn (Rothgerber & Wolsiefer, 2014). De diskuterer at angst, opphissethet og andre lignende prosesser gjør at de gjør det dårligere (Rothgerber & Wolsiefer, 2014). Stafford fant derimot at kvinner gjorde det bedre mot sine mannlige kolleger, og på bakgrunn av det avslår stereotypitrusseles som mekanismen bak kjønnsforskjellene (Stafford, 2018).

2.4 Feministiske perspektiver

Av disse eksisterende teoriene om kvinner i sjakk er det to ting vi kan slå fast: Ingen vurderer i stor grad feministiske teorier som forklaringsmodeller. De fleste av forskningsartiklene fokuserer på elitespillere og kvalitet, ikke breddejakken. Mange er fokusert rundt viktige emner som har vært diskutert i feministisk teori lenge: biologi, anatomi, fysiologi, sosiokulturelle faktorer m.fl. (Bondevik & Rustad, 2006). Feminisme handler om kjønn, og man kommer ikke utenom ordene maskulinitet og femininitet. I kjønnsforskningen er disse to ordene sentrale, fordi teorier (som

hegemonisk maskulinitet) bygger rundt forståelsen av disse ordene. Et annet viktig ord i kjønnsforskningen er ordet «makt», og kanskje spesielt «maktrelasjon».

Feministiske teorier ble dannet i et fenomenologisk syn. Feminismen stammer fra kvinners erfaring av undertrykkelse (Bondevik & Rustad, 2006). Fenomenologi handler om forskjellige måter verden vises gjennom erfaringer, og er opptatt av relasjoner mellom mennesker (Bondevik & Rustad, 2006). Feministiske teorier ser på relasjonen mellom menn og kvinner, der menn historisk har hatt en overordnet rolle. Maktposisjon har blitt aktivt brukt for å opprettholde maktstrukturene. Dette ser vi spesielt i teorien om hegemonisk maskulinitet, en teori rundt strukturell maktrelasjon (Brock, 2014).

2.4.1 Hegemonisk maskulinitet

Kvaliteter som ansees å være «hegemonisk maskulint» er blant annet aggresjon, fysisk styrke, mot, teknologiske evner, gruppentallitet, eventyrlysten, mestring, autonomi og autoritet (Brock, 2014; Donaldson, 1993). Det motsatte vil da være «vektlagt femininitet», hvis kvaliteter inkluderer medgjørighet og passivitet (Brock, 2014). Teorien fokuserer rundt at menn dominerer noen menn og alle kvinner (Brock, 2014). Mennene som domineres er menn som ikke innehar de kvalitetene som verdsettes høyest, og blir derfor underdanige andre menn (Brock, 2014). Et viktig aspekt til denne teorien er hvordan disse mennene vinner og opprettholder makten i relasjonene, og like viktig i studiene er ikke bare at det eksisterer kjønnete maktrelasjoner (Connell & Messerschmidt, 2005; Donaldson, 1993). Det handler også om hvordan vi som samfunn kan bryte ned disse barrierene for å oppnå likestilling.

Så hva betyr hegemoni? Hegemoni betyr oppstigning gjennom kultur, institusjoner og overbevisning, og kan defineres som en «*maskert kulturell maktdimensjon*» (Brock, 2014, s. 91; Connell & Messerschmidt, 2005). I en sjakklig setting vil alle tre være naturlige, da sjakk handler om kultur, men at det på et organisatorisk nivå også er en institusjon. Det er viktig å sette feministiske teorier i perspektiv i forhold til hvilke områder av samfunnet man studerer de i. Det organisatoriske i sjakken knytter seg til styre i klubber, kretser og forbund, og deres arbeidsmetoder. Det er viktig når man studerer kjønn i organisasjoner å sette det i kontekst der aktiviteten gjennomføres (Hovden, 2014). Hvis man trekker sannheter om hegemonisk maskulinitet fra en fysisk idrett, vil den kanskje ikke være sammenlignbar med sjakken, fordi sjakken har andre

krav. For eksempel baserer idretter som fotball og håndball seg på fysisk utøvelse av sporten, der sjakken baserer seg mer på mentale ferdigheter. På et organisatorisk nivå vil tiltak for inkludering derfor se annerledes ut, fordi det biologisk eksisterer forskjeller i fysikken til menn og kvinner. Fysiske forskjeller bør ha mindre å si i sjakken, fordi den fysiske anstrengelsen av å flytte en brikke på et brett ikke er stor. Heller vil mental anstrengelse være en viktig faktor. Teorien som trekkes frem i Velickovic & Radovanovic (2018, s. 360) rundt glykogentilførsel til hjernen kan kompenseres for i sjakken gjennom mat og drikke. Slik vi ser i det åpne verdensmesterskapet kan spillere både spise og drikke underveis i kampen, naturlig nok, siden kampene kan vare i mange timer. Tilbake til Hovdens (2014) påstand om kontekst er dette grunnen til at de fleste forskere innen kjønnsforskjeller i sjakk sammenligner med STEM-arenaen (forskning, teknologi, ingeniørfag og matematikk), politikk, akademia, organisasjonsvirksomhet og statlige administrasjoner (Blanch, 2016).

2.4.2 Synliggjøringsprosjektet

En viktig del av feminismen er synliggjøringsprosjektet (Bondevik & Rustad, 2006). Synliggjøringsprosjektet er det feministiske prosjektet som handlet om at kvinners liv og erfaringer skulle synliggjøres, enten for å skape rollemodeller eller for å oppnå endring (Bondevik & Rustad, 2006). Dette kunne være både ekte fortellinger fra livserfaringer, og fra litterære tekster der kvinners liv og undertrykkelse representeres gjennom en karakter (Bondevik & Rustad, 2006). På denne måten representeres, realiseres og analyseres kvinners rolle i et spesielt samfunn. Connell & Messerschmidt (2005) skriver at debatten rundt kjønn i stor grad ikke opptar seg med historisk endring. Heller må kjønnsforskjeller forstås i den tidsperioden en ønsker å undersøke. Det blir veldig snevert, og i historieforskning er det vanskelig, fordi historisk endring er viktig for å forstå dagens forståelse av temaet. For eksempel er kanskje ikke mangelen på kvinner i sjakken i dag på grunn av FIDEs styre i 2019/2020, men heller en historisk mangel på kvinnelige rollemodeller, historisk undertrykkelse eller utelukkelse av kvinner, diskriminering, feil rekrutteringspraksiser eller andre årsaker. I så måte er det mer riktig å se på Solbrække & Aarseth sitt syn på samfunnsvitenskapelig kjønnsforskning. De mener at den studerer hvordan handlinger og virkelighetsforståelse både er formet historisk og sosialt, og hvordan det former samfunnet og historien videre (Solbrække & Aarseth, 2006).

2.4.3 Feministisk forsknings tre stadier

Julia Kristeva oppteignet tre stadier for feministisk forskning. Disse følger hverandre ikke nødvendigvis kronologisk, men er egne punkter sentrale i feminismen:

1. Stadiet der kvinner ønsker å oppnå politisk og økonomisk likestilling med menn på basis at det ikke eksisterer forskjeller mellom kjønn.
2. Kvinner legger vekt på sine positive forskjeller fra menn.
3. Begrepene «kvinner» og «menn» oppløses og betraktes som fiksjoner.

(Bondevik & Rustad, 2006,
s. 53)

Disse stadiene står for seg selv, og mange ganger har de blitt kjempet for. Spesielt nr. 1 er et viktig tema historisk for kvinner, og er en eksisterende kamp i dag, med damelandslaget til USA i fotball sin kamp for lik økonomisk støtte som herrene. Den debatten skal vi ikke ta opp her. Stadiet 2 er interessant, fordi den grunnleggende anerkjenner at det eksisterer forskjeller mellom kjønnene, noe som betyr at kvinner har kvaliteter menn ikke har og vice versa. Det kan derimot argumenteres for at de to andre stadiene på et grunnleggende nivå mener at det ikke eksisterer forskjeller mellom kjønnene, og at det er basisen for at de ønsker lik behandling. Innen det andre stadiet må man stille seg spørsmålet: hvilke forskjeller? Hvis det er forskjeller mellom kjønn, og forskjellene påvirker menn og kvinners evne til å mestre visse ting, er det mulig at disse evnene direkte kan knyttes til for eksempel sjakkspilling? I så fall må det da etableres en empirisk sannhet om hvilke forskjeller det er, og hvordan de påvirker kjønnene i sjakk.

2.4.4 Feminismens fire bølger

I likhet med Julia Kristevas stadier kan feminismen deles opp i forskjellige «bølger». Disse bølgene presenterer Martha Rampton, professor ved Pacific University i sin artikkel om «Four Waves of Feminism» (Rampton, 2019). Den første fikk sitt inntog på midten av 1800-tallet (Rampton, 2019). Fokuset var knyttet rundt kvinners lidelse, og jobbet for like muligheter for kvinner som menn (Rampton, 2019). Retten til å stemme, delta i politikk og arbeide var sentrale temaer, og jobbet på samme tid som anti slaveri bevegelsen (Rampton, 2019). Denne linken er viktig, fordi anti slaveri og feminisme har samme hovedtema: Mennesker er like mye verdt, og fortjener den samme behandling og rettigheter.

Den andre bølgen har mange av de samme likhetstrekkene. Bølgen som eksisterte mellom ca. 1960-1990, eksisterte i samhold med anti-krig bevegelsen (Vietnam krigen) og Civil Rights Movement i Amerika, som handlet om like rettigheter for fargede. I likhet med disse gruppene var graden av radikalisme økende og det var seksualitet og reproduktive rettigheter i fokus (Rampton, 2019). Denne æraen i feminismen handlet hovedsakelig om lovendringer for å tvinge samfunnet til å behandle folk likt på tvers av kjønn (Rampton, 2019). Her begynte grupper å dannes, for eksempel NOW (National Organization for Women) (Rampton, 2019). Dette måtte de gjøre, fordi debatten om fargede og Vietnam krigen hadde øredøvende fokus (Rampton, 2019). Feministene hadde vanskeligheter med å bli hørt gjennom disse temaene. Radikalismen med denne bølgen var tydelig. Dette kom tydelig frem når det dannet seg teorier om områder der kun kvinner har lov å være, og at jobber burde ha egne kvinneavdelinger eller jobber eksklusive for kvinner (Rampton, 2019). Dette stammet fra en idé om at kvinner er mer humane, samarbeidsvillige, inklusive, fredelige, demokratiske og derfor vil jobbe bedre i egne grupper, enn i kjønnslig miksede arbeidsplasser (Rampton, 2019).

Den tredje bølgen begynte mot midten av 90-tallet og det som ble sett på som mannlig undertrykkelse (leppestift, høye hæler og bh-er) ble brukt som redskap for feministene (Rampton, 2019). Dette førte med seg et fokus på å definere selv og ikke som objekter av en sexist patriarkat (Rampton, 2019). Internett ble en viktig formidlingsarena, og åpnet for at menn kunne skaffe informasjon og delta i informasjonsdelingen og debatten (Rampton, 2019). Funksjonen av denne tankegangen var å bryte med oss vs. dem mentalitet, og fokusere på inklusjon og forståelse på tvers av kjønn (Rampton, 2019). Mye av bølgen nekter å identifisere seg som feminister, og fokuserer heller på likestilling som ikke burde kjempes for basert på kjønn, men heller som et universalt poeng – alle fortjener like rettigheter (Rampton, 2019).

En fjerde bølge begynner dermed å ta form, og hjelpes spesielt av tilgjengeligheten på internett (Rampton, 2019). Den har fokus på at feminisme er en del av et større tema, nemlig undertrykkelse av flere områder i samfunnet. Fjerde bølgen av feminister gjør seg en del av et større emneområde, og forstår kvinneundertrykkelse i samme bås som rasisme, alderisme og andre ismer som har opplevd undertrykkelse (Rampton, 2019). Dette kalles interseksjonalitet, og er en komplisert teori som ikke vil diskuteres i denne oppgaven (Rampton, 2019).

3. Metode

Dette kapittelet tar for seg oppgavens forskningsmetode. Først vil presenteres forskningsdesignen, som var en historisk forskningsmetode. Deretter vil oppgavens avgrensninger argumenteres for. En viktig del av historieforskning er hvordan informasjon er blitt innhentet, og hva slags kilder som har dukket opp. Disse kildene vil både presenteres og diskuteres kort før analyseprosessen, validitet og reliabilitet og styrker og svakheter i metoden til slutt presenteres.

3.1 Forskningsdesign

Oppgavens formål var å finne ut av hvordan tiltak for kvinner i norsk sjakk har fungert/ikke fungert for å øke kvinneandelen og kvinners nivå i sjakken. For å finne ut dette bruker derfor oppgaven en historisk forskningsmetode (Dahl, 1980; Kjeldstadli, 1999). Historiens oppgave er å finne ut hva som skjedde, for å forstå hvorfor/hvordan skjedde det, for deretter å trekke lærdom av det. Kjeldstadli (1999, s. 39) sammenligner det med et puslespill, der man må finne brikker av historie og sette det sammen til en helhet for å finne svar. Historieforskning knyttes til fagområdet humaniora og regnes for å være en kvalitativ forskningsmetode (Kjeldstadli, 1999). Hovedfunksjonen med en kvalitativ metode er å finne dypere betydning i empirien (Kjeldstadli, 1999). Det eksisterer innen historieforskning mange «disipliner». Denne oppgaven tilhører det som kalles sosialhistorie og kultur. Litt mer spesifikt kan vi også si at den er en del av kvinnehistorieforskningen (Kjeldstadli, 1999). Målet til kvinnehistorien tidligere kan sees på som en del av synliggjøringsprosjektet. Kvinnehistorikere har vært opptatt av å legge til kvinnenenes egne historie i historien vi allerede kjenner til. Slik blir kvinners liv synliggjort og forstått ut fra et historisk perspektiv (Kjeldstadli, 1999). Nyten med synliggjøringsprosjektet er at en kan forstå systematiske kjønnsforskjeller, hvordan de oppsto, ble vedlikeholdt og endret (Kjeldstadli, 1999).

Denne måten å forstå kvinneforskningens nytte, knyttes direkte inn i et av hovedmålene for historieforskning, nemlig samfunnsnyten (Dahl, 1980; Kjeldstadli, 1999). Det å inkludere kvinnenenes mange ressurser i mannsdominerte felt er viktig. Et enkelt eksempel er hvis vi tar teorien om at den største undergruppen i et utvalg vil gi størst variasjon og ekstremresultater (Bilalic & McLeod, 2007; Charness & Gerchak, 1996). Kvinneforskning hjelper å få kvinner inn i mannsdominerte felt. Dermed vil nivået i

feltet heves og kvinnene bli bedre. I sjakk vil vi kanskje finne en norsk kvinne som blir første GM-tittelen. Med lik kjønnsandel finner vi potensielt en kvinne som kan nå verdenstoppen i åpen klasse. Gjennom å historisk se kritisk på menneskelige forhold, synliggjøre historien til flere, og finne de resultater som er sosialt relevante, kan historieforskningen da bidra til en økt forståelse, og en utvidet kunnskap om hva som har skjedd og hvorfor (Dahl, 1980; Kjeldstadli, 1999).

3.2 Informasjonsinnhenting

Min informasjonsinnhenting begynte i august, 2019. 20. august ble det sendt ut en prosjektbeskrivelse, og en generell henvendelse om hjelp til å få tak i kilder. Denne generelle henvendelsen spesifiserte oppgavens omfang, nytteverdi, og hvilke historiske kilder oppgaven skulle benytte. Mailen ble sendt ut til personer oppført som kontaktpersoner og/eller ledere i sjakkklubber og kretser i Oslo og Omegn, Østfold, Buskerud og Vestfold. Til sammen var dette 40 personer. Grunnen til avgrensningen var geografisk tilgjengelighet. Samme mail ble sendt til NSF. Jeg fikk 7 svar. Svarene inkluderte ikke direkte kilder. Et av svarene kom fra en som ble en viktig kvinnelig informant, som tidligere har representert Norge internasjonalt. Denne informanten gav verdifull informasjon og en oversikt over tidsperioder som var relevante innen kvinnesjakken, samt navn som senere skulle gå igjen i de historiske kildene.

En annen informant videresendte meg til en sjakkhistoriker som står for nettsiden sjakkhistorie.no. Informanten opplastet nesten 14 gigabyte med PDF-er av originale historiske kilder, alt fra klubbaviser til NM-program til sjakktidsskrifter. Kildene er uten tvil de viktigste kildene for denne oppgaven. Han delte også sine synspunkter rundt tema, og kom med interessante påstander for videre forskning. Disse synspunktene inneholdt temaer som adrenalinkick, og biologiske teorier som kunne vært spennende prosjekter å gjennomføre i idrettspsykologi.

Informanten førte også til direkte kontakt med en tidligere generalsekretær i Sjakkforbundet. Kontakten førte til et møte på sjakkkontoret, der jeg fikk førstegangskilder i form av møtereferat fra 2003 og 2004 og brev fra likestillingsombudet i 2003. Diverse statistikker på medlemstall, tall på kjønnsfordeling, og sluttrapporten til en undersøkelse som ble gjennomført av et kvinneutvalg i 2016 ble også gjort tilgjengelig. Undersøkelsen som nevnes undersøkte hvorfor kvinner fortsetter

og/eller slutter med sjakk, og hvilke tiltak som anbefales for videre arbeid. På sjakkkontoret fikk jeg kontakt med informant som jobbet med kvinner i sjakk, og fikk gjennom han tilgang til noen oversiktsstatistikker fra Elo-listene, kvinneandel i klubber og forskjellige land. Samtalene med alle informantene var veldig opplysende i form av «hvor skal jeg lete»? Muntlige kilder i historieforskning kan lede til skriftlige kilder (Kjeldstadli, 1999, s. 193-195). Under intervjuene ble det notert, da disse ikke skulle inkluderes som direkte kilder i resultatene. De ble derfor ikke gjennomført som kvalitative forskningsintervjuer, og heller ikke tatt opp eller transkribert.

En viktig, og potensielt essensiell informant ble dessverre ikke tilgjengelig, da han ikke hadde tid på grunn av pågående prosjekter. I prat med en av informantene har denne personen mange originaldokumenter om norsk sjakk. Disse originaldokumentene omfatter alt fra møterefater, organisasjonspapirer, avisutklipp, deltagerlister og masse mer. Dette var derfor en stor informasjonskilde som ikke ble tilgjengelig i denne undersøkelsen.

3.3 Kilder

Kilder er det viktigste elementet i historieforskning. Historikere har mange muligheter når det gjelder kildebruk. Dahls (1980, s. 32) overordnede beskrivelse av en historisk kilde er passende: rester, produkter eller spor av menneskelig aktivitet. Dette inkluderer en stor mengde kilder. Denne undersøkelsen har baserer seg på skriftlige kilder. Mest av alt har bøker, historiske tidsskrifter, forbundsdokumenter, artikler, klubbaviser, program fra konkurranser, jubileumshefter, medlemsstatistikk og i mindre grad avisspalter blitt benyttet (Dahl, 1980; Day & Vamplew, 2018; Kjeldstadli, 1999). Det viktige innen historieforskning er å stille spørsmål til kildene, både i forhold til nøyaktighet, opphavsperson og potensielle agendaer forfatter kan ha hatt (Dahl, 1980; Kjeldstadli, 1999). Dahls oversikt over kildeklassifikasjon kan benyttes som en pekepinn på hvilke kategorier kilder kan deles inn i (Dahl, 1980, s. 44). Et problem som oppstår er at nye datavernslover har omdefinert hva som klassifiseres som «sensitiv informasjon» eller personidentifiserende.

Resultatene fra sjakkforbundet kunne ikke deles fritt. Etter konsultasjon med veileder kunne det enten søkes om tillatelse fra NSD, eller resultatene kunne ses på skjerm uten mulighet for nedlastning eller permanent oppbevaring. Derfor vil disse resultatene

beskrives, da jeg lovlig ikke kan vedlegge de eller dele de i sin helhet. De mest generelle resultatene er medlemsstatistikken, som inneholdt medlemsstatistikk på antall medlemmer, kjønn, og alder. Medlemsstatistikken inneholdt:

- Medlemsutvikling fra 1994 t.o.m. 2016
- Kjønnfordeling basert på alder i 2005, 2006, 2007, 2008, 2009, 2016 og 2017.
- Aldersfordeling fra 2010, 2011 og 2012.
- Prosentandel kvinner i NSF i 2008, 2012, 2013, 2014, 2015, 2016 og 2017.
- Excel-arket med tittelen «kvinner i Landsturneringen» inneholdt statistikk på deltagerantallet i landsturneringen og prosentandel kvinner av disse fra 2014, 2015 og 2016.
- «kvinner og rating» inneholdt tall på antall kvinnelige medlemmer i NSF i 2018, og tilsvarende i FIDE.
- «Hvem slutter» inneholdt statistikk på antall medlemmer, og kvinnelige medlemmer i årene 2006 t.o.m. 2017, og hvor mange kvinner som slutter etter 1 år og 2 år, prosentandel som ikke fornyer, og prosentandel kvinner som ikke fornyer.
- PDF-filen «180822 – sak 5.1 – Kvinnerekuttering» inneholdt sluttrapporten fra kvinnerekutteringsutvalget som ble diskutert på Sentralstyremøte i NSF 11.10.2018. Sluttrapporten kommer fra sak 12.1, som det vil refereres til videre i teksten.
- Et brev fra Likestillingsombudet, datert 25.06.2003 ble tilgjengelig. Brevet inneholdt en forespørsel fra Likestillingsombudet om hvorvidt NSF hadde innført positiv kjønnsdiskriminering i form av gratis medlemskontingent for kvinner.
- Sentralstyremøte fra 4/0304 fra 11.12.2003 der sensitiv informasjon ble fjernet, ble tilgjengelig, i tillegg til noen utdrag fra sentralstyremøte 16.10.2003 og 25.01.2004 vedrørende kvinnebord i seriesjakken.

De andre kildene var mindre problematiske med tanke på presentasjon. Alle er offentlig tilgjengelige gjennom bibliotek, bokhandler o.l. Det største problemet var uvissheten om hva som eksisterte av litteratur om temaet til undersøkelsen. Derfor ble mengden så stort som mulig. Informasjon rundt kvinnesjakken i Norge er spredt. I jubileumsbøker er det i beste fall et kapittel som vies til emnet. I tidsskrifter er det en artikkel i ny og ne.

Hva kilders nøyaktighet angår er det stort sett primærkilder og sekundærkilder som er funnet. NSb er en blanding av redigert stoff, og artikler fra direkte involverte personer. Artiklene rundt sjakkolympiadene er skrevet av spillerne selv, eller lagkaptein i turneringen. Dette styrker autentisiteten til kilden.

Resultatene inneholdt også program, både fra forskjellige turneringer og de fleste NM. En generalisering ved alle disse kildene er at de er skrevet av aktive sjakkspillere, styremedlemmer i den tiden de ble skrevet. Dette inkluderer tidsskriftene. NSb, som hovedkilden i oppgaven, baserer seg på innsendt informasjon fra klubber, kretser og forbund. Som tidligere nevnt er NSb organ for NSF, med unntak av tre år. Derfor er dette den beste kilden til NSFs tiltak og satsingsområder på grunn av mangelen på primærkilder før 2000. En veldig stor og viktig kilde som ble bortprioritert var sjakkspalter fra aviser. Grunnen er at en studie av sjakkspalter fra aviser ville blitt for tidkrevende, da mange aviser i mange år har hatt sjakkspalter som faste innslag.

En for stor undersøkelse kan bli for generell, og vil ha motsatt virkning av en kvalitativ forskningsmetode som ser i dybden (Kjeldstadli, 1999). Det er en del hensyn å ta underveis i en historisk undersøkelse. Tilgjengelige kilder som svarer på spørsmålet bør trekkes inn (Dahl, 1980). De må derimot leses før en kan vurdere relevansen, og med et stort kildeutvalg er det mye jobb. Det er også viktig å få med resultater som setter resultatene man finner i tidssammenheng med andre begivenheter (Dahl, 1980). På denne måten kan man se hele bilder.

3.4 Analyse

Analyse av kvalitative data skjer ofte gjennom transkribering (Grimen & Ingstad, 2015). Transkribering av intervjuer er en måte å få oversikt over datamateriale på, og kunne lage kodebok (Grimen & Ingstad, 2015). I denne undersøkelsen er data basert på historiske, skriftlige kilder. Det ble forsøkt å transkribere relevante data fra disse skriftlige kildene, men på grunn av tidsomfanget til undersøkelsen ble det for knapp tid til å fullføre dette. Historieforskning har noen grunnleggende regler for å vurdere en kilde: vurder kildens indre konsistens, sett kilden opp mot andre kilder, samsvarer kilden med sammenhengen? (Kjeldstadli, 1999, s. 180-181). Kildegransking er noe av det viktigste derfor å se på opphavet til kilden. Hvem har skrevet den? Hvorfor har de skrevet det? Hvilken påvirkning har kilden for problemstillingen? (Dahl, 1980). For å

finne ut dette er det nyttig å klassifisere kilder etter kildens art, altså om det er dagbøker, artikler, e-poster eller annet (Dahl, 1980, s. 56-57). Dette hjelper med å trekke frem autentisitet fra kilden, og dens påvirkning som en helhet. Når en aktiv mannlig sjakkspiller skriver en artikkel om kvinner i Norsk Sjakkblad som ble sendt ut til alle medlemmer i forbundet er det viktig å stille spørsmål. Hva var utgangspunktet til forfatteren? Hvorfor skrev han artikkelen? Hvilken virkning hadde artikkelen på mottakeren, altså medlemmene?

Dette bringer oss til fire hovedpunkter i kildegranskingen: kildeobservasjon, opphavsbestemmelse, innholdsbestemmelse og brukbarhetsbestemmelse (Dahl, 1980, s. 52). Kildeobservasjon handler om hvilke kilder vi har for å belyse spørsmålet. Av datamateriale, hva kan brukes for å besvare problemstillingen (Kjeldstadli, 1999)? Hvilke typer kilder vi har funnet (Kjeldstadli, 1999)? Spørsmål om forfatter, utgangspunkt, setting, publiseringssted osv. er viktige temaer å vurdere i dette leddet. Deretter må innholdet vurderes (Kjeldstadli, 1999). Hva står faktisk i kilden? Og til syvende og sist må vi spørre oss hva vi kan benytte kilden til (Kjeldstadli, 1999). Dette er ikke en liste som må gjennomføres i den samme rekkefølgen. Hvis en av disse fire punktene har mangler som på noen måte forteller at kilden ikke er brukelig, vil det heller ikke være hensiktsmessig å benytte den.

Når analysen av kildens verdi er gjennomført må man analysere det som står i kilden. Kjeldstadli (1999, s. 32-35) skriver at en kan analysere både handlinger og strukturer. Begge disse deler han i fire forskjellige typer handlinger og strukturer:

Handlinger:

1. Intensjonale handlinger
2. Vanemessig/reaktiv atferd
3. Massehandling
4. Prosesser der mål og midler gir seg etter hvert

(Kjeldstadli, 1999, s. 32-33)

Strukturer:

1. Materielle systemer
2. Sosiale systemer
3. Kulturelle systemer
4. Naturgitte forhold

(Kjeldstadli, 1999, s. 34-35)

Denne undersøkelsen handler om å analysere tiltaks innvirkning på et sosialt fenomen. Kjønnsforskjeller i et samfunn kan ofte manifestere seg i ulike handlinger. Det var viktig å analysere hvordan enkelthandlinger forteller om et større bilde. Slik kan vi analysere hvorfor større tiltak fungerer eller ikke.

3.5 Hermeneutisk sirkel

Den hermeneutiske sirkel er en teori som skal hjelpe forskeren med å tolke data (Grimen & Ingstad, 2015; Kjeldstadli, 1999). Hermeneutikk er fortolkningslære, og handler om tolkning av bøker, handlinger, situasjoner, samfunnsstrukturer m.m. (Kjeldstadli, 1999). Sirkelen tar utgangspunkt i en fordom (Kjeldstadli, 1999). Etter hvert som en beveger seg inn i datamateriale vil det oppstå nye forståelser av fenomenet (Kjeldstadli, 1999). Sirkelen som starter med en fordom, fører til utvidet forståelse, nye teorier, ny analyse og deretter utvidet forståelse igjen (Grimen & Ingstad, 2015; Kjeldstadli, 1999). Kort fortalt vil dybdeforståelsen øke for hver gang vi leser og analyserer data, og nye teorier vil formes. Den må allikevel inneholde en intern logisk slutning etter hvert som dybdeforståelsen øker.

De positive sidene ved å bruke denne teorien er at dybdeforståelsen vår vil øke for hver gang, og dermed gi oss bedre kunnskap om temaet. I kvalitativ forskning er det tolkning av data og dybdeforståelse i temaet som er hovedmålet, ikke det generaliserende og kvantifiserbare. De negative sidene er blant annet at en aldri når en sikker avslutning (Grimen & Ingstad, 2015). Tolkning vil alltid ha en subjektiv side ved seg, hvor tolkeren påvirkes av sin bakgrunn, sin kunnskap og sine ideologier.

3.6 Validitet og reliabilitet

Validitet og reliabilitet er to av de viktigste temaene i forskningsarbeid. Reliabilitet handler om nøyaktigheten i en undersøkelse (Grimen & Ingstad, 2015). Med nøyaktighet menes hvorvidt fremgangen i metoden har vært nøyaktig. Dette setter krav til hvordan ting blir gjort, og om man til slutt kan bruke empirien som er funnet. I denne undersøkelsen var det et stort datamateriale som ble benyttet. Innsamlingsmetoden i denne undersøkelsen har i stor grad fulgt «vanlige» historieforskningsmetoder. Det ble først sendt forespørsler etter data. Deretter ble det opprettet kontakt med viktige personer som ledet til skriftlige kilder. De skriftlige kildene ble lest, med kritiske briller i forhold til relevansen før de ble diskutert ved bruk av den presenterte teorien. Med dette kan en si at undersøkelsen har fulgt en oppskrift som er vanlig i historieforskning. De samme resultatene vil finnes om undersøkelsen gjøres på nytt av noen andre.

Validitet gjelder spørsmålet om undersøkelsen har funnet ut av det den skulle (Grimen & Ingstad, 2015). Denne undersøkelsen tar utgangspunkt i NSb, og historiske data og tall delt av NSF. Hvis omfanget av undersøkelsen hadde vært større kunne vi funnet mer data fra hele Norge. Slik undersøkelsen er gjennomført er datamateriale begrenset av tilgjengelighet. Materiale som er funnet er basert på hva som er blitt hentet inn av informanten som står for scanningen av de tidsskrifter, jubileumshefter etc. som undersøkelsen har basert seg på. Hvorvidt mer data fra større deler av Norge kunne hjulpet med validiteten er mulig.

3.7 Styrker og svakheter

Alle undersøkelser inneholder sine positive og negative sider. Den mest åpenbare negative siden ved alle kvalitative forskningsarbeid, er at en ikke finner generaliserbare resultater (Jacobsen, 2015). Generaliserbarhet brukes for å skape en universell sannhet. Universell sannhet i denne konteksten handler om å lage regler for hvordan noe er, som en vil finne ved å gjøre forsøket på nytt. Dette fungerer ikke i kvalitativ forskning fordi vi studerer menneskers levde liv og meninger, og disse vil være forskjellige.

Historieforskning er også begrenset av de data som foreligger (Dahl, 1980; Kjeldstadli, 1999). Data kan forsvinne, bli destruert eller på andre måter være utilgjengelige. En informant fortalte at formannen i klubben hadde destruert store deler av arkivet til klubben. Resten hadde blitt gitt bort, eller forsvunnet. Som nevnt tidligere ble et stort

kildemateriale ikke tilgjengelig fordi en informant ikke var tilgjengelig. Dette gjør at datamateriale er ufullstendig, og andre resultater og nyanser kunne dukket opp i disse. Sjakkforbundet og store klubber har i mange år byttet lokaler, og mange dokumenter blir derfor destruert eller kastet på grunn av lagringsplass og/eller villighet til å flytte de. Det er en svakhet i historieforskning at vi ikke kan produsere nye data (Dahl, 1980, s. 48). Disse problemene gjør også at historieforskningens kilder er tilfeldige. Man vet ikke hva dataen inneholder før man får lest det. I historieforskningen er det vanskelig å være spesifikk i datainnhenting. Det er begrenset hva vi kan få vite (Kjeldstadli, 1999, s. 38).

Undersøkelsen kunne vært styrket av en tverrmetodisk undersøkelse, og supplert de skriftlige historiske kildene med kvalitative intervjuer av relevante informanter. Dette ble vurdert, men etter datamengden med skriftlige kilder ble tilgjengelig og vurdert, ble det bestemt å ikke gjøre dette pga. oppgavens tidsomfang. Gjennom intervjuer kan man fange personlige historier og opplevelser som ikke fremkommer i skriftlige kilder. Nytteverdiene av historisk forskning er mange. Et historisk perspektiv kan hjelpe å forklare et fenomen, bidra til å løse opp, og kanskje løse problemstillingen, gi innsikt i sosial forandring, og det kan vise mangfoldet, unntak og måter mennesker har organisert livene sine på (Kjeldstadli, 1999, s. 112-115). I denne oppgaven vil de mer spesifikt være tofoldige: bidra til å synliggjøre den norske kvinnelige sjakkhistorien og bidra til en dypere forståelse av tiltak som er blitt gjennomført, og dermed potensielt gi innsikt til videre arbeid i inkluderingen av kvinner i sjakken.

En stor mengde med data gjør at man får mange resultater, som igjen gir oppgaven en styrke i form av mengde, og gir en økt horisont på hvordan ting kan tolkes. I skriftlige kilder kan det bli vanskelig å fange opp alt relevant stoff. En ekstremt viktig setning kan oversees om man ikke leser nøye nok, og menneskelige svakheter kommer her inn i bilde, som konsentrasjon, leseevne etc. Kilder som motsier hverandre er et veldig reelt problem i historieforskning og et vanskelig problem (Kjeldstadli, 1999). Andre problemer kan være manglende kilder og feilslutninger (Kjeldstadli, 1999). Disse er vanskelig å gardere seg mot, spesielt fordi mange manglende kilder vet man ikke om eksisterer. På grunn av mengden med historisk data omkring sjakk er det sannsynlig at det eksisterer mer data.

3.8 Etiske betraktninger

Etikk er et tema som tidligere har vært enklere for historiefaget. Det var sjeldent problemer med å skaffe deltagerlister, medlemstall, møtereferater og andre historiske kilder, og kunne vise til disse kildene åpent. Etter den nye datavernsloven GDPR kom, har det vært vanskeligere med full åpenhet. Situasjonsspesifikt til denne undersøkelsen omhandlet dette nettopp slike historiske kilder. Ved å ikke vedlegge primærdata og anonymisere disse omgår vi dermed problemer i henhold til GDPR. Kilder som er allment tilgjengelig (avisartikler, artikler i tidsskrift) ble ikke anonymisert, fordi det i historiefaget er viktig med navn, steder, hendelser og et tidsperspektiv. De kildene som ble gitt av NSF ble derfor anonymisert, og ingen personidentifiserende resultater kommer frem i denne oppgaven.

Etikk kommer også inn i bildet selv om kilder er allment tilgjengelig. En skal til beste evne presentere kilden slik den forekommer, men det er snakk om menneskers liv, gjøremål og valg. Dette må i høyeste grad respekteres, fordi vi snakker om en indirekte informant. Med indirekte informanter menes de mennesker som nevnes i andre personers artikler, bøker, deltagerlister og andre lignende kilder. I denne undersøkelsen er mange av de indirekte informantene døde, i og med at vi ser tilbake til 1800- og 1900-tallet. En persons mulighet til å forsvare seg og/eller ha noen form for informert samtykke eller selvvalg i undersøkelsen blir da borte. Informanter kan også ha et ulikt syn på tema enn det forskeren konkluderer med. Det er viktig å presentere dette uten fordommer og med et kildekritisk syn. Informanters syn og ideologier må respekteres, og det er tross alt disse som er essensen i kvalitativ forskning: den opplevde verden (Grimen & Ingstad, 2015). En av de viktigste prosessene med tanke på informanter er et informert samtykke (Jacobsen, 2015). Dette handler om å beskytte informantene, og i denne oppgaven vil det informerte samtykke gjelde i form av den utsendte e-posten. E-posten inneholdt alle emnene et informert samtykke skal inneholde: problemstilling, undersøkelsens nytteverdi, type materiale som skal samles inn og hva det skal benyttes til (Jacobsen, 2015).

4. Kvinnernes historie i sjakken

I dette kapittelet presenteres kvinners lange historie i sjakken. Kapittelet inneholder også grunntrekkene i sjakken generelt. Det er spesielt satt fokus på årene 1970-2020, da kvinnesjakken kom for fullt.

4.1 De tidlige årene

Det kongelige spill har vært spilt lenge. Navnet stammer fra persisk og spillet stammer fra områdene rundt India (Brekke, 1989; Brekke 2014; Grande, 1906a). Sjakk har vært en del av norsk kultur i nesten 1000 år. The Isle of Lewis Chessmen, et kjent sjakksett funnet på de britiske øyer, stammer antakelig fra Norge, og dateres tilbake til 1100- og 1200-tallet (Christiansen & Turkerud, 2015; Ellefsen, 2017). Det er funnet brikker etter bygravinger i Bergen, Oslo og Trondheim og på Nonneseter og Lysekloster. Rimelig er det å anta at kirkelige miljøer spilte sjakk, og det er skrifter som tyder på at adelsmenn og kongelige spilte sjakk (Brekke, 1989; Brekke, 2014). I renessansen kom regelendringer som formet spillet slik vi ser det i dag. Dronningen, rokadetrekket og en passant ble introdusert i spillet (Jürgens, 1925). Bortsett fra noen sjakkbøker skulle ikke norsk sjakk få et stort oppsving før på 1800-tallet. Det var studenter i hovedstaden som spilte sjakk i Norge på denne tiden. En inventarliste fra 1828 viser til fire rødmalte sjakkbord i studentersamfunnet (Brekke, 2014). Det første hintet av norske sjakkklubber finner vi først i 1853 i Trondheim, da ingeniørkaptein Carl B. Roosen bydde «*De ærede Herrer Schachspillere herstedes*» til å danne en sjakkklubb (Trondhjems borgerlige Realskoles allene privilegerede Adressecontours-Efterretninger, 1853, s. 3). I 1862 publiserte Anthon Landmark en problemspalte i Skilling-Magazin.

På 1870-tallet dannet den første nukleusen av norske sjakkspillere seg. Sven Adolf Solberg, trelaster og ordfører i Drammen, bemerket seg internasjonalt da han deltok i en turnering og ble anerkjent i et nordisk sjakkblad (Drammens Schakklub, 2004). I hovedstaden kunne en nesten hver dag finne et sjakkparti spilt på Engebretsen Café, ofte foran «*en hel Stab af Tilskuere*» (Grande, 1906b, s. 33). De samme mennene dannet forgjengeren til Oslo Schakselskap, Kristiania Schakklub, i 1877. Noen kjente navn fra 1870-tallet inkluderer blant annet Olaf og Martin Ursin, statsminister Otto Blehr og bankier Johannes G. Heftye for å nevne noen (Grande, 1906b; Grande, 1906c). I 1870-årene finner vi den første kvinnen i norsk sjakk. Et parti i Nordisk Skaktidende fra 1877

ble publisert mellom Aksel Bjørnvall¹ og Valborg Bjørnvall, Aksels søster (Brekke, 2014, s. 80; Scheen, 1964, s. 300). Det var derimot kvinner i noen organisert form for sjakk på denne tiden, og historien om Valborg er etter alle solemerker et unntakstilfelle. Kristiania Schakkklub var aktive, og spilte i 1878 en telegrafkamp mot København. I 1878 ble det stiftet en klubb i Trondheim, av litt mer ukjent kaliber. Klubbene var derimot ikke levedyktig i mange årene. I 1883 ble Arendals Schakselskab stiftet, året før Norges største klubb siden den tid. Christiania Schakselskab (Chr.a. SS) ble nemlig stiftet i februar 1884, og mange av de 70 medlemmene er de samme som var medlem i Kristiania Schakkklub i 1877 (Brekke, 1989, 2014; Grande, 1906b; Grande, 1906c; Scheen, 1964).

4.2 Klubber og idéen om et nasjonalt sjakkforbund

Da Nordisk Schakforbund ble stiftet i 1899 var Svend Vaage til stede (Collijn, 1930). Vaage er kanskje den som først tok initiativet til å danne et norsk sjakkforbund. Både i 1900 og i 1903 etterlyste han norske klubber fordi «*Oprettelsen af et norsk Schakforbund bør nemlig nu optages til nærmere Overveielse*» (Vaage, 1900, 1903, s. 2). Det var på denne tiden norske sjakkklubber begynte å dukke opp på kartet, kanskje på grunn av Vaage sitt pågangsmot? Det vi vet sikkert er at Bergens Schakkklub ble stiftet 11.09.1902, og Trondhjems Schakkklub 26.09.1902. Christiansand Schakkklub og Stavanger Schakkklub ble også stiftet i 1902. Flere klubber kom utover på 1900-tallet, blant de Drammens Schakkklub (1904), Gjøvik Schakkklub (1908), Schakkklubben av 1911, Kristiania (1911), Aalesunds Schaklag (1913) for å nevne noen (Aalesunds Schaklag, 1963; Brekke, 1989, 2011, 2014; Bergens Schakkklub, 1922; Drammens Schakkklub, 2004; Gjøvik Sjakklubb, 1983; Scheen, 1964; Skillestad, 1978; Trondhjems Schakkklub, 1927). Det var en klar tendens til at grunnleggerne av disse klubbene, og styre i klubbene, var mannsdominerte. Disse mennene hadde ofte god sosioøkonomisk status. Det samme gjelder spillere som bemerket seg nasjonalt og internasjonalt på denne tiden. Chr.a. SS var den største klubben i Norge på den tiden, og hadde den sterkeste gjennomsnittlige spillerstammen.

Brekke (2014, s. 80) og Scheen (1964, s. 300) skriver at Fredriksstad Schakselskab nedstemte forslaget om å gi adgang til damene i 1906. Hele styret var menn (Archer,

---

¹ Ansett som den beste norske sjakkspilleren på denne tiden.

1907). Schakklubben av 1911 (1911) hadde også i sine lover at kvinner ikke kunne være medlemmer helt frem til 1968 (Brekke, 2014, s. 80). Tidlig på 1900-tallet eksisterte det tydelig kvinner med interesse for sjakk, da sjakkspalter i aviser noen ganger var løst av semianonyme kvinner, som «Sofie i Sandefjord» (Brekke, 2014, s. 80). I klubbsammenheng var det derimot ingen kvinner som bemerket seg nok til å bli nevnt offentlig, spille for klubbene sine i kamper eller få verv i klubber og styrer. I denne tiden må vi over havet for å finne kvinner i turneringer. I 1906 rapporteres det om en egen turnering for kvinner: «*Frk. Ellis Iste og Fru Anderson 2den Præmie, begge fra England*» (Grande, 1906d, s. 40). I et sjakkblad fra 1970 finner vi også et sjakkproblem publisert i 1902 av Mrs. W. J. Baird, East Central Times (700 problems) (Mortensen, 1970, s. 145).

Klubber fortsatte å danne seg i Norge, men NSF ble ikke dannet før 20. juli 1914. Det var Sven Lima som initierte prosessen. Sven Lima, formann for Aalesunds Schaklag, som ble stiftet året før, sendte et brev til formann i Chr.a. SS, Hjalmar Andresen. I brevet anmodet han klubben til å invitere norske klubber til hovedstaden for å danne NSF. Svaret var en anmodning om å melde seg inn i det nordiske forbundet, noe Aalesund ikke fant tilstrekkelig. Aalesund sender tilbake et brev der de antyder at Schakklubben av 1911 kanskje er mer egnet for å få til dannelsen av NSF. Etter litt frem og tilbake bestemte Chr.a. SS seg for å invitere klubbene i Norge til en samling i hovedstaden, i forbindelse med 100-års jubileumsfeiringen av grunnloven, for å diskutere å danne et norsk sjakkforbund (Brekke, 1989, 2014; Lima, 1952; Scheen, 1964). På dette møte ble altså NSF stiftet.

Forbundets første tid var ikke lett. Dannelsen sammenfalt med utbruddet av den første verdenskrigen. Dette preget hele landet, selv om Norge ikke var direkte involvert militært. Ressurser var vanskelig, og mange klubber måtte vente med å gi pokaler til sine spillere på grunn av mangelen på sølv (Brekke, 1989, 2014; Lima, 1952; Scheen, 1964). Den første nasjonale turneringen ble holdt to år etter, men regnes ikke som et offisielt norgesmesterskap (NM). NSF virker å ha hatt fokuset rettet mot å øke medlemsmassen og klubbmassen i forbundet. I 1917 var det nordisk turnering, før den første offisielle landsturneringen i sjakk ble holdt i 1918, der Josef Lilja gikk seirende ut (Brekke, 1989, 2014; Scheen 1964).

4.3 Bergen viser veien

1919 skulle komme med en veldig gledelig nyhet for Chr.a. SS. 28. desember, 1918 satte Johannes G. Heftye fra Chr.a. SS opp et fond for klubben sin verdt 50.000kr. Fondet var en gave fra veteranen, som hadde vært i klubben fra sin start i 1884. Pengene skulle brukes til sjakklige formål, blant annet til sjakkkongresser, turneringer og kamper, reiseutgifter for spillere, invitasjon av utenlandske mestere, utgivelse av sjakktidsskrift, til premier, og til «*andet tjenlig til tidsskriftet utbredelse*» (Lund, Hansen & Scheel, 1919a). Igjennom årene har fondet blitt brukt til stormesterbesøk, konkurransearrangement og ikke minst kjøpet i 1952 av Bogstadveien, Majorstuen, der Oslo Schakselskap (OSS) fortsatt har lokaler (Brekke, 2014). Der NSF hadde en treg start begynte det snart å gå fortere. I 1915 hadde NSF 7 klubber med 190 medlemmer. I 1919 hadde tallene økt til 16 klubber og over 700 medlemmer (Lund, Hansen & Scheel, 1919b). Den trege starten kan i noen grad skyldes første verdenskrig, og veksten etter krigen tyder på at det organiserte sjakklivet blomstret inn mot 1920-tallet. Begynnelsen av arbeiderekjakken startet også på 1910-tallet. Første klubb ut var Arbeidernes Sjakkklubb Odin (Oslo), som ble stiftet 23.11.1917 (Lund, Hansen & Scheel, 1919c). Arbeiderekjakken var lenge en viktig brikke i norsk sjakk, og Arbeidernes Idrettsforbund (AIF) inkluderte sjakk på sitt program før krigen. Mer om det senere.

I 1920 ble forbundets lederansvar flyttet over til Bergen, og Bergens Schakklubs formann, Finn Gundersen, ble valgt til formann i NSF (Brekke, Aalheim & Scheel, 1920). Landsturneringen 1921 ble derfor avholdt i Bergen, og når Gundersen tok over vervet i NSF åpnet dette for at John Schei ble ny formann i Bergens Schakklubb. Turneringen ble avholdt sammen med Bergens Tidende, som førte til et stort og vellykket arrangement. I tillegg hadde Bergens Schakklubb stormesterbesøk i 1919 av Rudolf Spielmann, som økte interessen for sjakk og økte medlemsantallet (Bergens Schakklubb, 1942). Økningen fra 1921-1924 var enorm, da klubben i '21 hadde 120 medlemmer, som økte til hele 350 medlemmer på 3 år. Økningen kan i stor grad skyldes et godt stykke arbeid fra John Schei, og den aktive propagandaen gjennom Bergens Tidende var helt klart viktig. Når Stavanger Sjakkklubb ble stiftet i 1917, var det 77 damer og herrer som hadde meldt seg inn (Scheen, 1964, s. 300). Chr.a. SS hadde også noen damer i klubben i 1923 (Scheen, 1953, s. 301). Bergens Schakklubb var derimot pionerne på dette området da det 19. januar 1923 ble dannet en dameavdeling innad i Bergens Schakklubb, med hele 50 medlemmer (Brekke, 2014). Det er usikkert hvordan

avdelingen startet. Om vårturneringen i 1923 står det i Bergens Schakklub jubileumshefte fra 1942: «Vårturneringen teller 78 herrer og – hold dig fast – 61 damer!» (Bergens Schakklub, 1942, s. 8). I det som da var Norges største sjakkklubb var det nesten like mange kvinnelige deltagere som mannlige. Det er tydelig at også kvinnene helt klart var interessert i sjakk, og hadde nok av villige deltagere. I resten av landet finner vi ingen lignende historier eller hendelser. Umiddelbart tenker man på hovedstaden som det naturlige stedet å lete. Sjakkklubbene i Christiania var på den tiden ofte de klubbene med flest medlemmer, og slik har det også vært i stort sett alle år. Økningen i Bergen på denne tiden hadde helt klart skjedd uten kvinnene også, men det som da var 61 av til sammen 139 deltagere i vårturneringen (1923) tilsvarer ca. 44%! Prosentandelen er enormt stort i forhold til dagens standarder, og det finnes ingen indikasjon på andre aktive kvinnelige spillere i turneringer i resten av Norge. En massekamp i 1924 arrangert av Bergens Schakklub og Bergens Tidende var også en enorm suksess. Den inneholdt ca. 400 spillere, og et anslått 2000 tilskuere (Dalseg, 1925a).

Etableringen av dameavdelingen virker å ha vært en ny idé, og noe som ble gjennomført i stor grad for å øke interessen for sjakk, medlemsantall i klubben, og å gjøre Bergens Schakklub til Norges største klubb. Det er ingen tvil om at taktikken til Bergen virket, og det gav også Norge en viktig person i mange år. Bergens Schakklub skulle gir Norges sin første internasjonale deltager, de første kvinnene som påtok seg verv i et styre, og en dameklasse i landsturneringene. I 1924 skjedde nemlig det at Verdens Sjakkforbund (FIDE) ble stiftet. NSF søkte om, og fikk innvilget medlemskap i FIDE sammen med Danmark og Sverige i 1926 (Brekke, 2014; Dalseg, 1924a). Medlemskap i FIDE gjorde at Norge ble invitert til internasjonale turneringer, som sjakkolympiaden. Den første sjakkolympiaden Norge som nasjon deltok i var først i 1930, men Sofie Synnevåg ble Norges første internasjonale representant da hun i 1927 deltok i damenes verdensmesterskap som ble spilt parallelt med sjakkolympiaden i London (Oversand & Synnevaag, 1927; Brekke, 2014). Sofie Synnevåg var å regne som Norges beste kvinnelige sjakkspiller på denne tiden, og vant bl.a. Caïssa's premie for vakreste parti av damer i en turnering i 1924 (Bergens Tidende, 1924). Hun vant også flere NM, deltok i nasjonale turneringer, og representerte Norge internasjonalt flere ganger. Sjakkklubben Caïssa (Stiftet 29. mars, 1921) som refereres her skal ikke forveksles med den sjakkklubben som eksisterer i Sandefjord i dag (Brekke, 2014). Allerede i 1923 ser vi

at hun var best i dameturneringen til Bergens Schakkklub, og i samme året ble Sofie Synnevåg, «Fru Eidenbom» og «Fru Sletten» de første kvinnene som var med i et klubbstyret (Nielsen, 1923). Denne styrevirksomheten var riktignok som «raad for dameschakklubben» (Nielsen, 1923). I denne spalten fra Nielsen (1923), ser vi at damene spilte turneringsdag på mandager, som tyder på at mandagskvelden var satt til side for deres fordel.

I NSb (Jørgensen, 1924) kan vi lese at Bergens Schakkklub fortsatte å ha kvinner i styret. Ifølge Jørgensen (1924) inneholdt vårturneringen 115 herrer og 43 damer, derav Synnevåg ble best. Dalseg (1924b) rapporterer derimot 2 damer til. Det er mange kvinner som skrives opp på resultatlisten fra vårturneringen. Med 43 damer i Bergens Schakkklub vårturnering er det derfor et mysterium at det Vestlandske Schakksammenslutnings kongress med turnering ikke inneholdt en eneste dame. Det ble heller ikke holdt en egen dameturnering, basert på resultatlistene Dalseg (1924c) presenterer. Ei heller ble landsturneringen i 1924 gjennomført med en egen dameklasse, enda såpass mange damer spilte sjakk organisert dette året (Dalseg, 1924d). Med fortsatt fokus på kvinnene ser vi at det samme året ble avholdt en dameturnering på kongressturneringen til British Chess Federation (Dalseg, 1924e).

Det var nokså tydelig at NSF hadde fokus på klubbdannelse og videre klubbutvikling. I 1924 presenterer de lovforslag for nylig dannede klubber, for å få best mulig fremgang og unngå at klubber faller sammen (Lovkomitéen, 1924, s. 161-163). I et av lovforslagene har vi §2 der det står: «*I denne § kan der ogsaa indtas bestemmelse om hvorvidt kvinder kan bli medlemmer eller ikke.*» (Lovkomitéen, 1924, s. 161). §2 er et lovforslag omkring hvilke personer som kan opptas i klubben, kretsen eller forbundet. Dette er riktignok et *forslag*, men taler sin tydelige tale. Det fantes altså de klubber (og kanskje også kretser og forbund) som bestemte seg for at kvinner ikke fikk bli medlemmer.

4.4 Kretser og økonomiske problemer

Økonomien til sjakken har alltid vært beskjeden, og 20-tallet var preget av manglende inntekter for NSF (Herseth, 1929). Interessen ble svekket utover 1920-tallet, spesielt på grunn av radioen og bridge. Flere klubber ble preget av bridge sin popularitet, noen i så stor grad at de hadde egne kvelder til bridge (Brekke, 1989, 2014; Kollerud, Pettersen,

Westhagen & Øverås, 1974; Scheen, 1964). Klubber som Tromsø og Elverum slo seg sammen med bridgeklubbene, og dannet en stor klubb for å holde aktivitetene gående (Dalseg, 1924f). I noen kretser ble interessen for sjakk så lav at de innstilte arbeidet til interessen for sjakk økte (Kollerud et al., 1974). Kretser var for øvrig noe relativt nytt. Først ut var Vestfold Schakkreds, som 8. januar 1922 ble stiftet i Larvik by. Helt Vestfold var det nok ikke da bl.a. Porsgrunn fikk være med. Buskerud, Østfold, Vestlandet er bare noen av de andre kretsene som ble dannet, og Nord-Norges Sjakkforbund ble også dannet i 1926 (Brekke, 1989, 2014; Dalseg, 1924g; Herseth, 1929; Kollerud et al., 1974; Scheen, 1964). Alle disse var underliggende NSF, men naturlige med tanke på de geografiske avstandene Norge har. Dette gjorde at klubber fikk deltatt i flere konkurranser, da det ble samarbeid innad i kretsene om kretsmesterskap og kamper mellom klubber i større grad (Brekke, 2014).

Under navnet «T. Lumsk» ble det skrevet i NSb en artikkel i 1924 (Lumsk, 1924). Artikkelen inneholder en lidenskapelig fremstilling av hvordan sjakkvinnen blir fremstilt i sjakksamfunnet. Forfatteren skriver at kvinner aktivt blir forsøkt fratatt kompetanse innen sjakken, og at argumentene som brukes er mindre hjerne, kone-, mor- og kjøkkenplikter samt øvrige faktorer som *«trekker i tvil vor utholdenhet, omtanke, vor evne til at bruke vakre combinationer etc.»* (Lumsk, 1924, s. 181). Denne kvinnen mener at dette bare er sprøyt, og at kvinner har alt som skal til for å spille sjakk på lik linje med mennene. Hun oppfordrer kvinner til å slutte seg sammen i egne sjakkklubber, og kommer med lovforslag av stilen NSF og andre norske klubber har, men med et større kjønnspreg enn samtlige. Av de viktigste § er blant annet §1, som sier at klubbens formål er å fremme kvinnelig sjakk, der mennene er utelukket. §3 sier at lokale i samme hus med mannlig sjakkklubb ikke er anbefalt, og hvis tilfelle krever det skal det være adskilte inngangsdører. Interessant nok er denne kvinnens forslag å gjøre det samme mot mennene som mennene har gjort mot kvinnene, og er i like stor grad kjønnsdiskriminerende. Når det er sagt er det kanskje forståelig, da dette for henne er eneste måte å spille sjakk på. Videre kommer en fortelling fra en mannlig sjakkspiller. Sjakkklubben denne mannen har vært medlem av de siste 11 år har visstnok i klubblovene sine at kvinner ikke har adgang på klubbmøter (Lumsk, 1924). Han kommer med en morsom historie om sin nye kone, som slår han i en stilling han er overbevist at han kommer til å vinne (Lumsk, 1924).

I 1925 ble det opprettet en ny dameavdeling. Det var naboklubben til Bergens Schakklub, Caïssa som opprettet en dameavdeling med 26 medlemmer (Dalseg, 1925b). Altså var Bergen veldig frempå med damesjakken, der resten av Norge hang etter. Vi ser derimot at interessen sank i Bergen også. I vårturneringen i 1925 var deltagertallet sunket til 30 damer, av 130 deltagende til sammen (Dalseg, 1925c). De andre deltagende i Bergens Schakklub sine dameturneringen varierer noe, men den konstante toppspilleren er Sofie Synnevåg. Høstturneringen i Bergens Schakklub samme år var det igjen halvert til 15 av totalt ca. 100 deltagere (Dalseg, 1925d). I 1926 skulle Synnevåg og Sælen bli de første kvinnene til å delta i en landsturnering (Kristiansen, 1926). Det er usikkert om Sælen faktisk deltok, da hun ikke er å finne i NSBs resultatlister, men Synnevåg vant 2. klasse, gruppe A, og ble tildelt et minnebeger som første kvinnelige deltager i landsturneringen (Dalseg, 1926). I 1927 deltok altså Synnevåg i dameturneringen under kongressen i London (Oversand & Synnevaag, 1927). Synnevåg melder selv om en tøff turnering, og at Vera Menchik² var den desidert beste spilleren. I 1928 representerte hun Bergens Schakklub i en kamp mot OSS (Oversand, 1928).

4.5 Arbeidersjakk og naziolympiade

1930-årene ble definerende for norsk sjakk, og sjakken skulle oppleve de samme problemene som idretten ellers. Arbeidsledighet var et stort problem, og mange klubber opplevde at medlemmer ikke hadde råd til å betale kontingenten (Oversand & Myklebust, 1933a). AIF ble også viktige. Arbeidersjakken var godt i gang i Norge, med klubber som Arbeidernes Sjakkklubb, Odin (Stiftet 23.11.1917) og Arbeidernes Sjakkklubb, Trondhjem (Stiftet 28.11.1922) som eksempler. AIF ble en motpart til NSF, og vi finner ikke mye om AIF og arbeidersjakken i NSb. Før krigen talte AIF 5000 medlemmer som spilte organisert sjakk i AIF, over dobbelt så mange som NSF (Brekke, 1989, 2014; Scheen, 1964).

I 1936 var det Olympiske Leker i Tyskland. Naziolympiaden til Hitler var et tema som ble diskutert i hele idrettsnorge, likeså i sjakk norge. I forbindelse med OL i Berlin og Garmisch Partenkirchen inviterte det tyske sjakkforbundet til «Schach-Olympia» i München. Dette var fristende for NSF, da reise og opphold for ti spillere ville bli

---

² Vera Menchik spilte regelmessig i nyttårsturneringen i Hastings mot andre stormestere på denne tiden. Hun døde under andre verdenskrig etter et bombeangrep på London.

dekket. En rapport fra 1933 indikerer at «Deutscher Schachbund» ble opprettet, og at alle arbeiderekklubbene i Tyskland ble oppløst, og alle jøder utvist fra klubber (Oversand & Myklebust, 1933b). I 1936 mottok NSF innbydelse fra det stortyske sjakkforbundet til å delta i denne turneringen (Oversand, 1936a). NSF sin løsning var å sende ut forespørsel til klubbene om hvilke spillere som ville delta (Oversand, 1936a). FIDE lot landene stå fritt til å delta, og NSF holdt en avstemning om hvorvidt de skulle sende spillere. 8 av 32 stemte for å boikotte Schach-Olympia. Som et resultat av avgjørelsen til NSF, trakk visepresident Sigurd Heiestad seg ut av styret, samt en håndfull klubber i løpet av det neste året (Brekke, 1989, 2014; Engeset, 2019; Heiestad, 1978, Kollerud et al., 1974; Oversand & Myklebust, 1936a, 1936b, 1936c; Scheen 1964). Det ble også opprettet en protestturnering i Oslo, av ingen ringere enn AIF, med god oppslutning (Brekke, 1986a).

Damesjakken fikk nye fremskritt. I 1933 ble Norges første dameklubb opprettet (Oversand & Myklebust, 1933c). Den ble naturlig nok hetende Oslo Damesjakklubb, og Torbjørg Schjelderup Ebbe ble klubbens første formann. Der dameavdelingene i Bergensklubbene hadde dominert kvinnesjakken på 20-tallet, var det definitivt Oslo som skulle dominere fremover. Oslo Damesjakklubb hadde i mange år de beste damespillerne i Norge, og skulle være hovedkonkurrenten til Sofie Synnevåg, som var den beste damesjakkspilleren i Norge på 20-tallet. Etter NSb hadde 4 års pause (1928-1932) virker det nesten som at dameavdelingen i Bergen forduftet. I Bergens Schakkklub finner man ikke lenger noen tendens til et dameråd i klubbstyre. Vi vet at det fortsatt var kvinnelige spillere i klubben, fordi Sofie Synnevaag representerte klubben og ble Norgesmester for damer i '46, '47, og '48 (Lillehammer Schakselskap, 1957). Ei heller var det kvinnelige spillere på NSF's kongress i 1932 (Oversand & Myklebust, 1932a). Det kommer tydelig frem i NSb at kvinnesjakken ikke var en stor prioritet heller. I et innlegg i 1932 står det «*Uten å betvile at damer ågså kan gjøre gode sjakk-trekk – selv på sjakk-brettet – tvinger plass-hensynet oss til å gå over til noe langt viktigere: Skole- og ungdoms-sjakk.*» (Oversand & Myklebust, 1932b).

Utover tiåret var det ekstremt laber deltagelse fra damenes side. Nasjonalt finner vi bare tre tilfeller på deltagelse i NSb, da to deltagere på en masseturnering i Oslo, der 213 deltagere deltok, og i Oslo-mesterskapet i 1936. Der var det en egen dameavdeling, vunnet av Schjelderup-Ebbe (Oversand & Myklebust, 1932c; Oversand & Myklebust,

1936d). Det siste tilfellet var NM i 1938, da Catharina Skjøsberg ble den første Norgesmester for damer (Grimstad Sjakklubb, 1938). Disse to var også med på landsturneringen i 1934 på Hamar (Smedal, 1934).

Basert på mangelen på kvinnelige spillere i norske turneringer er det en god antagelse at kvinner ikke ble prioritert. Hvorvidt det var en bevisst handling eller ikke fra sjakk Norge er uvisst, men en ting er sikkert: Noen klubber var bevisste på temaet. I medlemsbladet til Oslo Schakselskap kan vi, i forbindelse med jubileet i 1934, lese: «*Skal vi ha fest med eller uten Damer.*» (Oslo Schakselskap, 1934, s. 3). I teksten skrives det at spørsmålet om hvorvidt festen skal inneholde kvinner er «*Det vanskeligste spørsmål*» (Oslo Schakselskap, 1934, s. 3). Styret var tydelig splittet om avgjørelsen. Birkeland og Nitschke (gift og nesten gift) var imot damenes nærvær, mens ungdansene Krogdahl og Kielland var for. Det kommer frem at «*Kvinnehateren*» Halvorsen ikke var til stede, som gjorde at valget ble 2-2. Det ble derfor avholdt avstemning blant medlemmene på problemet. Argumentene imot damene var at det kunne bli en tvungen tone ved damenes nærvær, men forfatteren mener at «*vakre damer i stilige toaletter*» ville sette et positivt preg på festen, og at koner og kjærester til en del medlemmer ville bli mer positive ovenfor klubben, «*hvis de for engangs skyld fikk delta*» (Oslo Schakselskap, 1934, s. 3).

Internasjonalt var kvinneinkluderingen bedre. Vi ser støtt og stadig turneringer med kvinner involvert, og FIDE fortsatte også sine dame-VM-er. 10 år etter London 1927, holdt FIDE en turnering i Stockholm der 26 damer spilte, derav 2 norske (Oversand, 1937). Disse to var Ruth Block-Nakkerud og E. Mellbye, som fikk henholdsvis 2 og 1 poeng av 14 mulige (Oversand, 1937). Oslo Damesjakklubb var frempå dette tiåret, og var helt klart forkjempere for sitt kjønns posisjon i sjakken. Slik vi har sett tidligere ble det første NM for damer gjennomført i 1938. Det var Oslo Damesjakklubb som ba om at en dameklasse skulle oppsettes på Landsturneringen, noe NSF sa ja til, på betingelsen at minimum 4 deltagere meldte seg (Oversand, 1938a). Landsturneringen inneholdt nok damer, og Catharina Skjøsberg vant (Grimstad Sjakklubb, 1938; Oversand, 1938b). Inn mot krigen ser vi like trekk i nabolandene våre. Sverige hadde kun én deltager oppmeldt til Sverigemesterskapet i 1939 (Oversand, 1939a). Arbeidersjakken var tydelig stor i Norge. Brekke (2014, s. 95) refererer til en adressebok gitt ut av AIF fra 1940 hvor det står at det var 42 rene sjakklag og 36 store sjakkgrupper i idrettslagene i

AIF. Arbeidersjakken nøt godt av den mer solide økonomien AIF kunne tilby, som gjorde at kretsmesterskap, norgesmesterskap, trenere, ledere og internasjonal deltagelse gikk lettere (Brekke, 2014). Det ble så stort at det ble diskutert hvorvidt det skulle opprettes et internasjonalt arbeidersjakkforbund i Danmark i 1936 (Brekke, 2014).

4.6 Krigens begynnelse og nazistovertagelse

Sjakk-OL i Buenos Aires i 1939 skulle bli en veldig rar affære. Mens Tyskland og Polen spilte sjakk-OL, fikk de rapporter om at Tyskland hadde invadert Polen. Turneringen hadde sine kontroverser også. For eksempel nektet både Aljechin (Frankrike) og Tartakower (Polen) å spille mot Tyskland (Oversand, 1939b). Tyskland vant til slutt turneringen. For nordmennene inneholdt turneringen en gledelig prestasjon, da Ernst Rojahn (Tønsberg) ble første nordmann til å ta poeng mot en tidligere verdensmester (Oversand, 1939c). I kampen mot Cuba møtte Rojahn José Raúl Capablanca, som vant verdensmesterskapet i 1921, og klarte remis (Brekke, 1989, 2014; Oversand, 1939c). Capablanca er en av de mest kjente sjakkspillerne gjennom tidene. I verdensmesterskapet for damer deltok 20 stykk, og Norges representant var Block-Nakkerud, som tok 19. plass med 3 poeng (Oversand, 1939c).

Dette var den siste store begivenheten før krigen. Da Norge ble invadert av Tyskland, ble det fra slutten av året 1940 idrettsstreik i landet (Goksøyr, 2017). Sjakken skulle gå inn i noe som lignet en streik. Som et resultat av at tyskerne stengte AIF, ble også arbeidersjakken stanset. NSF fortsatte til dels, men da tyskerne forlangt at tyske personer skulle få delta i arrangementer ble det klinsj mellom forbund og tyskerne i landet (Brekke, 1989, 2014; Scheen 1964). NSF ble erstattet av nazistene 20. august 1942. De forbød folk å sende sjakkoppgaver, i frykt for at disse kunne inneholde koder (Brekke, 1989, 2014; Scheen 1964). Allikevel var ikke sjakkinteressen i Norge mindre. Tvert imot ser vi at klubber hadde internkonkurranser i stillhet, post- og problemsjakk ble veldig populært, fangeleiren i Grini inneholdt sjakkspill, og klubbmedlemmer i Sjakklubben Tempo (Drammen) hadde regelmessige spillermøter under krigen (Brekke, 1989, 2014; Engeset, 2019; Kollerud et al., 1974; Scheen 1964). Krigen virket ødeleggende for sjakken, for eksempel når Israel Leib Sachnowitz, Martin Sachnowitz og Samuel Sachnowitz fra Larvik Sjakklubb ble sendt til Auschwitz (Engeset, 2019). Vera Menchik (født i Russland, tsjekkisk far, engelsk mor), som hadde vært verdens

beste kvinnelige sjakkspiller i mange år mistet livet sitt i et bombeangrep av London i løpet av krigen.

4.7 Etterkrigstid og damesjakk

Etter krigen hadde Norge en stor oppgave som nasjon: å reise seg etter en lang okkupasjon. Den organiserte sjakken ventet ikke lenge før den gjenopptok sin virksomhet. Som resten av landet hadde sjakkklubbene blitt preget av krigen. Noen gamle spillere hadde vært nazister, noen dødd i fangeleir, og som vi kan lese i NM-programmet for 1986 mistet Steinkjer Sjakklag alt av spill materiell, bøker, protokoller etc. i et bombeangrep i 1940 (Engeset, 2019; Steinkjer Sjakklag, 1986). Året etter krigen skulle bli travelt for norsk sjakk. Allerede i mai 1945 hadde Norges Sjakkforbund kongress, fulgt av Landsturneringen med 132 deltagere (Brekke, 2014). Populariteten for postsjakk viste seg tydelig, da Norges Postsjakkforbund ble dannet i november 1945. AIF-sjakken ble oppløst, da Norges Landsforbund for Idræt og AIF slo seg sammen for å danne Norges Idrettsforbund (NIF). Rolf Hofmo forhandlet med Ellef Ødegaard og C. O. Hovind, og arbeidetsjakken gikk inn i NSF (Brekke, 1989, 2014; Scheen 1964). Korrespondancesjakk var viktig for å kunne spille sjakk tidlig, og ble brukt for å spille mellom enkeltpersoner og klubber på tvers av Norge og internasjonalt. I 1947 skulle den første direktesendte sjakkkampen sendes, da over radioen. Bjørn Nielsen fra Danmark møtte Einar Haave fra Norge, og det var rapportert hele 14 000 lyttere til kampen (Brekke, 1989, 2014; Scheen, 1964).

Sjakk Norge fortsatte som om ingenting hadde skjedd. Landsturneringene ble gjenopprettet, klubbene gjenopptok klubbkamper og kretsene restartet sin virksomhet. I 1946 var det Bergens Schakklubb som arrangerte landsturneringen, med 10 kvinnelige deltagere (Bergens Schakklubb, 1946). Vinneren de neste 3 årene skulle være den dominante Synnevåg (Lillehammer Schakselskap, 1957). Den siste kvinnemesteren i Norge før 1950 var Bjørg Gusgård (Avitsland, 1950a). Vi ser også at Oslo-mesterskapet for damer begynner å spilles, men med relativt liten oppslutning fra damene (Avitsland, 1950b). Det er derfor underlig at det i 1950 kun var en kvinnelig deltager i landsturneringen, og derav ingen dameklasse (Sander, 1950). Vi ser også at Fredrikstad Schakselskap i 1950 fikk et kvinnelig styremedlem som sekretær (Avitsland, 1950c).

1950-tallet skulle se forbedringer i kvinnesjakken. Det var derimot ikke hele sjakk norge sitt fokus. De var mer fokusert på skole- og ungdomssjakken, det i et håp om å øke interessen for sjakkspillet, og som et resultat øke medlemsandelen i NSF over tid (Brekke, 1989, 2014; Scheen, 1964). Det ser ut til å ha fungert ypperlig. Scheen (1955a), meddeler at 20 skoler, 40 lag, og 160 spillere meldte seg til en skoleturnering i Oslo i 1955. «*Det var et syn å se disse 160 gutter og piker samlet i en sal, sittende stille og intenst tenkende over sjakkbrettet*» (Scheen, 1955a, s. 2-3). Det var ikke alle i Norge som var like tidlig ute. Buskerud Sjakkrets hadde ikke et skoleutvalg før i 1968 (Kollerud et al., 1974). I 1952 fikk Norge sin første internasjonale mester i Olaf Barda (Brekke, 1989, 2014). Det store problemet norsk sjakk strevde med var økonomien, som det har blitt forsøkt å rette opp i flere ganger. I 1954 var det stor oppfordring blant sjakk norge for at myndighetene for alvor skulle eta opp sjakk som obligatorisk skolefag, og å støtte sjakk norge med midler (Fossum, 1954; Norges Sjakkforbund, 1954; Scheen, 1954, 1955b). NSF ba alle norske sjakk klubber sende rapporter på hva myndighetene på deres geografiske områder foretok seg, inkludert om sjakk er innført i skoler, om sjakk fremtrer i media og om det blir gitt bidrag til sjakk klubber (Norges Sjakkforbund, 1954). Forbundet prøvde også å avholde lotterier for å tjene penger, men ble stoppet av lotteriloven av den grunn at sjakk ikke ble sett på som «allmenntilgitt» (Andersen, 1957a; Brekke, 1989).

Kvinnesjakken på 50-tallet skulle vise stor vekst. Oslo damesjakk klubb var den mest fremtredende klubben i starten. To viktige damer skulle også starte sine sjakk karrierer for alvor på 50-tallet. Mary Klingen for Akers Mek. Verksteds Sjakk klubb, og Anna Elisabeth Westerlund for Oslo Damesjakk klubb. Det var Oslo som skulle være senter for damesjakken på denne tiden, og Oslo Damesjakk klubb skulle være frontfiguren. Oslo mesterskapet hadde årlig dameklasser, og landsturneringen hadde dameklasser frem til og med 1962 (utenom 1958) (Norges Sjakkforbund, 1964). Oslo er ikke de eneste som hadde sjakk spillere. Tora Mølmann fra SK Jarl, Trondheim og Arbeidernes Sjakk klubb, Trondheim, ble norgesmester for damer fem år på rad (Moss Schakk klubb, 1963). Bergen ble dessverre ikke representert i like stor grad som i Synnevågs tid, men Solveig Knudsen fikk hedersomtale i «Jerusalem Post» og «Al Hamismar» fra 3 trekksturneringen til British Chess Federation i 1950 (Avitsland, 1951a). Alvilde Hagen representerte også Sjakk klubben «Tårnet» fra Skien i landsturneringen i 1952 (Telemark Sjakkrets, Skiens Sjakk klubb & Sjakk klubben Tårnet, 1952). I 1953 valgte NSF inn sine

første kvinnelige representanter også. Westerlund og Schjelderup-Ebbe fikk henholdsvis vervene kasserer og vararepresentant (Avitsland, 1953a).

I Oslo skulle damenes fremmarsj i sjakken fortsette, da sjakkklubben «Dronningen» ble stiftet i 1955 (Scheen, 1955c). Dette skjedde etter initiativ fra Mary Klingen selv, som da sluttet i Akers Mek. Verk. Sjakklubb. Klubben hadde 18 medlemmer ved oppstart, og som Scheen (1955c, s. 3) skriver «*Vi (...) håper at den vil gi støtet til at det opprettes damesjakkklubber også andre steder i landet.*». Spillere som Westerlund ble også med i «Dronningen», og var blant de styremedlemmene i forbundet som skulle sitte mer enn ett år (Andreassen, 1956a). «Dronningen» skulle derimot ha en uheldig start. De ble i løpet av det første året med virksomhet frastjålet alt spillemateriale de eide (Andersen, 1956; Johansen, 1982a). Ved forespørsel til forbundet om pengestøtte for erstatning fikk de avslag, men de ble tilsendt fem sett brett og brikker av kretsen, og et maleri av Sigurd Heiestad som ble utloddet (Andersen, 1956; Johansen, 1982a). I tillegg vant klubben 400,- i tipping, som hjalp godt (Andreassen, 1956b).

Internasjonalt er det tydelig at damenes stilling i sjakken var mer utviklet. Flere fortsatte Vera Menchiks prestasjoner, og vi kan stadig lese om damespillere som hevder seg internasjonalt, både mot damer og mot menn (Avitsland, 1950d, 1951b, 1952a). FIDE begynte også å utvikle kvinnesjakken. Det ble opprettet soneinndeling for kampen om verdensmesterskapet for kvinner i 1950, og de opprettet kandidatturnering for å finne utfordrer til verdensmesterinnen (Avitsland, 1950e, 1952b). Vi ser en klar tendens til at de ledende damene i verden kom fra Sovjet med få unntak (Avitsland, 1953b). I Norge begynte damer i større grad å spille mot mennene, til tross for at det var sjeldent. I «Stabekk-cupen» i 1953 ble bl.a. Schjelderup-Ebbe slått ut i 2. runde (Avitsland, 1953c). En rapport fra J. A. Eikrem (1958), viser at kvinnene begynte å delta mot mennene. Mary Klingen scoret 3 poeng og tok en 9-13. plass, av 19 deltagere (Eikrem, 1958). «*det spørs om ikke den kategoriske myten om at damer ikke kan spille sjakk fikk et lite skudd for baugen*» (Eikrem, 1958, s. 13). Til tross for at Schjelderup-Ebbe, Skjønberg, Westerlund og Klingen var frontfigurer for kvinnesjakken sendte ikke Norge damer til soneturneringen for verdensmesterskapet. Sist gang var Skjønberg i 1935 (Avitsland, 1953d). Viktigheten av internasjonal erfaring mot bedre spillere er noe Skjønberg poengterer i NSb, og «*Flest mulig kamper med flinke herrespillere!*» (Avitsland, 1953d, s. 116). Hun sier at det var en turnering som avverterte etter

kvinnelige deltagere som fikk interessen til omtrent 15 deltagere, og at mediepropaganda er en av de viktigste veiene til økt interesse blant kvinnene (Avitsland, 1953d). Westerlund ble første kvinnelige turneringsleder i 1953 da hun ledet forbundets juleturnering (Fossum, 1954b).

Men til tross for damesjakkens utvikling ble det satt tvil til dens internasjonale kompetanse. Det ble sådd tvil om Norge burde sende damelag til internasjonale konkurranser, fordi som Scheen (1955d, s. 7) skriver er det «*tvilsomt om et norsk damelag har noen berettigelse i en slik turnering for tiden ...*» (Scheen, 1955d, s. 7). Allikevel arrangerte NSF en uttagningsturnering for å finne ut hvem de skulle sende til sjakkolympiaden i 1956 (Lindholm, 1956). Det ble en offisiell sak på neste kongress, som ble utsatt til tidspunktene for olympiaden ble satt (Andersen, 1956). Westerlund kom med forslag om at to damer fra hvert land skulle delta i trekantturneringen mellom Norge – Sverige – Danmark hvert år (Andersen, 1957b). Ytterligere informasjon kommer ikke frem. Det ser derimot ikke ut til at forslaget ble gjennomført. Første gang vi finner en kvinne i trekantturneringen i NSb er i 1976 da Mary Klingen representerte Norge (Brekke, 1976b).

Skolesjakken hadde definitivt en påvirkning hos jentene. I 1959 var det flere jentespillere i skoleturneringen i Ottestad. Turid Martinsen og Anne Petra Skavern vant sine grupper også (Ibenfeldt, 1959). På 60-tallet begynte et nytt medium å få oppmerksomhet, og sjakken ville gjerne sendes så ofte som mulig på TV. Vi ser allerede i 1961 at kamper blir sendt på TV i Sverige, og i Norge ble det laget et sjakkprogram av Olaf Barda og Arild Feldborg (Bøckman, 1961a; Bøckman & Ofstad, 1963b). Medlemstallene til NSF fortsatte å stige utover 60-tallet, men de ønsket allikevel flere medlemmer (Brekke, 1989, 2014; Bøckman & Ofstad, 1963a). Økningen av medlemstallet var spesielt ønsket for å få mer støtte fra offentlige etater (Bøckman & Ofstad, 1963a). Justis- og politidepartementet i Norge slakket også på lotteriloven, og gav tillatelse til at lotteri kunne holdes for inntekt til skole- og ungdomssjakken (Bøckman & Ofstad, 1962a).

NSFs jubileumsbok kom ut i 1964, og allerede i 1962 etterlyste NSb stoff til boken (Bøckman & Ofstad, 1962b, 1962c). Økonomien fikk seg et løft på 60-tallet da Knut Monssens Minnefond på 30.000kr ble opprettet (Brekke, 1989, 2014; Bøckman &

Ofstad, 1964a, 1964b; Scheen, 1964). Ifølge statuttene skulle minnefondet brukes til reise for norske spillere i FIDE-turneringer, landskamper, innenlandsreise av ledere og aktive spillere og «*Andre sjakkformål etter enstemmig vedtak i komitéen*» (Bøckman & Ofstad, 1964b, s. 12). NSF slet fortsatt med å få statlig støtte til voksensjakken (Brekke, 1989, 2014). En viktig sak innen sjakken på 60-tallet var medlemstallssvindel. Med dette menes det at klubber underrapporterte antall medlemmer i klubbene sine, og betalte derfor mindre kontingent til NSF. Dette kom frem fordi klubbers rapportering av medlemmer til NSF, og klubbers rapporter fra klubbturneringer ikke stemte overens (Wicklund-Hansen, 1966a). Forbundets finansielle situasjon ble ikke hjulpet av dette. I forbindelse med dette problemet bestemte derfor forbundet at klubber som rapporterte feilaktig skulle utestenges fra forbundet (Waage, 1968). I 1968 omstrukturerte NSF, slik at kretsene fikk hovedansvaret for «*den sjakklige aktivitet og medbestemmelsesrett*» i tillegg til de økonomiske belastninger for utenlandsrepresentasjon hos de kretser som hadde deltagende spillere (Waage, 1968, s. 3). Hensikten var at forbundet da kunne senke kontingente, og at svindelen på medlemsantallet skulle forsvinne (Waage, 1968). Det ble i 1969 besluttet at medlemmer i NSF skulle nektes direkte sjakklig forbindelse med sjakkspillere fra Sovjet, Ungarn, Øst-Tyskland, Polen, Ungarn og Bulgaria, dette på grunn av den pågående konflikten mellom landene (Waage, 1969). Dette skyldtes disse landenes invasjon av Tsjekkoslovakia av Warszawapakten.

I landsturneringen var startkontingenten for kvinnene stort sett den samme som klassene 1. og 2 (Andersen, Kjenn & Jensen, 1963; Bøckman, 1964; Elmenhorst, 1959; Lukassen, Mella & Hoel, 1962). I noen år ble derimot startkontingenten senket ned til juniorklassen sitt nivå (Bøckman, 1960a). I oversikten over kvinnelige landsturneringsmestere ser det veldig glissent ut fra 1962-1972 (Norges Sjakkforbund, 1973). Det ser heller ikke ut til at noen damer deltok disse årene (Bøckman & Ofstad, 1964c; Kristiansen, 1965; Wicklund-Hansen, 1966b). Det betyr ikke at det var motvilje å arrangere det. I invitasjonene til landsturneringene i NSb ser vi at mange av årene var det satt opp en dameklasse, som også ble satt opp da Norge skulle arrangeres nordisk turnering i 1965 (Andersen et al., 1963; Bøckman, 1964, 1965a; Helgeland Sjakkrets, 1965; Wicklund, Lønningdal & Hoset, 1966). Det ser ikke ut til å ha blitt forsøkt etter 1966 å arrangere dameklasse før 1972, kanskje på grunn av de fire årene der for få damer meldte seg på i dameklassen, og det ikke ble arrangert. Ved for få kvinnelige

anmeldte deltagere var planen at de som var meldt på ble plassert i de andre klassene (Bøckman, 1964)

På 60-tallet glimter kvinnene mer med sitt fravær enn sitt nærvær. Allikevel finner vi noen tilfeller til medvirkning fra det kvinnelige kjønn. Alvilde Hagen var eneste kvinnelige spiller i Telemark Sjakkrets i 1960 (Bøckman, 1960b). Både Tora Mølman og Mary Klingen fortsatte sine kamper i landsturneringen fra 1960-62, der Mølman gikk seirende ut alle ganger (Bøckman, 1960c; Moss Schakkklub, 1963). Wenche Eriksen fra Kristiansand tok 3. plassen i 1960, og Skjøsberg tok 2. plassen i '61 (Bøckman, 1960d; Bøckman, 1961b). Mary Klingen begynte å bli veldig aktiv i det administrative i sjakken. I 1964 ble hun valgt inn som kasserer i Sinsen Sjakkklubb (hennes nye klubb) og fikk samme året, og året etter, tilsvarende verv i NSF (Bøckman, 1965b; Bøckman & Ofstad, 1964a, 1964d).

4.8 Ratingsystem og begynnelsen av seriesjakk

I 1970 innførte FIDE Elo-ratingsystemet (brukes fortsatt). Med Elo-ratingen kom også spilletittelene som GM, IM osv. (Brekke, 2014). Det ble da dannet individuelle titler for kvinnene (Brekke, 2014). Tittelbruken skapte større fokus på konkurranse og turneringer. (Brekke, 2014). Leif Øgaard var en av de som klarte å oppnå IM-tittelen allerede i 1974, etter å ha gjort det bra i Reykjavik-turneringen samme året (Brekke, 2014). I 1966 ser vi at forbundet begynte å tenke på en serie for sjakken (Wicklund-Hansen, 1966c). TV-en ble, som radioen på 20-tallet, en utfordrer for sjakkinteressen (Brekke, 2014). NSb ble ikke gitt ut mellom 1969 og 1975. I 1970 ble det dannet et ungdomsutvalg for å fokusere på ungdomssjakken (Brekke, 2014). Egne skolesjakkutvalg ble etablert, for eksempel i Vestfold allerede i 1961 (Brekke, 2014). Det ble tatt et oppgjør med røykingen i sjakk og sjakklokalene, og det blir diskutert hvorvidt røyking er ødeleggende for prestasjonen til utøvere (Kjeken, 1976). I 1977 ble sjakkens verdier fremhevet, da en rektor i Vestfold mente sjakk kunne bli et skolefag (Brekke, 2014). Et utdrag fra en epistel står i Brekke (2014, s. 195):

«Enkelte har spurt meg om det er riktig å bruke skoletida 'til spill'. I alle fall når det gjelder sjakk er jeg ikke i tvil om at det er rett. Sjakkspillet har uten tvil vesentlige kvaliteter i seg selv, bl.a. oppøving i konsentrasjon, logisk planlegging og analyse.»

Første ratingtallene ser vi publisert i NSb i 1975, der kun tre av 428 spillere er kvinner (Brekke & Hermansen, 1975a). Mary Klingen var den klart best ratede med 1723 ratingpoeng (Brekke & Hermansen, 1975a). Vi ser også at NM for damer ble arrangert igjen i 1972, men ble ikke arrangert resten av 70-tallet (Sjakkklubben Jarl, 1985). Anniken Omholt-Jensen vant i 1972 (Norges Sjakkforbund, 1973). I 1975 ser vi også at Mary Klingen representerte Norge i landskampen mot Sverige som endte 10-10 (Brekke & Hermansen, 1975b). Vi ser samme tendensene som tidligere med tanke på dameklassen i NM. Dameklassen var planlagt å gjennomføres, men blir ikke gjennomført, da den krever minimum 6 deltagere (Brekke & Hermansen, 1975c). I samme utgave stiller Brekke & Hermansen (1975d) spørsmålet om sjakk er et spill for menn. De henviser til et intervju med Klingen fra Tønsbergs Blad der hun sier at kvinners arbeidsdag er for oppstykket (Brekke & Hermansen, 1975d, s. 34). De reflekterer videre over at det er veldig få kvinner i sjakken, men at kvinner som Nina Gaprindasjvili (verdensmesteren) har høyere ranking enn norske elitespillere og hevder seg godt blant mennene (Brekke & Hermansen, 1975d). De sammenligner kvinner på sjakkkonkurranser med katter på hundeutstilling: de får rare, overraskende blikk, og nysgjerrig prat bak ryggen (Brekke & Hermansen, 1975d). Det skulle fortsatt ta litt tid før kvinnesjakken virkelig ble satset på. Vi ser senere på året en økning av kvinner på ratinglistene (Brekke & Hermansen, 1975e). I 1979 stiller Hermansen det samme spørsmålet i «Førsteraden», sjakkbladet for ungdomssjakken (Hermansen, 1979).

Videre på 70-tallet fortsatte Norge å sende kvinner (som regel Klingen) til landskamper og internasjonale turneringer (Brekke, 1976b, 1976c, 1977a, 1978; Helmers, 1977). Brekke (1977a, s. 18) skriver derimot at «*En «vareopptelling» innen Norges sjakkforbund forleden viste at vårt samlede antall kvinnelige medlemmer bare strekker seg til 30. Hva kan gjøres??*». Dette er 30 av totalt 2300 medlemmer (Brekke, 1977a). Ratingtallene fra 1977 viser at det kun var 6 ratede kvinner og at Mary Klingen på 1704 var høyeste ratede kvinne (Brekke, 1977b). Sammenlignet med mennene var Leif Øgaard Norges høyest ratede spiller på 2450 (Brekke, 1977b). Sigmund Salamonsen er kanskje den første som virkelig gikk inn for rekrutteringen av kvinner fra Sevland SK på Karmøy. Salamonsen startet et skolelag, og var 30 medlemmer av begge kjønn i 76/77 (Salamonsen, 1977). Vi ser fremover at det var de unge som skulle være

essensielle for kvinnetallene i sjakken, både i Norge og i Skandinavia. I 1977 ser vi for første gang Nordens eneste kvinnelige GM, Pia Cramling (Sverige) i Nordisk Mesterskap for damer (Brekke, 1977c). Karmøymesterskapet i skolesjakk kom også i gang i 1978 (Brekke, 1978a). Vi ser mange unge jenter i forskjellige skolemesterskap rundt om i Norge (Brekke, 1978a, 1978b). Nå begynte kvinner også å representere klubbene sine i større grad i klubbkamper og turneringer. Liv Trude Kumle spilte for eksempel for Sarpsborg SK i juniormesterskapet i Oslo (Brekke, 1978c).

4.9 Kvinnene kommer!

1. januar, 1981 ble Norske Synshemmedes Sjakkforbund stiftet (Brekke, 2014). Sjakk er ikke ukjent med «blindepartier», noe som viser at en sjakkspiller ikke nødvendigvis trenger å se godt for å være en god spiller. I 1980 fikk NSF gjennomført et lotteri, der pengene skulle brukes til utbedring av sjakk for unge. I 1986 fikk NSF også økonomisk støtte fra Utenriksdepartementet (Brekke, 2014). Søken etter støtte fra andre fortsatte utover 80-tallet. I 1981 søkte NSF om medlemskap i NIF (Stigar, 1981a). I sin søknad viser NSF til Tyskland, der sjakkforbundet er medlem av idrettsforbundet (Henriksen, 1982). De trekker frem mange av verdiene idretten representerer: konsentrasjonsevne, lek, prestasjonsorientert, regelbunden, konkurransepreg etc. (Henriksen, 1982). Svaret var derimot negativt. NIF avslo søknaden på den basis at sjakk ikke oppfylte kravene rundt «fysisk aktivitet» av punkt 3 a) i vurderingsgrunnlaget sitt (Tronvik, 1982). På 80-tallet begynte Simen Agdestein sin sjakkkarriere. Bare 15 år gammel vant han sitt første NM, og var en del av Sjakk-OL laget det året (Brekke, 2014). I 1985 fikk han tittelen GM. Da var han 18 (Brekke, 2014). I 1989 hadde han hele 2605 i rating og var nr. 16 på verdensratingen (Brekke, 2014). Nord-Norges Sjakkforbund, som eksisterte fra 1926, ble oppløst i 1987 (Brekke, 2014).

Da 1980-tallet skulle føre til avslag fra NIF, så skulle kvinnesjakken se et stort oppsving. Ratinglistene utover tiåret skulle se stort oppsving i antall kvinnelige spillere, og det er også synlig i konkurranser. I ratingtallene fra 1980 ser vi 15 spillere, en økning fra tidlig 70-tallet (Hermansen, 1980a). «Stjernesjakken» begynte i 1980, med Margaretha Aatolainen (Sverige) som seirende dronning (Myreng, 1980). I Landsturneringen samme år skjedde vant Mary Klingen klasse II (Hermansen, 1980b). Hermansen (1980b) skriver at ved premieutdelingen var applausen enorm. Omholt-Jensen spilte også i klasse 1. og ble nr. 100 av 110, og Liv Trude Kumle i klasse III på

65 (av 81) (Hermansen, 1980c, 1980d). Året etter ser vi en økning på kvinnesiden i ratingtallene, og klubbene Stjernen, Masfjorden og OSS skiller seg ut (Brekke, 1981). Nå begynte individer innen sjakkverden for alvor å stille det samme spørsmålet: Hvor blir det av kvinnene? Kvinneandelen virker ikke å ha økt noe særlig på 80-tallet. Det hjalp heller ikke å sammenligne oss med våre naboer. Birkestrand (1981a) skrev en artikkel i NSb der han trekker frem problemet enda tydeligere. Han tar et veldig kritisk oppgjør med den etablerte sjakken. Er det interesse for å få med kvinner i sjakk? *«Norske sjakkspillere er kjønnsrollebundne og håpløst mannsjøvanistiske. De innbiller seg rett og slett at jenter ikke har anlegg for å spille sjakk»* (Birkestrand, 1981a, s. 21).

Dette er noe vi har sett før, og vil se senere i historien, at kanskje ikke er langt fra sannheten. Birkestrand peker på åpenbare eksempler på hvorfor det at kvinner ikke kan spille sjakk bare er tull. Et eksempel han bruker er Pia Cramling, vinneren av Skiensturneringen som 17-åring, og det faktum at ethvert norsk lag hadde hatt problemer med å slå det Sovjetiske damelaget fra olympiaden (Birkestrand, 1981a). Forslaget hans er målrettet arbeid mot inklusjonen av kvinner som fokuseres rundt tre prinsipper: motivering, trivsel og nivåheving (Birkestrand, 1981a). Han påpeker også mangelen på kvinner i ledelsen på alle nivåer (Birkestrand, 1981a). De få kvinnene som har vært i administrative posisjoner har som regel vært kasserere, sekretærer eller kontorsjefer. Miljøproblemene kommer veldig frem i Johansen (1982b) der han skriver om Konnerud Sjakk-klubb. Her kommer det nemlig frem at damene er med i klubben! De står for servering av forfriskninger på spillekveldene. Som Johansen (1982b, s. 17) skriver: *«Konnerudjenter, ta dere sammen! Begynn å spill sjakk og la guttene varte opp»*.

Masfjorden var et halvveis sentrum for kvinnesjakken, og i 1981 ble det arrangert kvalifiseringsturnering til EM for jenter der (Polo, 1981). Denne ble vunnet av Trude Birkestrand, med Margunn Haugsvær, Ingrid Salamonsen, Anne de Linde, Grethe Haugsvær, Ingrid Dahl og Ann Fagerland på topplista (Polo, 1981). Mange av disse skulle bli sentrale figurer i norsk sjakk fremover. Det var Trude Birkestrand som representerte Norge samme året, i EM i Vojvodina, Jugoslavia (Birkestrand, 1981b). Birkestrand hadde oddsen mot seg, da kun 5 av deltagerne var under 1800 i rating og uten internasjonal rating (Birkestrand, 1981b). Flere var også hel- og halvprofesjonelle med opptil 3 timer trening hver dag (Birkestrand, 1981b). Det var en turnering for øst-

europene, da alle fire fra vesten kom på plassene 11-15 (Birkestrand, 1981b). Denne turneringen inneholdt en av de tre Polgar-søstre (Zsuzsanna). Alle tre søstrene skulle bli veldig gode sjakkspillere. Judith er i dag ansett som tidenes beste kvinnespiller.

En tidligere kvinnespiller skulle også være sentral for kvinnesjakken, nemlig Anna Westerlund, som i 1982 gav en gave på 5000kr (i fond) til å fremme norsk kvinnesjakk (Johansen, 1982c). Pengene skulle gå til de to første kvinnene som passerte 1800 i rating (minimum 2000kr per), og de kvinner som nådde 2000 i rating (resten av fondet) (Johansen, 1982c). Sentralstyret vedtok i 1982 at Norge skulle sende et kvinnelag til olympiaden for første gang siden 1957 (Johansen, 1982c). Samme år sendte Norge Ingrid Dahl til verdenscup for jenter under 20 år, der hun havnet på 19. plass av 21 deltagere (Dahl, 1982). Troppen sendt til olympiaden ble (så klart) Mary Klingen, sammen med Trude Birkestrand (Masfjorden), Ingrid Dahl (Asker) og Liv Trude Kumle (Sarpsborg) (Johansen, 1982d). Uttagningsturneringen så 14 spillere møte til start, med god spredning med tanke på hvor i landet spillerne kom fra (Johansen, 1982e). Olympiaden ble en suksess (igjen) for Sovjet, som hadde Romania og Ungarn som sin argeste konkurrent (Brekke, 1982). For de norske damene ble det delt 39-41. plass av 45 lag (Brekke, 1982). Avstanden til bunnlagene var derimot stor (Brekke, 1982). Norge viste at vi kunne hamle opp med gode konkurrenter, som Sveits (21. plass) i første kamp (Brekke, 1982).

Videre skulle 80-tallet se en klar forbedring når det gjaldt antall kvinnelige spillere. Kvinnenes tilstedeværelse på ratinglistene bare økte, og Norge fortsatte å sende damelag til olympiadene (Brekke, 1985, 1986b; Drangeid, 1988; Ellingsen, Haugli & Rishovd, 1984a, 1984b, 1985a; Hermansen & Stigar, 1983; 1983b; Hoen, 1988). I 1983 begynte en regelmessig landskamp for damene mot Danmark (Dahl, 1983; Ellingsen et al., 1984c). Det ble gjennomført kvinnelandskamper mellom Norge, Danmark, Sverige og Vest-Tyskland etter hvert (Tisdall, 1987). Landslagsgrupper for menn, kvinner og juniorer ble opprettet i 1984 (Ellingsen et al., 1984d). I et innlegg i 1987 beskriver Dahl landslagsgruppene som «tilpasset herrespillerne» (Ødegaard, 1987a, s. 11). Hun kritiserer kravene til landslagsgruppene, som deltagelse i NM, og påpeker at man må satse på høyere matching for kvinner i internasjonale herreturneringer og treninger (Ødegaard, 1987a). Dahl fortsatte å imponere og utvikle seg, og ble til slutt første kvinnen over 1800 i rating i 1986 (Brekke, 1986c, 2014). Hun fikk dermed gevinsten på

2000kr fra Westerlunds fond. Westerlund var derimot ikke ferdig med donasjoner til sjakken, og i 1984 opprettet hun et fond på 50 000kr (Tangen, 1984). I tillegg ble donasjonen hennes for kvinnesjakken tredoblet (Ellingsen, Haugli & Rishovd, 1985b). Hun donerte også 10 000kr til styrking av NSb i 1986 (Brekke, 1986d). Anna Elisabeth Westerlund er en av de med gullmerke i NSF og NSFU (Ødegaard, 1987b).

I 1985 satte sentralstyret ned en komite med representanter fra seg selv, som hadde i oppgave å videreutvikle rekrutteringen av kvinnelige sjakkspillere (Ellingsen, Haugli & Rishovd, 1985c). Det fortsatte allikevel å komme innlegg med kritiske innspill rundt kvinnesjakken. Skar (1985) hadde et litt mer internasjonalt preg over sitt innspill da han har lest et intervju med Evi Reimer, den beste kvinnelige sveitsiske spilleren. Hun forteller om de gangene hun har blitt fortalt at hun sitter ved feil brett, og at hun blir beskyldt for juks når hun slo sine mannlige konkurrenter (Skar, 1985). En lignende historie ble publisert året før (Novrup, 1984). Til tross for oppfordringen til viktigheten av kvinnesjakkens rolle i sjakken var «Økt rekruttering og nivåheving innen kvinnesjakken» nede på 6. plass over forbundets prioriteringer i 1985 (Nesheim, 1985).

Medlemsrekruttering, bedre vilkår for toppspillere og utbredelse av seriesjakken var de emnene som fikk høyest prioritering (Nesheim, 1985).

Norges Sjakkforbund Ungdom vedtok samme året at det skulle arrangeres eget NM for jenter i junior (under 20), kadett (under 16) og lilleputt (under 13 år) fremover (Ellingsen, Haugli & Rishovd, 1985d). NM for jenter ble for første gang arrangert 11.-13. april på Karmøy, under ledelse av Sigmund Salamonsen (Brekke, 1986e). Mesterskapet så 43 unge jenter komme sammen for å spille sjakk. Brekke (1986e, s. 3) rapporterer i samme artikkelen at NSF's kvinneandel på dette tidspunktet var 3% og NSFUs kvinneandel ca. 6%. I kadettklassen var gikk Sylvia Johnsen (Stjernen) seirende ut (Brekke, 1986e). Litt lenger ned på denne listen finner vi Vibeke Omberg og Sheila Barth Berntsen³ som senere skulle representere Norge støtt og stadig internasjonalt. Sylvia Johnsen finner vi på ratinglistene allerede i 1982 (Johansen, 1982f). Samme året kom hun på 7. plass i uttagningsturneringen til OL og Johansen (1982e) spekulerer i om hun tapte plassen fordi hun forsov seg til «den viktigste fjerderundekampen». Hun skulle være med mot Danmark i 1983, der hun spilte et remis og et tap mot Maj

---

³ Senere Sahl og enda senere Stanford

Theander (Dahl, 1983). Hun var med i sitt første OL i 1984 (Ellingsen et al., 1984b). I 1986 var det hele 583 jenter, av totalt 4232 medlemmer i NSFU (13,7%) (Brekke, 1986f). Spørsmål om nøyaktighet bør stilles til disse tallene, da det er stort språk mellom 6% og 13,7% mellom 2 kilder (Brekke, 1986e, 1986f). Mot slutten av 1980-tallet viste Norges kvinner at de kunne hevde seg internasjonalt. I 1987 vant Sylvia Johnsen en internasjonal kvinneturnering i København (Ødegaard, 1987c). Ingrid Dahl var også med på landskampsseieren over Polen, Sverige, Vest-Tyskland og Finland samme året, der hun tok 2 poeng på sitt bord etter å ha slått Nyberg (Sverige) og Walta (Polen) (Hoen, 1987). Nord-Norge manglet derimot deltagere til jente-NM, og ble etterlyst (Ødegaard, 1987d).

Ingrid Dahl ble den første kvinne over 2000 i rating, bare 2 år etter hun nådde 1800 merke (Tisdall, 1988). Sheila Barth Berntsen var Norges representant sammen med Stein Arild Aarland i VM for jenter og gutter i aldrene 10, 12, 14 og 16 år i 1988 (Lauvsnes, 1988). Turneringen inneholdt Judith Polgar i 12-års klassen med 2329 i rating (Lauvsnes, 1988). Polgar-søstrene sluttet på skolen for å drive med sjakk på fulltid allerede i denne alderen, og gutteklassen i dette mesterskapet ble heller «åpen klasse», da de hadde et standpunkt på å ikke delta i rene jente/dameturneringer (Lauvsnes, 1988). Kvinnelaget til OL i '88 inneholdt Ingrid Dahl, Marianne Hagen, Anne de Linde og Sylvia Johnsen (Mary Klinge meldte forfall). De kom på 33. plass av 56 lag (Hoen, 1988). I 1989 fikk Nina Hagesæther hedersbevisningen for sin innsats i NM for ungdom når hun vant sin klasse (med begge kjønn!) (Drangeid, 1989a). I den internasjonale dameratingen hadde Judith Polgar steget til topps i løpet av året med hele 2555 i rating (Drangeid, 1989b). Som vi ser på listen, var øst-europeerne dominante med hele 22 av 25 spillere. De tre andre var Pia Cramling (2480, 5. plass) fra Sverige, Anna Akhsharumova (2395, 9. plass) fra USA og Barbara Hund (2310, 25. plass) fra Vest-Tyskland (Drangeid, 1989b). Til sammenligning var beste norske spiller i 1989 Ingrid Dahl med 2102 i rating (Drangeid, 1989c).

4.10 Nye storspillere og etablering av en sjakklinje

På starten av 1990-tallet møtes vi med artikkelen «*Norsk kvinnesjakk mot år 2000*» (Drangeid, 1990a, s. 22-23). Artikkelen spår en lysende fremtid for norsk kvinnesjakk, og trekker frem de sterkeste spillerne. Spillerne som presenteres er Ingrid Dahl, Sheila Barth Berntsen, Sylvia Johnsen og Marianne Hagen (Drangeid, 1990a). Dahl og

Berntsen er de to jentene som stakk av med Westerlunds fond for første kvinner over 1800, og Dahl ble også første kvinne over 2000 (Drangeid, 1990a). Det ble bestemt at Norge skulle sende damelag til sjakk-OL i Jugoslavia i 1990 (Drangeid, 1990b). Til tross for dette ble treningsgruppa for jenter i regi av NSFU nedlagt (Drangeid, 1990c). Allikevel ble det lagt ned arbeid for å ordne tilbud til de beste jentene i NSFU (Drangeid, 1990c). Det ble også en diskusjon på hvorvidt det satses riktig i norsk sjakk (Drangeid, 1990d). Vi ser på «elitegruppa» at kjønnsfordelingen her er relativt god, da 5 av 12 deltagere er kvinner (Ingrid Dahl, Marianne Hagen, Sheila Berntsen, Sylvia Johnsen og Laila Sidselrud) (Drangeid, 1990d). Slik Drangeid (1990d) skriver er det vanskelig å konkludere noe entydig, men diskuterer for at trenden for mennene er negativ, der den er positiv hos damene. På bakgrunn av dette stiller han spørsmålet: *«Kan man ut fra dette konkludere at norske kvinnenes fremgang har skjedd på bekostning av herrenes,»* (Drangeid, 1990d, s. 33). Det er vanskelig å si for sikkert, men kvinnerekutteringen har stort sett ligget bak en rekke andre gjøremål som forbundet har funnet viktigere, som i 1985 (Nesheim, 1985). Allikevel er det selvsagt at ved å prioritere en ting, må man velge vekk andre ting.

Simen Agdestein og Ingrid Dahl deltok i intersoneturneringene for sine respektive kjønn i 1990 (Drangeid, 1990e). Dahl tok en 17. plass av 18 spillere (Dahl, 1990). Sylvia Johnsen, Sheila Berntsen og Ingrid Dahl deltok også i Dortmund Open, en turnering i Tyskland, der Johnsen scoret 50% på 11 runder (Johnsen, 1990). Laila Sidselrud ble valgt inn som kasserer i NSF samme året (Kjeken, 1990). Berntsen vant kadettklassen i NM i Brønnøysund (Drangeid, 1990f). De fem i elitegruppen ble også representantene til sjakk-OL (Drangeid, 1990g). Jentelaget til 4-landskampen mot Danmark, Vest-Tyskland og Sverige ble Kristin Halvorsen, Ellen Vigmostad, Sheila Berntsen, Ann Iren Mathiassen, Asseline Jacobsen og Nina Hagesæther (Drangeid, 1990h). Norge endte med en 22. plass av 64 lag i sjakk-OL (Hoen, 1990). Sheila Berntsen tok flest poeng på 2. bord med 8 poeng (Hoen, 1990). Rune Djurhuus fortsatte sin progresjon på 90-tallet og vant EM for juniorer i Nederland (Tisdall, 1991a). Ingrid Dahl var den første blant kvinnene til mye: Første over 1800, første over 2000. Hun skulle også bli den første norske kvinnen til å oppnå tittelen WIM i 1991 (Tisdall, 1991b). Dette klarte hun etter nordisk turnering for kvinner samme året, der Ingrid Dahl tok 2. plass bak Johanna Passikangas fra Finland (Tisdall, 1991b). Island sendte ingen representanter, som gjorde at Norge fikk ha med 3 deltagere (Tisdall, 1991b). De to andre var Johnsen og Berntsen

som tok henholdsvis 6. og 8. plass (Tisdall, 1991b). Det skal nevnes at den sterkeste skandinaviske kvinnen, Pia Cramling, ikke deltok.

Anna Westerlund fortsatte å være i det gavmilde hjørnet, og formidlet at hun hadde planer om å øke grunnkapitalen i fondet til fremme av kvinnesjakken fra 15 000 til 20 000kr (Tisdall, 1991c). Kvinnestatusen i sjakken fortsatte å slite, noe som var synlig på 1990-tallet. I en spalte i VG, 10. september, 1991, skriver Simen Agdestein om den viktige rollen kvinnen har (Tisdall, 1991d). Rollen som hustru. Spesifikt snakker han om vanskelighetene ved den enorme reisemengden, og problemene det medfører i et ekteskap (Tisdall, 1991d). Dette er ikke nødvendigvis ikke negativt rettet mot kvinneroller. Det viser en viktig faktor i en sjakkspiller sitt liv, nemlig at det krever mye reising og tid borte fra hjemmet. Dette er like sant for kvinner som menn. En setning fra Thoresen (1991, s. 14) viser litt statusen i sjakkens administrasjon: «*Nei, ærede menn i ansvarlige posisjoner innen norsk sjakk, dette var rett og slett et «møkkaopplegg».*» Thoresen har sikkert ikke tenkt noe mer over ordbruken i denne setningen, men den kommer frem som den største selvfølgelighet. De damer som har vært i styret har sjeldent hatt viktigere posisjoner enn kasserer eller varamenn. Thoresen skriver nok ikke feil når han adresserer sin omtale til «ærede menn i ansvarlige posisjoner».

I de internasjonale kampene til Norge gikk det både opp og ned. Landskampen for jenter endte igjen med bunnplassering, men Norge kom nærmere bronse enn før (Tisdall, 1991e). I Nordisk mesterskap for barneskolelag sendte Hauge skole et lag med hele tre jenter av fem spillere, og endte på 3 plass (Tisdall, 1991e). Nina Hagesæther, Else Selsås, Ellen Hagesæther, Kenneth Veim og Jarle Viestad var de fem utvalgte til å delta (Tisdall, 1991e). Ellen Hagesæther tok flest poeng, og de to andre jentene var de største poengfangerne etter Ellen (som pr. 1. mai, 2020 er nr. 5 i Norge med 2154 i rating) (Tisdall, 1991e). De samme fem jentene fra sjakk-OL året før ble sendt til firelandskampen mellom Danmark, Sverige og Finland i '91 (Hoen, 1991). Der klarte Norge uavgjort mot samtlige motstandere, med scoren 2-2 (Hoen, 1991). Ingrid Dahl var den suverene eneren til Norge (Hoen, 1991). De andre jentene gjorde også en god figur med tanke på at de møtte høyere ratede spillere. Det er tydelig at Karmøy fortsatt spilte en viktig rolle i jentesjakken. I desember '91, spilte Norge mot Danmark. Fem av seks spillere på det norske laget kom fra Karmøy og de slo Danmark henholdsvis 9 ½ - 2 ½ og 7 ½ mot 4 ½ (Tisdall & Hagen, 1992a). Vi ser også at Berntsen var på listen

over de beste norske juniorene (uavhengig av kjønn) på 14. med 2001 i rating (Tisdall & Hagen, 1992b). Det var også Dahl, Berntsen og Johnsen som reddet det norske landslaget i kampen mot Litauen, da de ikke tapte en eneste kamp på sine bord (Tisdall, 1992).

Nok en gang viste også Judith Polgar at damene fint kan være bedre enn de beste mannlige sjakkspillerne når hun slo Spasskij 5 ½ - 4 ½ (Tisdall & Hagen, 1993a). På midten av 1990-tallet ser vi en økning av kvinnes ratingtall. Den beste kvinnen var fortsatt Ingrid Dahl (2082), men avstanden ned til de neste kvinnene var betraktelig sunket. Sheila Berntsen (2064) og Sylvia Johnsen (2003) hadde begge tippet over 2000 i rating, og Nina Hagesæther (1963) var ikke langt unna (Tisdall & Hagen, 1994a). Det begynte å bli mer konkurranse rundt turneringsplassene (Tisdall & Hagen, 1994b). 1994 ble av FIDE utropt til Vera Menchiks år, i minne om den første store kvinnelige sjakkspilleren (Tisdall & Hagen, 1994c). 1994 markerte 50 år siden hennes død under 2. verdenskrig.

Stort sett gikk det i de vanlige konkurransene og beste spillerne på 90-tallet. Simen Agdestein dominerte, og kneskaden gjorde at han kunne fokusere enda mer på sjakken. Jonathan Tisdall, Einar Gausel, Berge Østenstad og Rune Djurhuus var også alle GM-kandidater tidlig på 1990-tallet (Brekke, 2014). På kvinnesiden fortatte Norge å sende til OL, VM og EM, både for seniorer og juniorer. Berntsen og Johnsen ble WFM etter soneturneringen i Sverige (Strand, 1995b). Nina Hagesæther var også bare stikkamp unna å bli første jente kvalifisert til eliteklassen for juniorer, og hun vant sin 15. NM-tittel i 1995 (Strand, 1995c, 1995d). Norge slo Finland, Sverige og Danmark i firelandskampen for junior og kadetter (Lahlum, 1995). En titan for kvinnesjakken gikk også bort 12. september, 1995 (Bøckman, 1995). Anna Elisabeth Westerlund ble 87 år gammel, og hadde mange roller i sjakken (Bøckman, 1995). Blant annet var hun kasserer i forbundet, var blant de bedre kvinnespillerne på 50-tallet, og donerte masse penger til sjakken. Hun satte opp et eget fond for kvinnesjakkens fremme og når hun sluttet å komme til Landsturneringen som spiller, kom hun heller som observatør (Bøckman, 1995). Hun var en stor støttespiller for norsk sjakk. Hun fikk velfortjent hederstegn i gull både fra NSF og NSFU (Brekke, 2014; Bøckman, 1995).

Zsuzsanna Polgar ble dameverdensmester i '96, med Judith som sekundant (Strand, 1996). Judith var på denne tiden blant verdens ti beste spillere uavhengig av kjønn, men konkurrerte kun i åpne klasser, og av den grunn var det storesøster Zsuzsanna som ble kvinnelig verdensmester da hun slo Xie Jun fra Kina (Strand, 1996). NSFU ble til USF (Ungdommens Sjakkforbund) i 1997 (Strand, 1997a). Samme året så vi både Nina (2052) og Ellen Hagesæther (2050) ta over tronen på toppen av både kvinnenlisten og junior kvinnenlisten på ratingen (Strand, 1997b). Hauge Sjakklubb var den store jenteklubben på denne tiden, der Masfjorden hadde vært det tidligere. Stiftet i 1989 jobbet klubben etter det de kaller «Sevlandsmodellen», som er utarbeidet av Sigmund Salamonsen (Hagesæther, 1997). Tanken bak modellen er å tilrettelegge for barn i deres skolemiljø, og utvikle mot voksensjakken etter hvert (Hagesæther, 1997). Klubben har stått for mange av de beste jentespillerne på 90-tallet, inkludert Nina og Ellen Hagesæther (Hagesæther, 1997). De sendte et rent jentelag som vant NM for ungdomsskoleklasser (Hagesæther, 1997). Samme året etablerte USF et jenteutvalg (Kjeken, 1997a). Sheila Barth Berntsen, Per A. Hagesæther, Dag Lauvås, Sigmund Salamonsen og Hans Olav Lahlum ble bedt om å sitte i utvalget (Kjeken, 1997a). Av disse var det kun Hagesæther som ikke ble med (Kjeken, 1997c). Målet til utvalget var rekruttering av jenter, både fra et sentralt nivå, og hva som måtte gjøres lokalt (Kjeken, 1997c). USF vedtok også at arven etter Anna Westerlund skulle brukes på jentesjakk over en periode på fem til ti år (Kjeken, 1997b). Arven var på 121 000kr (Kjeken, 1997b).

I '97 begynte prat om å få etablert en sjakklinje på NTG. Tanken var at linjen skulle komme i gang høsten 1998, noe den også gjorde. Det ble en tilsynelatende god start. 7 spillere begynte i 1. klasse, derav 2 jenter (Agdestein, 1999). Slik som på 50-tallet var det tydelig en satsing fra forbundets side på ungdom for å få bukt med de negative trendene i medlemstallene (Kjeken, 1998). Det ble rekorddeltagelse i jente-NM, når hele 67 jenter deltok i Fredrikstad 1998 (Strand, 1998a). Det var derimot skuffende deltagelse i juniorklassen, der kun 6 jenter stilte (Strand, 1998a). Et nytt medium ble benyttet brukt på denne tiden, nemlig internett. Per Ofstad, som tok over presidentvervet i forbundet i 1998, så tydelig verdien av internettbruken, og kommenterer i et intervju at omkring 50 000 partier spilles daglig over internett (Strand, 1998b). Slik vi ser i dagens sjakk er internett en viktig brikke, og siden mars 2020 har internett vært en viktig kilde til å få gjennomført sjakkturneringer. NSF jobbet mot mulighetene av å søke om

opptagelse til NIF igjen. I '98 ble det nedsatt et Sjakk- og idrettsutvalg bestående av Bjørn Haveland, Simen Agdestein, Odd Flattum, Ole Valaker og Hans Olav Lahlum som hadde i oppgave å utrede økonomiske og organisatoriske konsekvenser av mulig opptagelse i NIF (Kristensen, 1998). Mot slutten av 90-tallet ble Nina og Ellen Hagesæther WFM (Strand, 1999a). 62 jenter deltok i jente-NM i '99 (Strand, 1999b).

4.11 Nytt millennium, ny satsing

Det nye hundreåret startet med et ferskt nytt initiativ. NSF begynte for første gang et samarbeid med NIF (Brekke, 2000a). Samarbeidet dreide seg hovedsakelig rundt rimeligere hotell og flybilletter (Brekke, 2000a). Silje Bjerke vant første jente-NM på 2000-tallet i den sammenslåtte junior og kadettklassen (Brekke, 2000b). Eir Kaltvedt vant miniputtklassen og Jorunn Brekke lilleputtklassen (Brekke, 2000b). Ikke bare Simen Agdestein slet med fotballinteressen og dens effekt på sjakkspillingen. 6.-7. mai arrangerte en ny Trondheimsklubb et åpent klubbmesterskap med kun 10 deltagere (Ingul, 2000). Ifølge Tormod Ingul var grunnen at Manchester City spilte fotballkamp på søndag, og kun 10 deltagere som møtte opp (Ingul, 2000). Internettet gav også konkurranse til sjakkklubbene, kretsene og forbundet (Brekke, 2000c). Internett var en ny spillerarena der spillere kunne spille kjapt og på tvers av landegrenser (Brekke, 2000c). Dette var en av faktorene som førte til at medlemstallene sank (Brekke, 2000c).

Den norske kvinnelisten fikk seg noen nye store spillere. På toppen kom Emilia Horn (NTG) plutselig opp til topps med 2089 i rating (Brekke, 2000d). Anne Bekker-Jensen (NTG) steg også opp til 4. plass på ratinglistene med 2035 (Brekke, 2000d). NM 2000 inneholdt en viss Magnus Carlsen, og overskriften var i ettetid kanskje en underdrivelse: «*Miniputtklasse med mange lovende spillere, kanskje noen **Kommende stormestere?***» (Brekke, 2000e). Carlsen ble GM i 2004, 13 år gammel (Grønn, 2004a). Sigmund Salamonsen ble utnevnt til æresmedlem i USF etter mange år med suksessfull barnesjakk, som har gitt mange gode kvinnespillere (Brekke, 2000f).

Ellen Hagesæther, Sheila Berntsen, Sylvia Johnsen og Anita Hersvik ble Norges første OL-lag for 2000-tallet, med Ingrid Dahl som lagkaptein (Dahl, 2000). Lagets prestasjoner var av «godkjent karakter», med 56. plass av 86 lag og 20 poeng (Dahl, 2000, s. 12). I oktober samme år arrangerte Stavanger Sjakkklubbs Ungdom en jentesamling, der hele 25 deltagere deltok (Wiggen, 2000). Det samme ble gjort i Asker

i desember (Berntsen, 2000). Mye av målsetningen med disse samlingene var å knytte kontakter mellom jenter som spiller sjakk (Berntsen, 2000). Norge sendte sitt største lag til EM for ungdom i Hellas noen gang, med deltagelse fra U14 og opp (Lahlum, 2000). USF begynte også å gi ut stipend til jentespillere (Kristensen, 2001).

Dame-EM i 2001 var mildt sagt kontroversielt. For vår representant Ellen Hagesæther virket det som om NSF ønsket å holde turneringen skjult, da hun og Sylvia Johnsen fikk vite om konkurransen av de svenske damene (Hagesæther, 2001). Etter kommunikasjon mellom de to og forbundet bestemte til slutt forbundet seg for å betale oppholdet (Hagesæther, 2001). Det var ikke de eneste kontroversene, da det ble delt ut sminke og «utfordrende undertøy» til premier (Hagesæther, 2001, s. 14). Det var ikke den eneste kontroversen, da en Sam Sloan oppfordret interesserte til å stemme på verdens peneste kvinnelige sjakkspiller (Hansen, 2002a).

Det ble deltagerrekord i jente-NM i 2002, da hele 71 jenter deltok i Sørums Sjakklubb Ungdoms arrangement og Masfjorden sto for 15 deltagere (Svendsen, 2002). Det er ingen tvil om at Masfjorden, Hauge og Sevland i mange år har vært størst på jentesjakken før 2000-tallet. Firelandskampen ble avskaffet og som en liten erstatning spilte Norge mot Sverige over tolv bord i stedet (Bjerke, 2002). Sverige vant kampen 3 1/2 - 16 1/2 og Silje Bjerke tok flest poeng av de norske med 4 av 4 poeng (Bjerke, 2002). Marte Egeland fikk sin OL-debut i 2002, da jentene tok 44. plass, en god prestasjon med tanke på at de var rangert som 60 av 90 (Hansen, 2002b). Ratinglisten for kvinner så ikke store forandringen, og det var stort sett de sedvanlige navnene som lå på toppen (Hansen, 2003a).

Det var mye fart i jentesjakken, men det var veldig lite som dryppet over til damesjakken. Deltagernivået på jente-NM var enormt, men antall kvinnelige deltagere i Landsturneringene og andre turneringer økte ikke betraktelig. USF fortsatte sine sjakkleirer for jenter, noe som så ut til å ha positiv virkning på jentesjakkmiljøet (Hansen, 2003b). Hvis vi ser på turneringer fra 2003 har vi for eksempel lag-NM finalen mellom Bergens Schakklubb, Oslo Schakskeslag, Asker Schakklubb, Akademisk Sjakklubb, Porsgrunn Sjakklubb, Hauge Sjakklubb, Kristiansund Sjakklubb og Tromsø Sjakklubb (Hansen, 2003c). Her er kun 2 jentespillere av til sammen 63 deltagere (Hansen, 2003c). I Norges Grand Prix senere på året finner vi kun 8 kvinnelige spillere,

blant flere hundre deltagere (Andrew & Kristensen, 2003). Det er kjent at mange kvinnelige spillere dro utenlands for å spille turneringer, spesielt på sommeren. Allikevel var det ekstremt liten forskjell på ratinglistene over antallet med kvinnelige spillere. Kun 15 kvinner var over 1400 i rating, 11 juniorer over 1000 og 9 kadetter over 800 (Hansen, 2003d).

NSF begynte å se manglene på kvinner i sjakken. Sak 39. på møte til Sentralstyret i desember 2003 omhandlet kvinner i seriesjakken. Allerede i 2002 hadde sentralstyret vedtatt at alle lagene i 1. divisjon (Senere Eliteserien) skulle ha minimum én kvinne på laget. Det ble ikke iverksatt grunnet motstand mot tiltaket (Sentralstyremøte 4/0304, 11. desember, 2003). De prøvde igjen fra og med sesongen 04/05. Det ble drøftet mulige løsninger:

- Kompensert poengsystem. Hvis ett lag deltar med kvinne leder de 1-0 fra start. Hvis ingen av lagene har kvinner starter de med 0,5-0,5.
- Billigere startavgift hvis laget stiller med kvinnelig spillere.
- Egne premier.
- Ny serie, der det også kan legges til minimum 1 junior, 1 seniorspiller etc.
- Lag med kvinner kan lettere komme til finalen.

En annen løsning som ble drøftet var hvorvidt andre forslag var bedre, som å arrangere nordisk for kvinner i Norge for å øke profilering, treningsgrupper for kvinner og internettlandskamper (Sentralstyremøte 4/0304, 11. desember, 2003). Det ble også poengtert at de måtte ta stilling til hvorvidt de skulle tillate bruken av utenlandske kvinner, eller om reglene skulle omfatte kun norske kvinnelige spillere (Sentralstyremøte 4/0304, 2003). Fra 1. januar 2004 ble det gratis for kvinner å være medlem i forbundet (Grønn, 2004c; Kristensen, 2004; Sentralstyremøte 4/0304, 2003). Likestillingsombudet ble også involvert, da det fortsatt var medlemskontingent for menn, juniorer, studenter og lilleputter (Kristensen, 2004). Likestillingsombudet mottok klager på NSF i forbindelse med dette kontingenttiltaket når det ble diskutert i 2003 (Brev fra Likestillingsombud, 2003). Klagen fikk medhold i den grad at

likestillingsombudet krevde bekreftelse og redegjørelse fra NSF for tankegangen bak tiltaket (Brev fra Likestillingsombud, 2003). Dette må ha endt med at klagen fikk medhold, da det står i NSb at NSF anket Likestillingsombudets bestemmelse til Klagenemda og fikk medhold (Grønn, 2004c). Derfor kunne NSF opprettholde grunntanken sin, og gjennomføre gratis medlemskap. Ifølge klagenemda var sjakken såpass lite viktig for samfunnet at den ikke omfattes av likestillingsloven (Grønn, 2004c).

Tidlig på året søkte også NSF arrangør til en WIM-turnering (Grønn, 2004b). I annonsen står det:

NSF har en visjon om at sjakk skal være for alle og synlig overalt. En del av dette er å få kvinner i norsk sjakk opp og frem, sikre og stimulere våre beste til å hevde seg internasjonalt. Derfor vil forbundet støtte den klubb som påtar seg å arrangere vår første internasjonale WIM-turnering, både økonomisk og hvis det er praktisk mulig med personell. NSF vil ha en turnering i 2004 der våre beste kvinnelige spillere får møte kvalifisert og riktig motstand og har mulighet til å ta napp til en kvinnelig mestertittel.

(Grønn, 2004b, s. 19).

Bakgrunnen for disse tiltakene var veldig enkel: vise at NSF jobber for å fremme kvinnesjakken, og synliggjøre skjevheten i kjønnsfordelingen i sporten. Hugo Parr, tidligere president i sentralstyre som diskuterte disse tingene, var forbauset over at likestillingsombudet var blitt involvert i det hele tatt, da NSF inneholdt «97% mannlige medlemmer» (Grønn, 2004c, s. 30). I 2001 hadde NSF 4,49% kvinnelige medlemmer (Tall fra NSF, kvinneandel, januar 2001). Sheila Berntsen ble WIM i 2004 og Silje Bjerke ble første kvinnelige spiller til å delta i eliteklassen i Landsturneringen (Bae, 2005; Lahlum, 2005).

I 2007 melder NSb at medlemsandelen består av 95% menn (Sahl, 2007).

Medlemstallene så ikke store endringen etter innføringen av kvinnebord og gratis medlemskap for kvinner (som bare varte i ett år). Et kvinnebord betyr at når lag møtes i

seriesjakken, er det flere spillere som spiller mot hverandre på forskjellige bord. Forslaget om kvinnebordet er at et av disse bordene skal være et bord der kvinner skal delta for klubbene sine og spille for å vinne kampen. I 2005 var kvinneandelen blant voksne på 3,2% (Tall fra NSF, kvinneandel 2005). I 2008 og 2012 lå den på henholdsvis 2,5 og 2,4% (Tall fra NSF, kvinneandel 2008 og 2012). Interessant nok går den opp mer enn ett prosentpoeng etter Magnus Carlsens verdensmestertittel i 2013, til 3,7% (Tall fra NSF, kvinneandel 2014). Antall kvinner økte med 21 kvinner fra 2013, til 83 av til sammen 2271 medlemmer i forbundet (Tall fra NSF, kvinneandel 2013 og 2014). Det er en klar trend til at de yngre klassene har høyere jente/kvinneandel enn i de eldre (Tall fra NSF, kvinneandel 2005-2017). Et eksempel på dette i 2005 der andelen jenter/kvinner i de respektive klassene var:

Miniputt: 25,0%

Lilleputt: 19,0%

Kadett: 18,1%

Junior: 14,8%

Senior: 3,2%

Totalt: 6,6%

Disse tallene er fra samme året som NSF hadde gratis medlemskap for kvinner, men reflekteres også de senere årene. 6,6% kvinneandel er det høyeste NSF har ligget på mellom 2005-2017 (Tall fra NSF, kvinneandel 2005-2017). I et innlegg i NSb skriver Sheila Barth Sahl at det finnes gode tiltak fra USF og NSF, men at det har vært ustrukturert og at noen personer ikke støtter arbeidet rundt kvinnesjakken (Sahl, 2008). Hun skriver at det er forskjellsbehandling når det kommer til journalistisk dekning, økonomisk støtte til internasjonal representasjon, og at det pr. 2008 ikke er gode tiltak for rekruttering (Sahl, 2008). Sahl skriver at hun vet om flere som ikke viser fair play etter kamp, og som jukser under kamp og slipper unna med det (Sahl, 2008). Hun foreslår en rekke tiltak: gratis medlemskap i klubb og forbund, ingen startavgift ved turneringer, klubbmedlemmer som går gjennom kvinners partier, avisannonser,

treningssamlinger og rekrutteringssatsing fra forbundene (Sahl, 2008). Hun påpeker at det ikke er slik i alle klubber, og trekker frem Masfjorden som et eksempel på god kvinnekultur i klubben (Sahl, 2008).

I et senere intervju tas det også opp flere temaer, som egne titler for kvinner, tiltak som er satt i gang og kvinnebord i seriesjakken (Bjerke, 2009a). I intervjuene sine peker Sahl mot tre stereotyper når det er snakk om mangelen på kvinner i sjakk: psykologi, kultur og miljø og genetikk (Bjerke, 2009a). Hva psykologi gjelder snakker hun om konkurranseelementet, og det faktum at det er viktig i sjakk, men er «*lite attraktiv egenskap hos jenter*» (Bjerke, 2009a, s. 45). Genetikdebatten har (som nevnt tidligere i oppgaven) vært en stor del av kvinnesjakkdebatten i mange år. Sahl mener det handler mer om miljø og kultur enn genetikk (Bjerke, 2009a). Hun peker mot sosiale stereotyper, samt de bøygene jenter må overkomme (Bjerke, 2009a). Disse bøygene inkluderer det å overbevise sine foreldre å få dra på turneringer og delta i klubb, og som mor å prioritere en sjakkturnering fremfor familietid (Bjerke, 2009a). Med tanke på dette har hun forslaget om barnepass ved turneringer, fordi det ville gjort det lettere for foreldre å delta i turneringer (Bjerke, 2009a). Hun peker mot tiltak som treningsgrupper for jenter/kvinner for å skape miljø, og kvinnebord i seriesjakken (Bjerke, 2009a).

På ratingtallene ser vi at gjennomsnittet i norgestoppen blant kvinnene økte, men toppnivået ble stående på rundt 2200 i rating (Silje Bjerke med 2226 på topp i 2009) (Bae, Hansen & Bjerke, 2009). I 2009 kom også en trist melding, da Mary Klingen, den store kvinnespilleren fra 1950 til 1990 gikk bort, 85 år gammel (Kjeken, 2009). Katrine Tjølsen var det nye store stjerneskuddet i norsk kvinnesjakk, og norsk sjakk for øvrig. Bare 16 år gammel ble hun WIM (Bjerke, 2009b). I et intervju sier hun at kjønn ikke spiller noen rolle i sjakk, og derfor burde hun fint kunne konkurrere med guttene (Bjerke, 2009b). Hennes kortsiktige mål var helt klart IM-tittelen i nærmeste fremtid (Bjerke, 2009b). Tjølsen rapporterer at hun ikke lenger møter «seriøse fordommer», men at hun opplever typiske kommentarer som «du kan ikke tape mot en jente» (Bjerke, 2009b, s. 23). I junior-VM i 2009 klarte hun en 9. plass, og WIM tittelen (Tjølsen, 2009). Hun ble også tidenes første kvinne til å vinne junior-NM (Bjerke, 2010a). Det sier også sitt at nordisk mesterskap for kvinner ble avlyst på grunn av for få deltagere (Bae & Hansen, 2009).

I 2009 kom det inn en stor inntekt til sjakkens fremme. DNB donerte tre millioner kroner med den hensikt at pengene skulle fremme «Sjakk3ern» og «Sjakk i skolen». Begge disse var prosjekter satset mot sjakk på skolenivå for å øke interessen (Bjerke, 2010b). «Sjakk3ern» var et prosjekt som skulle innføres på 3. trinn i norske skoler, og 3. klasser skulle få tildelt sjakksett, klokker, læremateriale og instruktører (Bjerke, 2010b). I 2011 nådde NSF en ny milepæl, når Liv Mette Harboe ble den første kvinnelige generalsekretæren (Bjerke, 2011a). Det skjedde også ting andre steder i styrer. I USF styret i 2011 var 50% av styret kvinner, med Line Jin Jørgensen, Lisbeth Haugsvær og Ellen Øen Carlsen (Bjerke, 2011b). Eliteklassen i 2011 var igjen beriket av en kvinnes nærvær når WIM Katrine Tjølsen tok 13. plass med 4 poeng (Hansen, 2011). Igjen ble det satset på treningssamlinger, etter at NSF i forbindelse med OL på hjemmebane opprettet jentelandslag med Silje Bjerke som trener. Laget besto av ti jenter mellom 13 og 16 år (Bjerke, 2013a). Norge fikk også noen nye kvinnelige stormestere, når Olga Dolzhikova (Ukraina) og Niina Koskela (Finland) meldte overgang til Norge (Bjerke, 2013b). DNB fortsatte satsingen på skolesjakk og bevilget nye 4 millioner kroner til nye skolesjakkprosjekter i 2015 (Nesheim, 2015).

Internasjonale tiltak ble satt i gang i Norden. Nordic Queen, et samarbeidsprosjekt mellom Sverige, Norge og Polen hadde målet å styrke jenters selvtillit innen sjakkmiljøet (Tangelder, 2016). Erasmus+ sponset prosjektet som var målrettet mot jenter mellom 13 og 30 år (Tangelder, 2016). Det er tydelig at forbundet ikke var fornøyd med kvinneandelsutviklingen fra 2004. Prosentandelen kvinner i 2005 var på 6,6% etter NSF startet opp sine tiltak (Tall fra NSF, kvinneandel 2005). For de voksne var den 3,2% (Tall fra NSF, kvinneandel, 2005). Fra 2005 til 2017 lå kvinneandelen mellom 4,4% og 6,6%, og voksenandelen kvinner mellom 2,4% og 3,7% (Tall fra NSF, kvinneandel 2005-2017). Tallene viser at jo eldre de blir, desto lavere andel kvinnelige medlemmer har forbundet (Tall fra NSF, kvinneandel 2005-2017).

NSF vedtok derfor på styremøte i 2016 å opprette et kvinneutvalg for å bedre situasjonen (Nesheim, 2019; Sak 12.1 – Sluttrapport, 2017). Mandatet til utvalget var å innhente data om kvinner i sjakk, finne svar på hvorfor kvinner/jenter begynner med, fortsetter, og/eller slutter å spille sjakk (Sak 12.1 – Sluttrapport, 2017). På bakgrunn av det skulle de lage rapport og tiltak for økt rekruttering og for å beholde de som allerede var medlemmer (Sak 12.1 – Sluttrapport, 2017). Vibeke Grønn, Vilde Bjerke og Ellen

Carlsen valgte en todelt fremgangsmåte. Den første var kvalitative intervjuer med to utenlandske og fem norske kvinnelige toppspillere. Den andre var en kvantitativ undersøkelse, der det ble sendt ut en spørreundersøkelse som resulterte i 110 svar. Spørreskjemaet var elektronisk, og inkluderte mulighet til å foreslå tiltak (Sak 12.1 – Sluttrapport, 2017).

De fikk mange resultater fra undersøkelsen sin. Det var tydelig mange som starter med sjakk før 12 år, og som kommer inn i sjakken ved hjelp av familie (Sak 12.1 – Sluttrapport, 2017). De fleste som slutter gjør det når de er 10-21 år gamle. Av kvinnene som slutter er det 75% som fortsatt beholder sjakkinteressen og spiller sjakk på nettet eller med venner/familie (Sak 12.1 – Sluttrapport, 2017). 48% av de som fortsatt var aktive har tidligere tatt pause også, altså de har sluttet på et tidspunkt (Sak 12.1 – Sluttrapport, 2017). Et annet interessant funn er at 50% av aktive spillere opplevde kjønnsstigmatisering (Sak 12.1 – Sluttrapport, 2017). Det spesifiseres ikke hva slags stigmatisering. Det oppgis også at 80% av spillende kvinner trives i sjakkmiljøet sitt (Sak 12.1 – Sluttrapport, 2017).

Hele 29 foreslåtte tiltak kom frem i de kvalitative intervjuene, og 45 fra spørreundersøkelsene (Sak 12.1 – Sluttrapport, 2017). Baserte på dette anbefalte kvinneutvalget 10 tiltak til forbundet (Sak 12.1 – Sluttrapport, 2017). Noen av tiltakene handlet om informasjonsdeling, både fra suksessfulle kvinnerekutterere, deling av kvinneutvalgets funn til klubbledere og instruktører, deling av arbeidet som gjøres gjennom nettsider, medlemsblad etc., og hvordan andre like forbund (eksempel Bridgeforbundet) jobber med samme saken (Sak 12.1 – Sluttrapport, 2017). Andre tiltak handlet om å tvinge frem bruk av kvinner i konkurranser, spesielt i Eliteserielagene og i skolesjakken (eksempelvis Sjakk3er'n). De anbefalte også å se på alternative turneringsformat. De siste tiltakene gikk på belønning av godt arbeid, promotering av rollemodeller og arrangement av jente-/kvinnesamlinger (Nesheim, 2019; Sak 12.1 – Sluttrapport, 2017).

På bakgrunn av disse tiltakene arrangerte NSF i 2019 en kvinnerekutteringskonferanse, samtidig som en klubblederkonferanse (Nesheim, 2019). I 2017 innførte sentralstyret et vedtak om kvinneandel til styret (Bergh, 2017). Sentralstyret støttet seg på NIFs lover omkring kvinneandel i forbundsstyret, men en setning skapte mye oppstyr:

«Sammensetningen skal være forholdsmessig i forhold til kjønnsfordelingen i medlemsmassen, dog slik at det skal være minst to representanter fra hvert kjønn» (Bergh, 2017). Oppstyr ble det fordi folk følte at styrte satte et «tak» på hvor mange kvinner som kunne sitte i styret, fordi kjønnsfordelingen i hele medlemsmassen var på ca. 5% (Bergh, 2017). Kongressen valgte for første gang inn fire av ni kvinner i sentralstyret (Danielsen, 2020). Det skulle derimot ikke vare lenge. Kindred-saken i 2019 skulle føre til stor splittelse. Kindred-saken refererer til saken der NSF hadde debatt om hvorvidt de skulle takke ja til spillselskapets tilbud om sponning. Ida Hovind Landsverk, Gerd Andersen og Vibeke Ekeland-Grønn trakk seg fra sentralstyret etter denne saken, som førte til et sentralstyret med 2 kvinnelige medlemmer (Danielsen, 2020).

5. Drøfting

Formålet med denne undersøkelsen var å se på hvordan tiltak for å øke kvinneandelen i norsk sjakk har fungert. Slik vi ser har sjakken prøvd mange organiserte tiltak. Noen har ikke vært fokusert mot økt kvinnerekuttering, men har hatt en ringeffekt. Eksempler på denne typen tiltak er skolesjakken og ungdomssjakken. Andre har vært veldig fokusert mot kvinnesjakken, som etablering av kvinneavdelinger/kvinneklubber, egne NM for jenter, gratis medlemskap for kvinner m.m. I dette kapittelet vil vi diskutere effekten av disse tiltakene. Tiltakene vil deles i underkapitler, og vil diskuteres ut fra de teoretiske perspektivene som ble presentert i kapittel 2.

5.1 Skole- og ungdomssjakken

Det første som vil bli diskutert er skole- og ungdomssjakken. Skole- og ungdomssjakken var ikke et tiltak for økt jente- og kvinnerekuttering, men helhetlig rekruttering. Det ble derimot en ringeffekt av skole- og ungdomssjakken hos jentene. I tillegg ble det en viktig arena for jentene å utvikle interessen sin for sjakk. Skole- og ungdomssjakken ble en satsing som startet for å øke medlemsantallet i NSF, og ungdommeliggjøre miljøet i større grad. Tiltaket ble iverksatt rett etter 2. verdenskrig, noe som potensielt var med på å påvirke hva som skulle satses på. Krigen påvirket mange områder av sjakksamfunnet, slik som medlemmer, utstyr, organisering, økonomi m.m. (Brekke, 1989, 2014; Engeset, 2019; Scheen, 1964; Steinkjer Sjakklag, 1986). Skole- og ungdomssjakken var tydelig ikke bare for gutter. Det var ikke egne jenteturneringer, men allikevel deltok flere jenter på arrangementer (Ibenfeldt, 1959; Scheen, 1955a). Noen vant også sine grupper i turneringer, der begge kjønn var involvert (Ibenfeldt, 1959).

Skole- og ungdomssjakken hadde sitt utspring rundt 1950, og derfor er det naturlig å se på antall kvinnelige voksenspillere på 70-tallet. Disse tallene vil vise oss hvilken påvirkning skole- og ungdomssjakken hadde for kvinner på denne tiden, da disse unge jentene fra 1950-tallet vil være mellom 20-40 år i 1970. Tallene viser derimot liten vekst. Mangelen på deltagelse til dameklassen i NM, og det faktum at vi kun ser tre kvinner av 428 spillere på ratinglisten i kvinneåret 1975 sier sitt (Brekke & Hermansen, 1975a, 1975c; Larsson, 1975; Sjakklubben Jarl, 1985). Det skjedde en liten stigning utover 70-tallet, men antall kvinnelige medlemmer i forbundet samstemmer med

økningen av medlemmer generelt på denne tiden (Brekke, 1977a). Hvis medlemstallene øker, vil det skje en naturlig økning av antall kvinner også. Hvorvidt dette påvirker andelen kvinner i positiv grad er heller tvilsomt. Et eksempel på dette ser vi i nyere tid, hvor medlemstallene fra Carlsens første VM-triumf i 2013. Fra 2013 til 2016 gikk medlemstallene i NSF opp med 932 medlemmer (Tall fra NSF, medlemsstatistikk 2013-2016). Kvinneandelen er identisk, med 4,9% i samme periode (Tall fra NSF, kvinneandel 2013 & 2016). Det betyr at det var flere kvinner i NSF i 2016 enn 2013, men desto flere menn.

Disse resultatene gir kredibilitet til Bilalic et al. (2006) og Vollstädt-Klein et al. (2010) teori, der personlighetsfaktorer er viktig for kjønnsforskjeller. I så ung alder handler mye om hvem som velger å starte. Biologiske forskjeller er lite sannsynlig at påvirker disse tallene. Barn som begynner med sjakk, vet ikke sin egen kvalitet sammenlignet med sine medspillere før de har prøvd. Teorien om biologiske forskjeller mister også logisk resonnement når åpne konkurranser i yngre aldre oftere har jenter som vinner enn i voksne klasser. En viktig faktor er at vi ikke snakker om elitespillere, og mengden med spesifikk sjakktrening i denne alderen er relativt sparsom. I nesten samtlige år på 2000-tallet har kvinneandelen en tendens til å være høyere jo lavere i alder en går (Tall fra NSF, kvinneandel 2005-2017). Altså vil eldre spillerklasser ha en lavere andel kvinner. Vi ser for eksempel at kvinneandelen i miniputter i 2005 var 25% (Tall fra NSF, kvinneandel 2005). Var det ekstremt mange jenter som begynte med sjakk i 2005, eller er det kombinert med at færre gutter startet? Det viktigste spørsmålet er definitivt hvorfor det konstant er lavere kvinneandel i høyere aldersklasser. En forklaring er at flere gutter begynner med sjakk når de er eldre. Denne forklaringen virker for enkel og reflekteres heller ikke i medlemstallene (Tall fra NSF, aldersfordeling 2010-2016). Antall jentespillere synker også fra miniputtklassen til eldre klasser, noe som tyder på at jentene i eldre aldre slutter med sjakk. Antallet jenter som slutter er derimot ikke veldig mange, men nok til at prosentandelen blir påvirket (Tall fra NSF, kvinneandel 2005-2017).

Det vi må diskutere da er hva som får disse jentene til å slutte med sjakk. Det vi ser ut fra resultatene er en tendens til kjønnsfordommer og gamle stereotyper av kjønnsroller (Birkestrand, 1981a; Bjerke, 2009b; Brekke & Hermansen, 1975d; Eikrem, 1958; Hagesæther, 2001; Johansen, 1982b; Novrup, 1984; Sahl, 2008; Skar, 1985).

Fordommene kommer i mange former, blant annet gjennom kommentarer, vantro og benektelse når gutter/menn taper mot jenter/kvinner, og typen premier for kvinner og jenter. Vi finner også tendenser til hegemonisk maskulinitet i 2001, når Hagesæther føler at konkurranser blir holdt skjult fra forbundssiden (Hagesæther, 2001).

Fortellingen om premieringen fra denne turneringen minner også om de midlene feminister i tredje bølgen brukte for å protestere på 90-tallet (Rampton, 2019).

Hagesæther (2001) forteller at utfordrende undertøy og sminke ble delt ut i premier.

Dette var de tingene som ble symbolsk kastet i protest mot mannlig undertrykkelse.

Slike hendelser kan virke stigmatiserende, og dermed minke interessen for å drive med sporten. Spennet på hvilke år disse hendelsene har skjedd tyder på at det ikke er en isolert hendelse, og et kulturelt problem i sporten. En enkelthendelse en gang i historien kan potensielt være tilfeldig, eller et resultat av en person. Lignende hendelser over 40 år forteller om et dypere kulturelt problem innad i sporten.

For at skole- og ungdomssjakken skal ha innvirkning på kvinneandelen må det også være rettet spesifikt mot jenter. Det betyr ikke at gutter skal ekskluderes. Det er tydelig at Hordaland og Rogaland har vært enorme når det kommer til rekruttering av jenter i yngre aldre, hjulpet av typiske ildsjeler som Odd Birkestrand, Sigmund Salamonsen og Per Hagesæther. Klubber som Masfjorden, Hauge og Sevland har i mange år hatt gode resultater av sine modeller, og beholdt og utviklet interesserte sjakkspillende jenter. Mange av disse har blitt blant Norges beste kvinnespillere, noe som bringer oss til en annen viktig faktor: kvalitet. Kvinneandelen er en ting, men har norske kvinnelige sjakkspillere nytt godt av skole- og ungdomssjakken i form av kvalitetshøyning i landet? Kvinnesjakken handler m.a.o. ikke bare om hvor mange som spiller, men hvor gode de som spiller også blir. Det er tydelig at de nevnte klubbene har hatt et godt miljø for utvikling og også et godt og trygt miljø for spillere. Det å skape et trygt miljø er viktige faktorer i hvorfor kvinner fortsetter å spille sjakk. Tydelig er det også at kvaliteten øker som et resultat av dette.

Teorien forteller oss her at når man kommer seg forbi de sosiale faktorene som miljø, hegemonisk maskulinitet og personlighetsfaktor for hvem som starter med spillet, vil man finne at deltagerrate og turneringsaktivitet er viktige indikatorer på hvorfor noen bli gode i sjakk. Gjennom deltagelse i tverrkjønnlige turneringer får spillere trent på å spille på et høyere nivå. Hvis det gjøres riktig kan det også bygge selvtillit for å unngå

stereotypitrusse, og svakere spill mot mannlige konkurrenter. Dette ser vi støttes av mange kvinnelige spillere i historien også, som i mange år har uttrykt ønske om å spille mot flere mannlige spillere (Avitsland, 1953d; Bjerke, 2009b; Lauvsnes, 1988; Skar, 1985). Her finner vi motstridende faktorer. På den ene side vil økt turneringsaktivitet og spill mot mannlige konkurrenter øke kvaliteten på norske jentespillere. Det skal derimot få dårlige erfaringer til i sjakk før en mister selvtillit. I tillegg legges det opp til jente- og kvinneturneringer for å bygge et kvinnemiljø i sjakken. Dette gjøres for å bygge vennskap og kjennskap til andre kvinnelige sjakkspillere. En faktor til er at suksessfulle konkurranser i tverrkjønnete konkurranser vil øke selvtilliten (Vollstädt-Klein et al., 2010).

Viktigheten av å skape miljøer der jenter og kvinner finner mestring, tilhørighet og samtidig får utfordringer til å forbedre seg ved å møte god motstand er viktig. Resultatene tyder på at hegemonisk maskulinitet kan være en forklaring på hvorfor kvinner slutter med sjakk. Sjakksamfunnets oppfattelse av den kvinnelige sjakkspiller historisk har vært, i beste fall, tvilsom. Dette skal vi se har vært et problem i voksensjakken senere. Oppfattelser fra et samfunn man er deltagende i kan føre til fenomener som stereotypitrusse. Man kan bli satt i en bås der man oppfattes som dårlig, mindre verdt eller ekskludert. Dette skal vi se nærmere på i neste underkapittel.

Likhetsbehandling opp mot særbehandling er to metoder som stort sett blir brukt når en gruppe skal inkluderes i en del av samfunnet. Det vi ser i skole- og ungdomssjakken er en tendens til likebehandling der det rekrutteres på likt plan, men at det er et stort fokus på også å få med jentene. Jenter behandles likt som guttene, trenes på samme måte, og spiller både mot jenter og gutter på trening, og i konkurranser.

5.2 Ekskluderende atferd

De siste årene har det vært et spørsmål om hva vi kan gjøre med den lave kvinneandelen. På 70-tallet begynte også noen menn i sjakken å undre seg hvorfor det var såpass få kvinner. Det er mye som kan diskuteres om hvordan og hvorfor. For å få kvinnelige spillere, må de få lov til å spille. De må også få spille på samme premisser som mennene, med de samme regler. Rett og slett like muligheter til å drive med sporten.

Slik vi husker handlet den første kvinnebølgen om like muligheter for begge kjønn (Rampton, 2019). Disse like mulighetene handlet i starten av sjakken om medlemskap. Medlemskap i klubber fører til tilhørighet i miljøet, deltagelse på konkurranser, fokusert trening og andre positive effekter som kurs, stormesterbesøk m.m. Vi kan se at flere klubber ikke tillot kvinner i klubbene sine på mange år (Archer, 1907; Brekke, 2014). Ekskluderingen er et indirekte resultat av NSF's tillatelse i lover til å la klubber forby damer (Lovkomitéen, 1924). Denne åpningen i regelverket, og faktum at forbundet foreslår for klubber at kvinner kan forbys i §2 av klubblover, fører til en aksept. I lang tid gjør dette at menns maktposisjoner i sjakksamfunnet eksisterer, og det tar lengre tid før kvinner får muligheter i samfunnet. I slike tilfeller er det allikevel en viktig faktor. Hvis klubber bestemmer seg for å ekskludere kvinner fra sine klubber, må de ha en debatt om det, og gjennom dette opparbeide seg en forståelse av hvorfor de velger det de gjør. Dette vil sette lys på kvinner i sjakk i de miljøene det diskuteres i og potensielt virke mot sin hensikt (Bondevik & Rustad, 2006).

Utestengelse på reglements nivå er ikke eneste måten utestengelse skjedde. Slik vi ser på 30-tallet fra Oslo Schakselskap ble kvinner også ekskludert fra klubbegivenheter. Oslo Schakselskap var og er en av Norges største og viktigste sjakkklubber. Ved å være det er valg slike klubber gjør spesielt fortellende om kulturen i det sjakklige miljøet. Når en så stor klubb tar slike valg er det ikke usannsynlig at mange mindre klubber følger i deres fotspor. Terminologier som «kvinnehateren» og «mannssjåvinister» er ord som har dukket opp, og fellesbetegnelsen for sjakken beskrives som herreklubber frem til 1930-tallet (Birkestrand, 1981a; Brekke, 2014, s. 80; Oslo Schakselskap, 1934). Det er evident på forbunds nivå, der det tok lang tid før kvinner var med i styret. Direkte utestengende og diskriminerende atferd ser vi også senere i historien, slik som tidligere nevnt i 2001.

Et såpass stort tidsspenn fra klubbens begynnelse, til 2001, gjør at forventninger, stereotyper og holdninger får tid til å inngravere seg i en kultur. Hvis denne kulturen er negativ til kvinners deltagelse og inklusjon vil det derfor være enda vanskeligere å få den med. Hvis klubber, forbund og kretser bygges på en hegemonisk maskulin grunnmur, vil den kulturen trekkes videre. Såpass lang bygging av kultur tar lang tid å bryte ned, selv etter at store deler av kulturen ikke lenger inneholder den tankegangen, fordi det vil eksistere rester i miljøet, og arv av holdninger.

Dette bringer oss til et undertema når det gjelder kjønnsdiskriminerende oppførsel. Den direkte oppførselen er lett å se, og enda lettere å analysere. De subtile tingene som skjer, er desto vanskeligere. Heller enn direkte kjønnsdiskriminerende hendelser, kan det kalles for nedprioritering. Disse nedprioriteringene har vi også mange eksempler på. Det første eksemplet finner vi på 50-tallet. I lange perioder var det mye klaging rundt medlemstallene i NSF, og svaret var å rekruttere barn og ungdom. Selv om dette er en naturlig retning å gå, er det underlig at kun en uberørt demografi ble vurdert. Hvis målet var økt medlemsantall i forbundet, hvorfor ikke fokusere rekruttering spesifikt rundt kvinner, så vel som skole- og ungdomssjakk. Igjen vil hegemonisk maskulinitet fortelle oss at dette er en følge av at mennene i styre bruker dette som en maktmetode for å opprettholde kjønnsrelasjonene de mener er korrekte. Det er derimot viktig å poengtere det som ble skrevet om i sist kapittel: jenter deltok også i skole- og ungdomssjakken.

Det er mulig at skole- og ungdomssjakken ikke bare skulle stimulere til økt medlemsmasse i forbundet, men også en økning av antall kvinner, og kvalitet på de spillere som kommer gjennom. En kan si at det å ikke fokusere på et kjønn i rekrutteringsfasen også er inkluderende, og at likebehandling er positivt. Hvis vi tar for oss Julia Kristevas tredje stadiet, kan denne formen for rekruttering sees på som en arena der jenter/kvinner og gutter/menn ikke har betydning, og at fokuset er på «sjakkspillere». Med denne tankegangen må vi da forklare kvinneandelen ut fra Bilalic et al., (2006) sin forklaring at flere gutter enn jenter har personlighetstrekkene som oftere begynner med sjakk.

Når forbundet annonserte i 1985 at det skulle satses på kvinnesjakken, satte de ned et kvinneutvalg (Nesheim, 1985). Mandatet til kvinneutvalget var å videreutvikle rekrutteringen av kvinnelige spillere, og dermed øke mengde og nivå. En ville tro at ved satsing på kvinnesjakk vil mye av ressursene gå til dette, av den grunn at det var den første store satsingen. Det vi ser er derimot at andre ting blir prioritert høyere på listen, og effekten av tiltakene oppleves som lite effektive (Nesheim, 1985). Hvis vi ser på kvinneandelen på 2000-tallet kan vi se at rekrutteringen har hatt liten effekt. Brekke (1986e) rapporterer om en kvinneandel på 3%. 19 år etter lå kvinneandelen på 6,6% (Tall fra NSF, kvinneandel 2005). En kan se at andelen er fordoblet, men dette er også etter et intensivt år med ny kvinnesatsing, og store deler av tallene kan tilskrives yngre

klasser. Dette tyder på at rekrutteringsfasen i kvinnesatsingen fra 1985 hadde liten effekt på kvinneandelen i norsk sjakk.

Det er derimot ingen tvil om at satsingen i 1985 hadde en positiv påvirkning på nivåhevingen. Antall kvinner rundt og over 2000 i rating har økt betraktelig. Fra å ha en klar frontfigur ved Mary Klingen har kvinnesjakken siden den gang også utviklet seg til å få flere habile spillere enn tidligere. Eksempler på dette er Bjerke, Hagesæther, Stanford m.fl. Dette stemmer overens med de teoretiske brillene til de forskningsarbeidene som argumenterer for at turneringsaktivitet, deltagerrate og trening er de viktigste faktorene til å bli god i sjakk (Blanch, 2016; Bilalic & McLeod, 2006; Grabner et al., 2006a). Disse faktorene gjør at kvinner blir bedre, som igjen fører til mestringsfølelse og høyere motivasjon for å fortsette å delta (Velickovic & Radovanovic, 2018).

5.3 Regelpåvirkning og positiv diskriminering

Dette fører oss videre til den neste fasen i norsk sjakks kvinnefokus. I 2003/2004 kom det igjen fokus rundt kvinners manglende deltagelse i sjakken, og en rekke tiltak ble diskutert og innført. Blant annet ble det innført gratis medlemskap for kvinner, noe som skulle gjøre det mer attraktivt å være medlem. Tiltaket er noe som ble kalt «positiv diskriminering», fordi det underrepresenterte kjønn da skulle bli flere, og etter hvert skulle delta på like premisser som menn. Særbehandlingen skulle stimulere til økt antall kvinner i forbundet, og mest mulig på spillersiden. Dette periodiserte tiltaket økte antall kvinnelige medlemmer. En informant mente derimot at antall aktive spillere ikke økte betraktelig. Påstanden stemmer overens med resultatlister fra turneringer, og ratinglister disse årene og uttalelser fra sentrale spillere i årene etter (Bjerke, 2009a, 2009b; Sahl, 2008). Ratinggjennomsnittet til kvinnelige sjakkspillere gikk litt opp, men antall ratede kvinnelige sjakkspillere økte ikke i stor grad (Bae, Hansen & Bjerke, 2009). Store mesterskap ble også avlyst på grunn av manglende deltagelse (Bae & Hansen, 2009). Lignende særbehandling finner vi når NSF vedtok en lov om antall kvinner som skulle være representert i styre. En liten stund var det også 50% kvinner, både i USF og NSF. Dette falt fort igjennom.

På styrenivå er det viktig å få flere kvinner med. Ofte er styremedlemmer i sporter tidligere deltagere, og vil derfor bringe selvopplevde erfaringer. De positive sidene ved

dette er at de da har både positive og negative opplevelser, og kan videreformidle og jobbe mot forbedringer fra toppen av stigen. Fra USF sin side så involverte de i sitt kvinneutvalg både tidligere og daværende kvinnelige sjakkspillere, så vel som viktige personer som i flere år hadde suksess med sine metoder for å rekruttere, involvere og trene kvinnelige spillere (Kjeken, 1997a). NSF lærte av dette i 2016. I stedet for at styret kom med vedtak og satte i gang løsninger, lette de først etter informasjon. USF i 1997 hadde informasjonen gjennom sine styremedlemmer, og kunne på denne måten sette i gang vedtak. NSF gjennomførte undersøkelser for å finne de beste løsningene for fremgang.

Slik særbehandling i styret har også negative sider. En negativ side kan være at kvinnene som blir valgt inn i styret ikke blir hørt i like stor grad som de burde. Det å tvinge kvinner inn i et styre betyr ikke at de blir behandlet likeverdig. Kanskje vil det til og med føre til dårligere behandling fordi følelsen er at de kun er der på grunn av kjønnet sitt, og ikke på grunn av noen form for demokratisk innvelgelse eller kvaliteter. Er dette et reelt problem i sjakken? Hvis en ser på 2019, så er svaret ja. En del faktorer spiller allikevel inn. For det første snakker vi om en selvopplevd følelse av en situasjon når de tre jentene trakk seg etter Kindred-saken. Hvorvidt du er enig eller uenig i utfallet til saken, bør prosessen og diskusjonen være ordentlig gjennomført. Selvopplevde følelser er alltid vanskelig, fordi en person kan oppleve en situasjon veldig annerledes enn andre. Hvis vi ser på bakgrunn for den feministiske bevegelsen er det derimot akkurat det feminisme er bygget på: kvinners erfaring av undertrykkelse (Bondevik & Rustad, 2006). De tre kvinnene som trakk seg peker på prosessen i behandlingen av saken som hovedgrunnen til at de trakk seg fra styret (Danielsen, 2020). Teorien om hegemonisk maskulinitet er bygget på slike saker, nemlig en strukturell maktrelasjon der de «maskuline» overgår de «feminine» (Brock, 2014). Det er allikevel viktig å huske på at det finnes flere subjektive tolkninger av samme sak, og selv om den subjektive følelsen til de som trakk seg stemmer fra deres synspunkt er det ikke sikkert det oppleves likt fra andre siden.

Vi finner slike positive kjønnsdiskrimineringer direkte i sjakkspillet, når Sentralstyre i 2004/2005-sesongen innførte kvinnebord i seriesjakken. Premisset var at dette tiltaket hadde fungert veldig bra i andre land, og stimulert til at flere kvinner kom med i sjakken, og at kvinner fikk høyere matching. Tiltaket ville fordre til at det var mer

nytteverdi for klubber å delta med kvinner enn ikke. Regelverk der poeng ble utgitt hvis et lag hadde kvinne med mot et lag som ikke hadde det ville gi et gratis poeng.

Problemene vi finner er at hvis ingen klubber hadde med kvinnelige spillere gikk det ut på at: begge klubber fikk 0,5 poeng. Altså var det ingen straff å ikke ha med kvinner i den ene kampen. Måten forbundet løste det på var at antall partier spilt av kvinner telte ekstra i slutt Tabellen. Tiltaket er bra, og har mange positive sider ved seg. Klubber som ikke har kvinnelige spillere, får insentiv til å rekruttere kvinnelige spillere. De som har kvinner i klubben vil benytte dem i seriesjakken, og vil bli belønnet ved å gjøre kvinnelige spillere bedre. Tiltaket vil da også presse klubber til å alltid videreutvikle kvinnelige spillere for å få de beste kvinnebordene mulig. I lengden vil dette føre til nivåheving og også økt rekruttering, fordi de største gruppene vil ha de beste spillerne (Bilalic & McLeod, 2007; Charness & Gerchak, 1996). Dette er nok et tiltak som kan kalles for særbehandling.

Utfordringene med dette tiltaket er om straffen ved å ikke delta med kvinnelige spillere kanskje ikke var alvorlig nok til å virkelig motivere klubber til å benytte seg av dem. Dette ble også diskutert av Sentralstyret når tiltaket skulle gjennomføres. Var «straffen» for ikke å stille med kvinnespillere tilstrekkelig? Hvis vi ser på tallene for kvinneandelen kan vi slå fast at tiltakene fra 2003/2004 ikke hadde stor innvirkning på kvinnesjakken. Allikevel er viktig å huske på at selv om kvinneandelen fra 2005-2017 ikke i stor grad har skiftet er det flere kvinnelige sjakkspillere nå enn i 2005. Tallene maskeres av den enorme tilveksten etter Carlsens første VM-triumf, der det også kom mange menn inn i sjakken. Vi ser derimot i årene mellom 2005-2013 at kvinneandelen ikke økte betraktelig, selv når medlemstallene var stabile. Dette tyder på at disse tiltakene ikke hadde den ønskede effekten fra forbundets side.

5.4 *Kvinnetitler, kvinnemesterskap, kvinnelag og kvinnegrupper*

Den store delen av kvinnesjakken som enda ikke har blitt diskutert er effekten av egne kvinne- og damegrupper, titler, mesterskap m.m. Dette er helt klart en stor del av særbehandling, der kvinner får egne grupper, titler og turneringer for å jobbe mot likhet i sjakken. Slik vi har sett førte opprettelsen av en kvinneavdeling til den største kvinneedtagelsen i et åpent mesterskap i norsk sjakkhistorie. Opprettelsen av dameavdelingen i Bergens Schakkklub førte til mange «firsts», som første kvinner i

styre, første kvinnelige representant for Norge, første kvinnelige deltagere i Landsturneringen, og mye mer. Bergens Schakkklub gav oss den første kvinneavdelingen, og naboklubben Caïssa (Bergen) fulgte Bergens Schakkklubs fotspor. I byen som de årene var hovedstaden til norsk sjakk, var dette en hendelse som ikke skal undervurderes. Sjakken var fortsatt mannsdominert, men slike hendelser åpner opp nye muligheter.

Dameklubber var en viktig faktor for de neste 30 årene i kvinnesjakken. Fra gjennombruddet med dameavdelingene i Bergen, spredde dette seg videre til Oslo, når Oslo Damesjakkklubb dannes. Spillerne i Oslo Damesjakkklubb var de som skulle (med noen unntak) dominere kvinnesjakken i mange år. Effekten av dette er todelt: det dannet et kvinnelig sjakkmiljø der kvinner kunne finne likesinnede mennesker og drive hobbyen sin uten fordommer, kjønnsroller og stereotyper, og den mannlige delen av sjakken fikk beviser på at også det motsatte kjønn ikke hadde problemer med å spille sjakk. Dette minner om hovedmålet til feminismens første bølge, tilgang, og synliggjøringsprosjektet i feministisk forskning, der kvinners liv, erfaringer, prestasjoner o.l. blir synliggjort for verden.

Dameklubber og avdelinger har veldig mange positive sider. Blant annet gir de et miljø for kvinnelige sjakkspillere der de ikke utsettes for stereotypiske kjønnsroller og negative kommentarer. Det dannes et trygt miljø for læring og eksistens som er viktig for å bygge selvtillit, kunnskap og spilleglede. Disse miljøene er flere ganger forsøkt replikert i form av landslags- og elitegrupper og jente- og dame-NM. Dameavdelinger og klubber har vært et positivt innslag i norsk sjakk, og var kanskje nødvendig for den første feministiske bølgen i norsk kvinnesjakk, tilgang. Her ser vi at første og andre bølge feminisme trekkes sammen. Ble dameklubbene opprettet for å få tilgang, eller var målet bak disse gruppene den andre bølgens mer radikale tanker: kvinner jobber bedre i egne grupper. Vi ser at samtidig som damesjakkklubber holdt på, var det gode kvinnelige sjakkspillere som ikke var medlem i eksklusive dameklubber. Hvis vi derimot ser på intervjuet av Skjøsberg (Avitsland, 1953d), tyder det heller på at tilgang var motivasjonen, da hun sier at kamper mot mannlige sjakkspillere er nødvendig for å øke nivået til kvinnene. Oslo Damesjakkklubb og «Dronningen» er kanskje de to største dameklubbene i norsk kvinnesjakkshistorie, ved siden av dameavdelingen til Bergens Schakkklub.

Det er nettopp her de negative sidene ved egne damesjakkklubber kommer frem. Damesjakkklubber kan være en god arena for kvinnespillere å ha et godt miljø, men spesielt på denne tiden var det få damer som holdt høyt nivå i en helhetlig sjakksammenheng. Problemet da er at nivået blir lavere enn hos de kvinner som spiller mot mannlige konkurrenter. Det ideelle er jo en klubb der menn og kvinner spiller mot hverandre, uten at det er forskjellsbehandling eller oppførsel som er negativ ovenfor et kjønn. Vi ser effekten av trening med høyere ratede spillere, når elitegrupper fra forbundet dannes og Jonathan Tisdall blir lagkaptein og trener for kvinnene. Det var først etter denne gruppen ble opprettet at Norge fikk WIM-spillere og spillere over 2000 i rating. Til tross for Dahls kritikk av disse gruppene, er det unektelig at nivåhevingen til kvinnelige elitespillere har nytt godt av trening med og mot bedre konkurrenter (Ødegaard, 1987a). Dette reflekteres i ratingtallene der spriket mellom toppen og midten av kvinneratingene historisk har vært veldig stort. Hvis vi ser på når Norge begynte å sende kvinner regelmessig til internasjonale mesterskap, norske kvinner deltok i Norges Grand Prix, seriesjakk og åpne NM, og elitegrupper dannes, har nivåhevingen vært enorm hos toppen.

Når det gjelder egne kvinnetitler er dette et tiltak fra FIDE sin side. NSF har ikke hatt noe med dette å gjøre, kun innført FIDE sine ratingsystemer og titler inn i den norske sjakken. Kvinnetitlene er enklere å oppnå enn de «åpne» titlene. Titler er et typisk belønningssystem, der spillere gjennom å gjøre «noe riktig» belønnes med status. Det å gjøre kvinners titler enklere å oppnå enn de «åpne», gjør de på en måte mindre verdt. Samtidig er de sannsynligvis opprettet på grunn av disse tingene vi har snakket om: få kvinnelige spillere fører til lavere nivå på flesteparten av spillerne. Belønningssystemet er faktisk hoved essensen i behaviorisme, en pedagogisk teori. Hvis man gjør noe riktig i opplæringen eller «gjør det man skal», får man en belønning. Dette skal føre til at individet får en ytre motivasjon for forbedring. Hvorvidt kvinner jobber hardere for å oppnå disse titlene er relativt usikkert, da motstridende budskap i intervjuer røyklegger et klart svar (Bjerke, 2009a, 2009b). Det skal være en mulighet for kvinner også til å oppnå titler på lik linje med menn. Samtidig gjør dette at kjønnsforskjellene trekkes frem, og det blir sådd tvil til kvinners evner til å spille sjakk. Vi ser tendenser til at de som har spilt sjakk på det høyeste nivå og har holdt på lengst ikke skyr mannlig konkurranse, og har en holdning at det ikke eksisterer grunner til at kvinner ikke kan bli like gode som menn. Eksempler på dette er Mary Klinge som for eksempel vant 2.

klasse for menn i Landsturneringen i 1980 (Hermansen, 1980b), Silje Bjerke som deltok i Landsturneringens Eliteklasse i 2005 (Lahlum, 2005) og Katrine Tjølsen, som hadde som mål å nå IM-tittelen (Bjerke, 2009b).

Andre eksempler på samme fenomen finner vi i internasjonal sjakk. Spesielt finner vi det hos de aller beste. Polgar-søstrene som i prinsipp ikke deltok i rene jente/dameturneringer, er eksempler på dette, og resultatet er den eneste kvinnelige spiller som har deltatt i kandidatturneringen i VM i åpen klasse og var på sitt beste nummer 8 i verden. Pia Cramling, som er den eneste kvinne som innehar tittelen GM i Norden, deltok ofte i åpne konkurranser, og var sjeldent å se i landslagskamper og kvinneturneringer (Linusson & Holmgren, 2017). Vera Menchik er et annet eksempel som, mens hun levde, deltok i prestisjefylte sjakkturneringer mot veldig gode mannlige spillere. Menchik var så god at FIDE utropte året 1994 til hennes, i ære av hennes prestasjoner.

Det har blitt poengtert at jente- og dame-NM i perioder har vært midlertidige tiltak, og at hovedmålet med disse turneringene er å avskaffe de. Altså har det vært en særbehandling med utgangspunkt i å nå et punkt der likebehandling blir mulig. I prinsippet er det bra å kun ha åpne klasser fordi sjakkspillere i Landsturneringene blir satt i klasser basert på sin rating, og ikke vilkårlig. Slik vi før har sagt er sjakk et meritokrati, og en sport som ikke krever store fysiske anstrengelser og adskilte turneringer basert på kjønn er derfor ulogiske. Derfor er sannsynligvis disse turneringene opprettet med den hensikt å skape miljø for jente- og damesjakken, samt å gi damene muligheten til å vinne, altså tilbake til den behavioristiske belønningsteorien. For noen kan dette virke mot kvinnesjakken i form av at ulikhetene mellom kjønnene kommer tydeligere frem, og dermed settes i søkelyset. Det er derimot viktig å huske på at første gang et offisielt dame-NM ble arrangert var etter forespørsel fra damene selv i 1938 (Oversand, 1938a).

Dette selvønske om særbehandling tyder på at kvinner enten følte de ikke ønsket å spille mot mannlige spillerne eller at de bevisst var ekskludert fra turneringene i utgangspunktet. Den første årsaksforklaringer peker mot kjønnsstigmatiserende opplevelser kvinnene selv har opplevd. En annen tolkning kan være at de følte større mestring og motivasjon, fordi de hadde større mulighet til vinst i turneringen. Den andre

årsaksforklaringen kan tyde på den hegemoniske maskulinitetsforklaringen med at menn bevisst eller ubevisst har utelukket kvinner fra å delta i disse turneringene gjennom forskjellige midler. Det finnes uendelig måter å gjøre det på, men et eksempel er høye deltagelseskontingenter, utilstrekkelige lokaler (overnatting, toalettmuligheter etc.) og generelt lite tilpasning. Siden har dette blitt forsøkt arrangert flere ganger, men ofte har det ikke blitt arrangert på grunn av manglende påmelding og deltagelse.

Hvorfor den manglende deltagelsen? Kanskje er det et resultat av historiens kjønnsroller. Kvinnens plass er i hjemmet, og skal ikke bruke tid, penger og ferier på å drive med hobby, men ta vare på hjemmet og familien. Dette er en av faktorene som nevnes av Stanford (Bjerke, 2009a), at det er vanskelig for kvinner å rettferdiggjøre å dra på sjakkkonkurranser i stedet for å bruke tid, ferie og penger på familietid. Dette var nok enda mer aktuelt på 1900-tallet, spesielt før kvinnebevegelsen i 1960 (Rampton, 2019). Vanskelig er det nok også for mødre med unge barn å dra på konkurranser. Det er vanskelig å passe på et 2 år gammelt barn mens man deltar i en sjakkkonkurranse. Enda vanskeligere er det som nybakt mor, med tanke på amming og den konstante pleie og omsorg et spedbarn trenger i sine første år.

6. Konklusjon

Norsk kvinnesjakk har hatt en lang og interessant historie. Det er tydelig at kvinner i sjakken er, og har vært, underrepresenterte både på spillernivå og på administrativt nivå. Hovedfokuset til oppgaven var å se på hvordan tiltak sjakkmiljøet har igangsatt har påvirket kvinnesjakken i Norge. Konklusjonen er at forbundets forsøk på å øke kvinneandelen tidligere ikke kan sies å ha lyktes. Derimot er det mye som tyder på at tiltak for nivåheving i kvinnesjakken har hatt effekt.

Det er en klar tendens til at sjakken har prøvd både likebehandling og særbehandling for å oppnå målene sine rundt kjønnsforskjeller. Eksempler på likebehandling er for eksempel i skole- og ungdomssjakken, der de suksessfulle rekruttererne har behandlet jenter og gutter likt. Vi ser derimot mange flere særbehandlinger, spesielt rundt egne titler, turneringer og grupper for kvinner, påtvungen kvinneandel i styrer og mindre økonomisk belastning for kvinnemedlemmene i forbundet. Hvis vi ser på det tiltaket som har fått flest gode kvinnelige spillere igjennom må vi si at likebehandlingstiltaket har fungert best, da mange av toppspillerne har representert klubber, og møtt motstandere på tvers av kjønn. Silje Bjerke og Katrine Tjølsen er gode eksempler på det fra Elitegruppen i Landsturneringen.

Det evige spørsmålet i kvinnesjakken har vært hvorfor kvinner gjør det dårligere enn menn. Denne problemstillingen bør definitivt vurderes og arbeides med videre, men kjønnsforskning innen sjakk virker i veldig liten grad å vurdere hvorfor jenter og kvinner velger å ikke spille sjakk, og hvorfor mange slutter. Resultatene viser at kvinneandelen i ung alder er betraktelig høyere enn i voksensjakken. Spørsmålet blir da hvorfor yngre jenter slutter med sjakk. Basert på denne studien kan vi si lite om dette emnet, og videre forskning på dette området burde fokuseres rundt jenter som nylig har sluttet med sjakk, og grave i dybden på hva som fikk de til å slutte. Det vi kan se i denne studien er en historisk tendens til at kvinner opplever atferd som taler for at sjakk er og har vært et mannsdominert felt. Opplevelser fra rare blikk som i seg selv kanskje ikke er negative, til beskyldninger om juks ved seier er et bredt spekter av mannlige sjakkspillere kvinner har møtt, forteller at kulturelle stereotyper og kjønnsroller har vært fremtredende i sjakken. Dette har tydelig påvirket hvordan kvinnelige spillere har blitt

møtt i sjakksamfunnet, og det er sannsynlig at dette har påvirket kvinners nivå i konkurranser og følelse av inkludering.

Vi kan si at det er en sterk sannsynlighet for at mangelen på kvinner i norsk sjakk er et resultat av et lenge hegemonisk maskulint miljø. Dette gjelder spesielt i administrative sektorer som forbunds-, kretser- og klubbstyrer. Med tanke på kvinners sjakklike nivå ser det ut til at vi kan støtte oss til mange av kjønnteoretikerne innen sjakk som sier at sjakkeksptise ikke har med underliggende biologiske faktorer å gjøre, men heller at turneringsdeltagelse, trening, selvtillit, motivasjon og mestring er de avgjørende faktorer til hvorfor noen blir gode i sjakk. Forståelsen til Connell & Messerschmidt (2005) og Donaldson (1993) om hegemonisk maskulinitet passer inn i sjakkens historie, der menn gjennom hele historien har dominert administrative stillinger og tatt avgjørende beslutninger. Disse tendensene ser vi tydelig i den tidlige kvinnesjakkhistorien, der ekskludering fra miljøene var påtvunget gjennom regler og styreavgjørelser.

Ildsjeler er tydelig en viktig del av sjakken generelt, og kanskje enda mer i kvinnesjakken. Hvor hadde kvinnesjakken vært den dag i dag uten for eksempel Sigmund Salamonsen og Per A. Hagesæther? Kanskje hadde disse miljøene av nødvendighet dukket opp andre steder, men arbeidet til Salamonsen og Hagesæther er definitivt noe som bør analyseres for videre arbeid rundt kvinnesjakken. «Sevlandsmodellen» har tydelig vært en nyttig og god rekrutterings- og utviklingsmodell for unge sjakkspillere uansett kjønn.

Hvis vi tar for oss de eksisterende sjakkteoriene, kan vi si at denne undersøkelsen ikke kan definitivt utelukke biologiske, genetiske, psykologiske, eller personlighetsfaktorer. Derimot kan vi se tendenser til at sosiologiske og kulturelle forklaringer stemmer bedre med resultatene i undersøkelsen, og at trening på høyere nivå, deltagerrate og turneringsaktivitet er de viktigste faktorene til hvorfor noen blir god i sjakk (Blanch, 2016; Bilalic & McLeod, 2006; Grabner et al., 2006). Disse faktorene gir kanskje jenter mer sjakkspesifikk selvtillit, mestringsfølelse og motivasjon for mer læring. På denne måten kan de kanskje overkomme stereotypitrussele i sjakkmiljøet (Velickovic & Radovanovic, 2018).

Resultatene i undersøkelsen forteller også at sjakkmiljøet i stor grad har fulgt feminismens bølger, bare i andre tidsrom (Rampton, 2019). Det kan argumenteres for at den første feminismeølgen i sjakk begynte på 20-tallet, og at den egentlig ikke fikk et ordentlig gjennombrudd før etter 2. verdenskrig. Det kan også argumenteres for at Andre bølge var sjakkens første. Den inneholder mange av de samme grunntrekkene, altså at kvinner kjempet for likhet. Dette kan vi se gjennom opprettelsen av dameklubber, og at klubber fjernet lover som direkte nektet kvinner adgang. Ironisk nok var det også vanskelig for kvinnene å bli prioritert i sjakken. Feminismens andre bølge kjempet samtidig som anti-krig bevegelsen og Civil Rights Movement. I sjakken var temaet om økonomi, medlemstall og, på grunn av disse, skole- og ungdomssjakken viktigere temaer. Selv om grunntrekkene til feminismens tredje bølge i stor grad ikke skimtes i kvinnesjakken, ser vi individuelle kvinnespillere som har mentaliteten til denne bølgen. De fokuserer på å konkurrere på lik linje med menn, og har holdningen at kjønnet deres ikke har noen innvirkning på dem som sjakkspillere.

Denne undersøkelsen har i store trekk sett på den norske kvinnesjakken, fra sjakkens start midt på 1800-tallet. En kan argumentere for at denne undersøkelsen fletter seg inn i det feministiske synliggjøringsprosjektet, da den bringer frem kvinnelige rollemodeller, kvinners opplevde liv, og sjakkmiljøets håndtering av mangelen på kvinner (Bondevik & Rustad, 2006; Solbrække & Aarseth, 2006).

Hvorfor tiltak har fungert og ikke er vanskelig å svare på. Gratis medlemskap for kvinner kan tydelig misbrukes av klubber, gjennom å melde inn så mange kvinner som mulig uten at de nødvendigvis spiller sjakk. Hovedfokuset har også tydelig vært på rekruttering og særbehandling. Det hadde kanskje vært nyttigere å ha større fokus på å likebehandling, beholde de som allerede spiller, og heller bygge på det miljøet. Det virker det som om NSF forsto og begynte med i 2016. De nyeste tiltakene fra det forrige kvinneutvalget er for tidlig å bedømme, da de så vidt har kommet i gang.

Informasjonsdeling, tvunget bruk av kvinner i konkurransesetting, alternative turneringsformat, belønning av godt jente- og kvinnearbeid, promotering av rollemodeller og jente-/kvinnesamlinger er kanskje de tiltakene som gir Norges første kvinne som blir GM? Kanskje kvinneandelen er oppe i 15% når vi når 2030?

Litteraturliste

- Agdestein, S. (Red.). (1999). *Sjakklinjas årbok 1998/1999*. Bærum: NTG Sjakk.
- Andersen, H. A. (Red.). (1956). Forbunds, krets- og klubbarbeidet. *Norsk Sjakkblad*, 28(5-6), s. 7-8
- Andersen, H. A. (Red.). (1957a). Lesestoff for justisdepartementet. *Norsk Sjakkblad*, 29(1), s. 3-4
- Andersen, H. A. (Red.). (1957b). Velkommen til Lillehammer. *Norsk Sjakkblad*, 29(3), s. 1-2
- Andersen, A., Kjenn, K. & Jensen, J. H. (1963). Norgesmesterskapet i sjakk 1963. *Norsk Sjakkblad*, 35(2), s. 1
- Andreassen, J. (Red.). (1956a). Kongressen. *Norsk Sjakkblad*, 28(4), s. 1-2
- Andreassen, J. (Red.). (1956b). Kort sagt. *Norsk Sjakkblad*, 28(4), s. 13-14
- Andrew, B. & Kristensen, B. (2003). Norges Grand Prix. *Norsk Sjakkblad*, 69(5-6), s. 37-38
- Archer, J. (1907). Meddelelser. *Norsk Skakblad*, 2(1), s. 79
- Avitsland, O. (Red.). (1950a). Hvem vinner norgesmesterskapet i år? *Norsk Sjakkblad*, 22(4), s. 37-38

Avitsland, O. (Red.). (1950b). Oslo-mesterskapet for damer. *Norsk Sjakkblad*, 22(3), s.

36

Avitsland, O. (Red.). (1950c). Landet rundt. *Norsk Sjakkblad*, 22(7), s. 79-81

Avitsland, O. (Red.). (1950d). Fra den vide verden. *Norsk Sjakkblad*, 22(7), s. 81-83

Avitsland, O. (Red.). (1950e). Fra den vide verden. *Norsk Sjakkblad*, 22(5), s. 56-59

Avitsland, O. (Red.). (1951a). Norsk Sjakkblads løserturnering 1951. *Norsk Sjakkblad*,
23(4-5), s. 61-64

Avitsland, O. (Red.). (1951b). Noe til dame. *Norsk Sjakkblad*, 23(1), s. 3

Avitsland, O. (Red.). (1952a). Ute og hjemme. *Norsk Sjakkblad*, 24(5), s. 78-79

Avitsland, O. (Red.). (1952b). Ny Sjakkrets. *Norsk Sjakkblad*, 24(10), s. 170-171

Avitsland, O. (Red.). (1953a). Sjakkforbundets 35. kongress. *Norsk Sjakkblad*, 25(6), s.
96

Avitsland, O. (Red.). (1953b). Kandidatturnering for damer. *Norsk Sjakkblad*, 25(2), s.
17-18

Avitsland, O. (Red.). (1953c). "Stabekk-cupen 1953". *Norsk Sjakkblad*, 25(7), s. 123-
126

Avitsland, O. (Red.). (1953d). Uten tittel. *Norsk Sjakkblad*, 25(7), s. 115-116

Bae, T. (2005). NSF's president Torstein Bae har ordet. *Norsk Sjakkblad*, 71(1), s. 12

- Bae, T. & Hansen, T. R. (Red.). (2009). Nytt fra NSF. *Norsk Sjakkblad*, 75(5), s. 5
- Bae, T., Hansen, T. R. & Bjerke, S. (Red.). (2009). Ratingtall. *Norsk Sjakkblad*, 75(1), s. 24-32
- Bergens Schakklub. (1922). *BSK 1902-1922*. Bergen: A Garnæs Boktrykkeri.
- Bergens Schakklub. (1942). *Bergens Schakklub gjennom 40 år – 1902-1942*. Bergen: Bergen Schakklub.
- Bergens Schakklub. (1946). *Norsk Sjakkforbunds kongress og landsturnering i Bergen*. Bergen: Bergen Schakklub.
- Bergens Tidende. (1924, 1. desember). Uten tittel. *Bergens Tidende*, s. 1 & 8.
- Bergh, N. (2017, 1. mars). Torstein Bae stusser over ny kvinneregulering i norsk sjakk: - Overraskende og merkelig. *Aftenposten*. Hentet fra <https://www.aftenposten.no/sport/sjakk/i/kJ8Ela/torstein-bae-stusser-over-ny-kvinneregulering-i-norsk-sjakk-overraskende-og-merkelig>
- Bergh, N. (2018, 7. mai). Nigel Short bekrefter at han stiller som FIDE-president. *Aftenposten*. Hentet fra <https://www.aftenposten.no/sport/sjakk/i/MRjoym/nigel-short-bekrefter-at-han-stiller-som-fide-president>
- Berntsen, S. B. (2000). 20 jenter som trente og spilte og drømte sjakk? *Førsteraden*, 34(1), s. 2

- Bilalic, M. & McLeod, P. (2006). How intellectual is chess? – A reply to Howard. *Journal of Biosocial Science*, 38(2006), s. 419-421
- Bilalic, M. & McLeod, P. (2007). Participation rates and the differences in performance of women and men in chess. *Journal of Biosocial Science*, 39(2007), s. 789-793
- Bilalic, M., McLeod, P. & Gobet, F. (2006). Personality profiles of young chess players. *Personality and Individual Differences*, 42(2007), s. 901-910
- Bilalic, M., Smallbone, K., McLeod, P. & Gobet, F. (2009). Why are (the best) women so good at chess? Participation rates and gender differences in intellectual domains. *Proceedings of the Royal Society B: Biological Science*, 276(2009), s. 1161-1165
- Birkestrand, O. (1981a). Kjønnfordelingen i norsk sjakk – en regulær skandale. *Norsk Sjakkblad*, 1981(2), s. 20-21
- Birkestrand, O. (1981b). Jentesjakk på høyt plan. *Norsk Sjakkblad*, 1981(9-10), s. 15-17
- Bjerke, S. (2002). Første jentelandskamp. *Førsteraden*, 26(5), s. 8-9
- Bjerke, S. (2009a). Sheila Barth Sahl. *Norsk Sjakkblad*, 75(5), s. 44-46
- Bjerke, S. (2009b). Norges nye sjakkstjerne. *Norsk Sjakkblad*, 75(3), s. 22-24
- Bjerke, S. (Red.). (2010a). Historiske Katrine. *Norsk Sjakkblad*, 76(4), s. 10
- Bjerke, S. (2010b). Klart for sjakk i skolen. *Norsk Sjakkblad*, 76(5), s. 36-37

- Bjerke, S. (2011a). Sjakkens nye sjef. *Norsk Sjakkblad*, 77(3), s. 12-13
- Bjerke, S. (2011b). Nytt styre og nye impulser. *Norsk Sjakkblad*, 77(3), s. 49
- Bjerke, S. (Red.). (2013a). Jenter i framgang. *Norsk Sjakkblad*, 79(2), s. 40
- Bjerke, S. (Red.). (2013b). Ratingtall 2. desember. *Norsk Sjakkblad*, 79(4), s. 53
- Blanch, A. (2016). Expert performance of men and women: A cross-cultural study in the chess domain. *Personality and Individual Differences*, 101(2016), s. 90-97
- Blanch, A., Aluja, A. & Cornado, M. P. (2015). Sex differences in chess performance: Analyzing participation rates, age, and practice in chess tournaments. *Personality and Individual Differences*, 86(2015), s. 117-121
- Bondevik, H. & Rustad, L. (2006). Humanvitenskapelig kjønnsforskning. I J. Lorentzen & W. Mühleissen (Red.), *Kjønnsforskning: En grunnbok* (s. 42-62). Oslo: Universitetsforlaget.
- Brekke, J. A., Aalheim, T. & Scheel, J. (Red.). (1920). Norsk Schakforbunds 5. kongres med turnering 26. juni – 4. juli 1920. *Norsk Schakblad*, 2(7-8), s. 73-76
- Brekke, Ø. (1982). Sovjet og Simen stjal showet. *Norsk Sjakkblad*, 1982(9-10), s. 3-21
- Brekke, Ø. (1985). Thessaloniki-OL. *Norsk Sjakkblad*, 1985(1), s. 29-36
- Brekke, Ø. (1989). *Norges Sjakkforbund 75 år – 1914-1989*. Gjøvik: Norges Sjakkforbund.

Brekke, Ø. (2011). *Historien om en sjakkklubb – Schakkklubben av 1911 i 100 år*. Oslo:

Inspirator Forlag.

Brekke, Ø. (2014). *Norske Sjakktrekk – Norges Sjakkforbund 100 år 1914-2014*. Oslo:

Norges Sjakkforbund.

Brekke, Ø. (Red.). (1976a). Eloratingsystemet. *Norsk Sjakkblad*, 1976(3), s. 17-21

Brekke, Ø. (Red.). (1976b). Ungdommelig landslag sto for Norsk sjakkbragd. *Norsk Sjakkblad*, 1976(5), s. 27-30

Brekke, Ø. (Red.). (1976c). Intersone: MECKING og LARSEN sommerens helter.

Norsk Sjakkblad, 1976(4), s. 45-46

Brekke, Ø. (Red.). (1977a). SK Jarl 25år. *Norsk Sjakkblad*, 1977(6), s. 18

Brekke, Ø. (Red.). (1977b). Ratingtall. *Norsk Sjakkblad*, 1977(6), s. 39-44

Brekke, Ø. (Red.). (1977c). Nordensmesteren. *Norsk Sjakkblad*, 1977(5), s. 32-33

Brekke, Ø. (Red.). (1978a). Kirkenes. *Førsteraden*, 1978(2), s. F

Brekke, Ø. (Red.). (1978b). Hard innspurt i «Sjakkjaden». *Førsteraden*, 1978(2), s. G

Brekke, Ø. (Red.). (1978c). Exit Oslo i juniormesterskapet. *Norsk Sjakkblad*, 1978(3), s. 41-42

Brekke, Ø. (Red.). (1981). Ratingtall. *Norsk Sjakkblad*, 1981(1), s. 31-41

- Brekke, Ø. (Red.). (1986a). «Protestturnering» i 1936: Verdenstopper i Oslo for 50 år siden. *Norsk Sjakkblad*, 1986(9-10), s. 15-17
- Brekke, Ø. (Red.). (1986b). Ratingtall pr. 20/1-1986. *Norsk Sjakkblad*, 1986(1), s. 15-26
- Brekke, Ø. (Red.). (1986c). Ingrid Dahl over 1800. *Norsk Sjakkblad*, 1986(4-5), s. 47
- Brekke, Ø. (Red.). (1986d). Presidentskifte og nytt i NM-reglement. *Norsk Sjakkblad*, 1986(6), s. 18-19
- Brekke, Ø. (Red.). (1986e). Jentene kommer! *Norsk Sjakkblad*, 1986(3), s. 3-5
- Brekke, Ø. (Red.). (1986f). Nytt fra NSFU. *Norsk Sjakkblad*, 1986(9-10), s. 47
- Brekke, Ø. (Red.). (2000a). Første samarbeid med idrettsforbundet. *Norsk Sjakkblad*, 66(2), s. 19
- Brekke, Ø. (Red.). (2000b). Mestermøte i jente-NM. *Førsteraden*, 34(2), s. 3
- Brekke, Ø. (Red.). (2000c). Modernisering av sjakk-Norge? *Norsk Sjakkblad*, 66(3), s. 4
- Brekke, Ø. (Red.). (2000d). Kjetil mot toppen. *Norsk Sjakkblad*, 66(3), s. 21-29
- Brekke, Ø. (Red.). (2000e). Miniputtklasse med mange lovende spillere, kanskje noen Kommende stormestere? *Førsteraden*, 34(4), s. 3
- Brekke, Ø. (Red.). (2000f). Alle barnesjakkspillernes egen Sigmund ble æresmedlem. *Førsteraden*, 34(4), s. 11

Brekke, Ø. & Hermansen, H. W. (Red.). (1975a). Ratingtall. *Norsk Sjakkblad*, 1975(1), s. 29-33

Brekke, Ø. & Hermansen, H. W. (Red.). (1975b). Sverige – Norge 10-10. *Norsk Sjakkblad*, 1975(2), s. 15-21

Brekke, Ø. & Hermansen, H. W. (Red.). (1975c). Landsturneringen 1975. *Norsk Sjakkblad*, 1975(2), s. 32

Brekke, Ø. & Hermansen, H. W. (Red.). (1975d). Et spill for menn? *Norsk Sjakkblad*, 1975(2), s. 34

Brekke, Ø. & Hermansen, H. W. (Red.). (1975e). Ratingtall pr. 1/11-1975. *Norsk Sjakkblad*, 1975(5-6), s. 40-44

Brock, T. B. (2014). Å fange kjønnsdynamikk med teoretisk trål: En grov- og finmasket tilnærming. I G. vd. Lippe & H. K. Hognestad (Red.), *Kjønnsmakt i idrett og friluftsliv* (s. 87-104). Oslo: Novus forlag.

Bøckman, K. (1995). Knut Bøckman: Anna Elisabeth Westerlund – in memoriam. *Norsk Sjakkblad*, 1995(6), s. 22-23

Bøckman, K. (Red.). (1960a). Norgesmesterskapet i sjakk 1960. *Norsk Sjakkblad*, 32(2), s. 3

Bøckman, K. (Red.). (1960b). Nytt fra Telemark. *Norsk Sjakkblad*, 32(1), s. 17

Bøckman, K. (Red.). (1960c). 110 spillere til Fredrikstad. *Norsk Sjakkblad*, 32(3), s. 4

Bøckman, K. (Red.). (1960d). Daan de Lange kom så og vant! *Norsk Sjakkblad*, 32(4), s. 6-10

Bøckman, K. (Red.). (1961a). Tal slo Ståhlberg i TV. *Norsk Sjakkblad*, 33(1), s. 10-12

Bøckman, K. (Red.). (1961b). Per Ofstad ble Norgesmester. *Norsk Sjakkblad*, 33(2), s. 4-5

Bøckman, K. (Red.). (1964). Landsturnering i sjakk 1964. *Norsk Sjakkblad*, 36(2), s. 3

Bøckman, K. (Red.). (1965a). Nordisk Turnering i Oslo 22. juli-1. august. *Norsk Sjakkblad*, 37(2), s. 4

Bøckman, K. (Red.). (1965b). Fredelig kongress løste gamle stridsspørsmål. *Norsk Sjakkblad*, 37(3-4), s. 2-3

Bøckman, K. & Ofstad, P. (Red.). (1962a). Det lysner. *Norsk Sjakkblad*, 34(2), s. 3

Bøckman, K. & Ofstad, P. (Red.). (1962b). Fra Forbundet. *Norsk Sjakkblad*, 34(1), s. 18

Bøckman, K. & Ofstad, P. (Red.). (1962c). Vi minner om. *Norsk Sjakkblad*, 34(3), s. 7

Bøckman, K. & Ofstad, P. (Red.). (1962d). Svein Johannesen Norgesmester igjen. *Norsk Sjakkblad*, 34(3), s. 4-11

Bøckman, K. & Ofstad, P. (Red.). (1963a). Når kommer støtten? *Norsk Sjakkblad*, 35(1), s. 1

Bøckman, K. & Ofstad, P. (Red.). (1963b). Skjønnhetspremien. *Norsk Sjakkblad*, 35(1), s. 19

Bøckman, K. & Ofstad, P. (Red.). (1964a). Norges Sjakkforbunds 50 år ble feiret med stilig jubileumsfest. *Norsk Sjakkblad*, 36(3), s. 3-9

Bøckman, K. & Ofstad, P. (Red.). (1964b). Statutter for Knut Monssens Minnefond. *Norsk Sjakkblad*, 36(3), s. 12

Bøckman, K. & Ofstad, P. (Red.). (1964c). Arne Zwaig vår yngste Norgesmester gjennom tidene – seiret fortjent. *Norsk Sjakkblad*, 36(3), s. 13-18

Bøckman, K. & Ofstad, P. (Red.). (1964d). Sinsen Sjakkklubb. *Norsk Sjakkblad*, 36(2), s. 20

Chabris, C. F. & Glickman, M. E. (2006). Sex Differences in Intellectual Performance – Analysis of a Large Cohort of Competitive Chess Players. *Psychological Science*, 17(12), s. 1040-1046

Christiansen, L. & Turkerud, K. (2015, 2. juni). Fant sjakkbrikke fra 1200-tallet i Gamlebyen. Hentet 12. Oktober 2019 fra <https://www.nrk.no/ostlandssendingen/fant-sjakkbrikke-fra-1200-tallet-i-gamlebyen-1.12390067>

Collijn, L. (1930). Martin Anderson. *Nordisk Skaktidende*, 2(Juni), s. 1-2

Connell, R. W. & Messerschmidt, J. W. (2005). Hegemonic Masculinity: Rethinking the Concept. *Gender and Society*, 19(6), s. 829-858

- Dahl, I. (1982). Verdenscup for jenter. *Norsk Sjakkblad*, 1982(6), s. 35-36
- Dahl, I. (1983). Ingen suksess, ingen fiasko. *Norsk Sjakkblad*, 1983(8), s. 35
- Dahl, I. (1990). Lærerik tur opp i skyene. *Norsk Sjakkblad*, 1990(5), s. 30-31
- Dahl, I. (2000). Jenterapport fra Istanbul. *Norsk Sjakkblad*, 66(6), s. 12-15
- Dahl, O. (1980). *Grunntrekk i historieforskningens metodelære* (2. utg.). Oslo: Universitetsforlaget.
- Dalseg, O. T. (Red.). (1924a). En Passant. *Norsk Schakblad*, 5(8), s. 118-121
- Dalseg, O. T. (Red.). (1924b). En Passant. *Norsk Schakblad*, 5(2), s. 21-23
- Dalseg, O. T. (Red.). (1924c). En Passant. *Norsk Schakblad*, 5(7), s. 105-106
- Dalseg, O. T. (Red.). (1924d). 9. norske Schakkongress med turnering. *Norsk Schakblad*, 5(7), s. 93-104
- Dalseg, O. T. (Red.). (1924e). En Passant. *Norsk Schakblad*, 5(10), s. 149-151
- Dalseg, O. T. (Red.). (1924f). Forord. *Norsk Schakblad*, 5(1), s. 1-7
- Dalseg, O. T. (Red.). (1924g). En Passant. *Norsk Schakblad*, 5(10), s. 149-151
- Dalseg, O. T. (Red.). (1925a). En Passant. *Norsk Schakblad*, 6(1), s. 6-7
- Dalseg, O. T. (Red.). (1925b). Klub og Kreds. *Norsk Schakblad*, 6(3), s. 38-41

- Dalseg, O. T. (Red.). (1925c). Klub og Kreds. *Norsk Schakblad*, 6(4), s. 52-53
- Dalseg, O. T. (Red.). (1925d). Klub og Kreds. *Norsk Schakblad*, 6(11), s. 163-167
- Dalseg, O. T. (Red.). (1926). Kongres og landsturnering 1926. *Norsk Schakblad*, 7(7-9), s. 81-87
- Danielsen, A. (2020). Hvor ble det av Gerd, Ida og Vibeke? *Norsk Sjakkblad*, 2020(1), s. 40-42
- Day, D. & Vamplew, W. (2018). *Methodology in Sports History*. Abingdon: Routledge.
- Donaldson, M. (1993). What is hegemonic masculinity? *Theory and Society*, 22(5), s. 643-657
- Drammens Schakklub. (2004). *Drammens Schakklub gjennom 100 år 1904-2004*. Drammen: Drammens Schakklub.
- Drangeid, G. A. (Red.). (1988). Topplistene pr januar 1988. *Norsk Sjakkblad*, 1988(1), s. 20-30
- Drangeid, G. A. (Red.). (1989a). En gammel traver og en ung dronning. *Norsk Sjakkblad*, 1989(2), s. 3-4
- Drangeid, G. A. (Red.). (1989b). FIDE-rating – damer. *Norsk Sjakkblad*, 1989(2), s. 22
- Drangeid, G. A. (Red.). (1989c). 8-landskamp i Danmark. *Norsk Sjakkblad*, 1989(6), s. 26

- Drangeid, G. A. (Red.). (1990a). Norsk kvinnesjakk mot år 2000. *Norsk Sjakkblad*, 1990(2), s. 22-23
- Drangeid, G. A. (Red.). (1990b). Forbundsnytt. *Norsk Sjakkblad*, 1990(2), s. 40-41
- Drangeid, G. A. (Red.). (1990c). Nytt fra NSFU. *Norsk Sjakkblad*, 1990(2), s. 43
- Drangeid, G. A. (Red.). (1990d). Satses det riktig? *Norsk Sjakkblad*, 1990(3), s. 32-34
- Drangeid, G. A. (Red.). (1990e). Simen til Filippinene. *Norsk Sjakkblad*, 1990(4), s. 11
- Drangeid, G. A. (Red.). (1990f). Turnering med historisk sus. *Norsk Sjakkblad*, 1990(5), s. 18-23
- Drangeid, G. A. (Red.). (1990g). OL-lagene klare. *Norsk Sjakkblad*, 1990(6), s. 15
- Drangeid, G. A. (Red.). (1990h). Nytt fra NSFU. *Norsk Sjakkblad*, 1990(6), s. 45
- Ellefsen, V. U. (2017, 18. september). Sjeldent funn i Tønsberg. Hentet fra <https://www.nrk.no/vestfold/kan-ha-tilhort-middeladerens-magnus-carlsen-1.13694032>
- Ellingsen, F., Haugli, P. & Rishovd, S. (Red.). (1984a). T-A-O I trekket. *Norsk Sjakkblad*, 1984(1), s. 25-33
- Ellingsen, F., Haugli, P. & Rishovd, S. (Red.). (1984b). Aleksander den store og Simen fra Norge. *Norsk Sjakkblad*, 1984(9-10), s. 3-7

- Ellingsen, F., Haugli, P. & Rishovd, S. (Red.). (1984c). Kvinne-landskamp. *Norsk Sjakkblad*, 1984(6), s. 3
- Ellingsen, F., Haugli, P. & Rishovd, S. (Red.). (1984d). Oppslagstavla. *Norsk Sjakkblad*, 1984(6), s. 23-24
- Ellingsen, F., Haugli, P. & Rishovd, S. (Red.). (1985a). Ratingtall pr. 10. juni 1985. *Norsk Sjakkblad*, 1985(4-5), s. 19-30
- Ellingsen, F., Haugli, P. & Rishovd, S. (Red.). (1985b). Forbundsnytt. *Norsk Sjakkblad*, 1985(3), s. 41-42
- Ellingsen, F., Haugli, P. & Rishovd, S. (Red.). (1985c). Oppslagstavla. *Norsk Sjakkblad*, 1985(4-5), s. 32-38
- Ellingsen, F., Haugli, P. & Rishovd, S. (Red.). (1985d). Forbundsnytt. *Norsk Sjakkblad*, 1985(7-8), s. 59
- Ellis-Petersen, H. (2015, 20. april). Nigel Short says men 'hardwired' to be better chess players than women. *The Guardian*. Hentet fra <https://www.theguardian.com/world/2015/apr/20/nigel-short-uk-grandmaster-men-hardwired-better-chess-players-women>
- Elmenhorst, G. (1959). Invitasjon til Norges Sjakkforbunds landsturnering 1959. *Norsk Sjakkblad*, 31(3), s. 3
- Engeset, B. (2019). *Larvik sjakkklubb gjennom 100 år*. Larvik: Larvik Sjakklubb.

- FIDE. (2020a, 4. juni). FIDE Handbook. Hentet fra <https://handbook.fide.com/>
- FIDE. (2020a, 4. juni). Ratings. Hentet fra <https://ratings.fide.com/>
- Fossum, R. (Red.). (1954a). Sjakk som alderstrygd. *Norsk Sjakkblad*, 25(4), s. 3
- Fossum, R. (Red.). (1954b). Forbundets juleturnering. *Norsk Sjakkblad*, 26(1-2), s. 17
- Gerdes, C. & Gränsmark, P. (2010). Strategic behavior across gender: A comparison of female and male expert chess players. *Labour Economics*, 17(2010), s. 766-775
- Goksøyr, M. (2017). *Skjebnekamp*. Oslo: Aschehoug.
- Grabner, R. H., Stern, E. & Neubauer, A. C. (2006a). Individual differences in chess expertise: a psychometric investigation. *Acta Psychologica*, (2006), s. 1-23. doi: 10.1016/j.actpsy.2006.07.008
- Grabner, R. H., Neubauer, A. C. & Stern, E. (2006b). Superior performance and neural efficiency: The impact of intelligence and expertise. *Brain Research Bulletin*, 69(2006), s. 422-439
- Grande, O. (1906a). Indledning. *Norsk Skakblad*, 1(1), s. 1-2.
- Grande, O. (1906b). Norske Skakspillere. *Norsk Skakblad*, 1(1), s. 33-34.
- Grande, O. (1906c). Norske Skakspillere. *Norsk Skakblad*, 1(1), s. 11.
- Grande, O. (1906). Meddelelser fra Udlandet. *Norsk Skakblad*, 1(1), s. 40

- Grimen, H. & Ingstad, B. (2015). Kvalitative forskningsopplegg. I: P. Laake, B. R. Olsen & H. B. Benestad (Red.), *Forskning i medisin og biofag* (2. utg., s. 321-350. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Grimstad Sjakklubb. (1938). *Program for Norsk Sjakkforbunds 23. Kongress med Landsturnering i Grimstad Groos Sommerpensjonat 18.-25. juni 1938*. Grimstad: Grimstad Sjakklubb.
- Grønn, A. (2004a). Verdens yngste GM. *Norsk Sjakkblad*, 70(2), s. 4-7
- Grønn, A. (2004b). Internasjonal kvinneturnering. *Norsk Sjakkblad*, 70(1), s. 19
- Grønn, A. (2004c). Fortsatt GRATIS for kvinner. *Norsk Sjakkblad*, 70(5), s. 30
- Hagesæther, E. (2001). Dame-EM i Warszawa. *Norsk Sjakkblad*, 67(3), s. 14-15
- Hagesæther, P. A. (1997). Hauge, en annerledes sjakkklubb. *Norsk Sjakkblad*, 1997(3), s. 14-15
- Hansen, T. R. (2011). Eliteklassen: Broderfolk i kamp. *Norsk Sjakkblad*, 77(4), s. 6-8
- Hansen, V. (2002a). Stem på verdens peneste. *Norsk Sjakkblad*, 68(2), s. 27
- Hansen, V. (2002b). Kjempeinnsats av damelaget i OL. *Norsk Sjakkblad*, 68(6), s. 9
- Hansen, V. (2003a). Offisiell ratingliste for januar 2003. *Norsk Sjakkblad*, 69(1), s. 19-26
- Hansen, V. (2003b). Jenteleir i Asker. *Førsteraden*, 27(2), s. 7

- Hansen, V. (2003c). Lag-NM finalen. *Norsk Sjakkblad*, 69(3), s. 7
- Hansen, V. (2003d). Offisiell ratingliste for juni 2003. *Norsk Sjakkblad*, 69(3), s. 19-26
- Helmers, K. J. (1977). Sverige van i Glücksburg. *Norsk Sjakkblad*, 1977(5), s. 15-17
- Henriksen, T. (1982). Er sjakk idrett? *Norsk Sjakkblad*, 1982(2), s. 9-10
- Hermansen, H. W. (Red.). (1979). Jenter, spill sjakk. *Førsteraden*, 1979(2-3), s. 11
- Hermansen, H. W. (Red.). (1980a). Ratingtall. *Norsk Sjakkblad*, 1980(4), s. 16-26
- Hermansen, H. W. (Red.). (1980b). Klasse II. *Norsk Sjakkblad*, 1980(5), s. 34-35
- Hermansen, H. W. (Red.). (1980c). Klasse I. *Norsk Sjakkblad*, 1980(5), s. 33-34
- Hermansen, H. W. (Red.). (1980d). Klasse III. *Norsk Sjakkblad*, 1980(5), s. 36
- Hermansen, H. W. & Stigar, P. (Red.). (1983). Ratingtall pr. 20.1.83. *Norsk Sjakkblad*, 1983(1), s. 8-16
- Herseth, S. (1929). Norskt schakliv i 1928. *Nordisk Skaktidende*, 1(Juni), s. 4-5
- Hoen, R. (1987). Norge vant 5-landskampen. *Norsk Sjakkblad*, 1987(9-10), s. 3-10
- Hoen, R. (1988). Laber innspurt – oppmuntrende enkeltresultat. *Norsk Sjakkblad*, 1988(8), s. 3-12
- Hoen, R. (1990). Glimrende innsats av damene, sterkt av herrelaget. *Norsk Sjakkblad*, 1990(8), s. 3-13

- Hoen, R. (1991). Mot alle odds! *Norsk Sjakkblad*, 1991(7), s. 3-5
- Hovden, J. (2014). Kjønn og maktpraksisar i topprennarverksemda. I G. vd. Lippe og H. K. Hognestad (Red.), *Kjønnspekt i idrett og friluftsliv* (s. 195-214). Oslo: Novus forlag.
- Howard, R. W. (2005). Are gender differences in high achievement disappearing? A test in one intellectual domain. *Journal of Biosocial Science*, 37(2005), s. 371-380
- Howard, R. W. (2006). IQ, visuospatial ability and the gender divide: A reply to Bilalic and McLeod. *Journal of Biosocial Science*, 38(2006), s. 423-426
- Howard, R. W. (2014). Explaining male predominance at the apex of intellectual achievement. *Personality and Individual Differences*, 68(2014), s. 217-220
- Ibenfeldt, O. (Red.). (1959). Sjakk i Ottestad. *Norsk Sjakkblad*, 31(3), s. 16-17
- Ingul, T. (2000). I kamp med Manchester City. *Norsk Sjakkblad*, 66(3), s. 17
- Jacobsen, D. I. (2015). *Hvordan gjennomføre undersøkelser?* Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- Johansen, S. Å. (Red.). (1982a). Norsk Sjakkblad presenterer: Mary Klingen. *Norsk Sjakkblad*, 1982(3), s. 13-16
- Johansen, S. Å. (Red.). (1982b). Fint miljø i Konnerud Sjakk-klubb. *Norsk Sjakkblad*, 1982(8), s. 16-17
- Johansen, S. Å. (Red.). (1982c). Forbundsnytt. *Norsk Sjakkblad*, 1982(6), s. 11-29

- Johansen, S. Å. (Red.). (1982d). Forside. *Norsk Sjakkblad*, 1982(7), s. 1
- Johansen, S. Å. (Red.). (1982e). Uttakningsturneringen til OL. *Norsk Sjakkblad*, 1982(7), s. 33-34
- Johansen, S. Å. (Red.). (1982f). Ratingtall pr. 25/1 1982. *Norsk Sjakkblad*, 1982(1), s. 8-17
- Johnsen, S. (1990). Sylvia Johnsen best av de norske. *Norsk Sjakkblad*, 1990(4), s. 18-19
- Jürgens, E. (1925). Schakspillet i det 16.-19. aarh.¹). *Norsk Schakblad*, 6(10), s. 145-147
- Jørgensen, O. K. (1924). En Passant. *Norsk Schakblad*, 5(9), s. 131-134
- Kjeken, J. R. (1976). Røyking og sjakk. *Norsk Sjakkblad*, 1976(1), s. 36
- Kjeken, J. R. (1990). Forbundsnytt. *Norsk Sjakkblad*, 1990(4), s. 40-41
- Kjeken, J. R. (1997a). USF-nytt. *Norsk Sjakkblad*, 1997(4), s. 40
- Kjeken, J. R. (1997b). USF-nytt. *Norsk Sjakkblad*, 1997(5), s. 40
- Kjeken, J. R. (1997c). USF-nytt. *Norsk Sjakkblad*, 1997(7), s. 37
- Kjeken, J. R. (1998). Forbundsnytt. *Norsk Sjakkblad*, 1998(1), s. 40
- Kjeken, J. R. (2009). Minneord. *Norsk Sjakkblad*, 75(2), s. 7

- Kjeldstadli, K. (1999). *Fortida er ikke hva den en gang var: en innføring i historiefaget* (2. utg.). Oslo: Universitetsforlaget.
- Kollerud, O., Pettersen, T., Westhagen, A. & Øverås, A. (1974). *Jubileumsskrift Buskerud Sjakkrets 50 år 1924-1974*. Buskerud: Buskerud Sjakkrets.
- Kristensen, B. (1998). Forbundsnytt. *Norsk Sjakkblad*, 1998(6), s. 40-41
- Kristensen, B. (2001). Nytt fra USF. *Førsteraden*, 25(1), s. 15
- Kristensen, B. (2004). Nytt fra NSF. *Norsk Sjakkblad*, 70(1), s. 42
- Kristiansen, W. (Red.). (1926). Foran Landsturneringen. *Norsk Schakblad*, 7(6), s. 71-72
- Kristiansen, E. (1965). Kavalkade over årets NM. *Norsk Sjakkblad*, 37(3-4), s. 9
- Lahlum, H. O. (1995). Norsk landskamp-seier! *Norsk Sjakkblad*, 1995(7), s. 6-10
- Lahlum, H. O. (2000). Anita var best i rekordstor EM-tropp. *Førsteraden*, 34(6), s. 5
- Lahlum, H. O. (2005). *Program – Velkommen til Sandnes – Landsturneringen 2005*. Sandnes: Sandnes Sjakklubb.
- Larsson, E. (1975). Erik Larsson: Fritt ur ett korr.schackhjärta. *Nordisk Postsjakkblad*, 4(3), s. 3-5
- Lauvsnes, A. (1988). Stein Arild Aarland med norsk toppresultat. *Norsk Sjakkblad*, 1988(6), s. 39

- Lillehammer Schakselskap. (1957). *Norgesmesterskapet i sjakk 29. juni-7. juli 1957 i Lillehammer*. Lillehammer: Mesna-Trykk.
- Lindholm, P. (Red.). (1956). Uttagningsturneringen i påsken. *Norsk Sjakkblad*, 28(2), s. 1
- Linusson, L. & Holmgren, P. (2017). *Sjakk I Sverige – Sveriges Schackförbund 100 år 1917-2017*. Stockholm: Sveriges Schackförbund.
- Lovkomitéen. (1924). Schakorganisation. *Norsk Schakblad*, 5(11), s. 161-163
- Lukassen, T., Mella, Aa. & Hoel, O. (1962). Norgesmesterskapet i Sjakk 1962. *Norsk Sjakkblad*, 34(2), s. 2
- Lumsk, T. (1924). Schak og kvinder. *Norsk Schakblad*, 5(12), s. 181-184
- Lund, L. F. D., Hansen, H. G. & Scheel, J. (Red.). (1919). Johs. G. Heftyes fond. *Norsk Schakblad*, 1(1), s. 2-3
- Lund, L. F. D., Hansen, H. G. & Scheel, J. (Red.). (1919). Norsk Schakforbund. *Norsk Schakblad*, 1(1), s. 24-25
- Lund, L. F. D., Hansen, H. G. & Scheel, J. (Red.). (1919). Schaknyt. *Norsk Schakblad*, 1(3-4), s. 50
- Maass, A., D’Ettola, C. & Cadinu, M. (2008). Checkmate? The role of gender stereotypes in the ultimate intellectual sport. *European Journal of Social Psychology*, 38(2008), s. 231-245

- Mortensen, J. (1970). Fortsat forsvar med sort dronning som temabrik. *Stella Polaris*, 5(3), s. 144-145
- Moss Schakkklub. (1963). *Program Norgesmesterskapet i Sjakk 1963 7.-14. juli*. Moss: Sæbbø Trykkeri.
- Myreng, S. G. (1980). De beste spilte aggressivt. *Norsk Sjakkblad*, 1980(4), s. 30-31
- Nesheim, G. (1985). Mye koster. *Norsk Sjakkblad*, 1985(6), s. 41
- Nesheim, G. (2015). Nytt skolesjakkprosjekt. *Norsk Sjakkblad*, 81(2), s. 5
- Nesheim, G. (2019). Kvinneløftet. *Norsk Sjakkblad*, 2019(1), s. 5
- Nielsen, A. (1923, 22. September). Morgenavisens Schakspalte. *Morgenavisen*, s. 8
- Norges Sjakkforbund. (1954). Hva gjør myndighetene for å støtte opp om sjakken? *Norsk Sjakkblad*, 26(4), s. 8
- Norges Sjakkforbund. (1964). *Norges Sjakkforbund 1914-1964 – Program Landsturnering 1964 .-7. juli – Universitet, Blindern*. Oslo: Norges Sjakkforbund.
- Norges Sjakkforbund. (1973). *NM i sjakk 1973 – Sandnes, 6.-15. juli*. Sandnes: Norges Sjakkforbund.
- Norges Sjakkforbund. (2020, 4. juni). FIDEs regler for sjakk. Hentet fra <https://www.sjakk.no/lover-og-reglementer/sjakkreglene/>

Novrup, S. (1984). Holdninger i rekrutteringssjakken. *Norsk Sjakkblad*, 1984(2), s. 3-6

Oslo Schakselskap. (1934). Skal vi ha fest med eller uten Damer. *Oslo Sjakkelskaps Medlemsblad*, 1934(1), s. 3

Oversand, O. T. (Red.). (1928). Klubb og Krets. *Norsk Schakblad*, 9(1), s. 9-14

Oversand, O. T. (Red.). (1936a). Klubb og krets. *Norsk Sjakkblad*, 15(3), s. 31-34

Oversand, O. T. (Red.). (1937). FIDEs landslag-turnering i Stockholm. *Norsk Sjakkblad*, 16(7-8), s. 65-71

Oversand, O. T. (Red.). (1938a). Klubb og krets. *Norsk Sjakkblad*, 20(3-4), s. 24-29

Oversand, O. T. (Red.). (1938b). Norsk Sjakkforbunds 23. kongress. *Norsk Sjakkblad*, 20(5-6), s. 34-41

Oversand, O. T. (Red.). (1939a). Kloden rundt. *Norsk Sjakkblad*, 21(3), s. 18-23

Oversand, O. T. (Red.). (1939b). Litt mer sjakk-olympiade. *Norsk Sjakkblad*, 21(8-10), s. 57-63

Oversand, O. T. (Red.). (1939c). Sjakkolympiaden I Buenos Aires. *Norsk Sjakkblad*, 21(4-7), s. 29-45

Oversand, O. T. & Myklebust, E. (Red.). (1932a). Norsk Sjakkforbunds 17. Kongress. *Norsk Sjakkblad*, 11(6), s. 41-47

- Oversand, O. T. & Myklebust, E. (Red.). (1932b). Social sjakk II. *Norsk Sjakkblad*,
11(10), s. 77-81
- Oversand, O. T. & Myklebust, E. (Red.). (1932c). Klub og krets. *Norsk Sjakkblad*,
11(10), s. 81-83
- Oversand, O. T. & Myklebust, E. (Red.). (1933a). Norsk Sjakkforbunds 18. kongress.
Norsk Sjakkblad, *12(6)*, s. 41-46
- Oversand, O. T. & Myklebust, E. (Red.). (1933b). Kloden rundt. *Norsk Sjakkblad*,
12(7), s. 55-57
- Oversand, O. T. & Myklebust, E. (Red.). (1936a). Kloden rundt. *Norsk Sjakkblad*, *15(4-5)*, s. 42-45
- Oversand, O. T. & Myklebust, E. (Red.). (1936b). Klubb og krets. *Norsk Sjakkblad*,
15(4-5), s. 46-50
- Oversand, O. T. & Myklebust, E. (Red.). (1936c). Norsk Sjakkforbunds 21.kongress.
Norsk Sjakkblad, *15(8-10)*, s. 69-73
- Oversand, O. T. & Myklebust, E. (Red.). (1936d). Klubb og krets. *Norsk Sjakkblad*,
15(8-10), s. 85-88
- Oversand, O. T. & Synnevaag, S. (1927). Verdenssjakkforbundets kongress i London.
Norsk Schakblad, *8(7)*, s. 115-118
- Polo, F. H. (1981). Hjemmeseier i Masfjorden. *Norsk Sjakkblad*, *1981(3)*, s. 21

- Rampton, M. (2019, 14. juli). Four Waves of Feminism. Hentet fra http://gdelaunier.pbworks.com/w/file/attach/134554611/Four%20Waves%20of%20Feminism%20_%20Pacific%20University.pdf
- Rothgerber, H. & Wolsiefer, K. (2014). A naturalistic study of stereotype threat in young female chess players. *Group Processes & Intergroup Relations*, 17(1), s. 79-90
- Sahl, B. (Red.). (2007). Status quo I NSF. *Norsk Sjakkblad*, 73(1), s. 4
- Sahl, S. B. (2008). Debatt. *Norsk Sjakkblad*, 74(1), s. 7
- Salamonsen, S. (1977). Ungdomssjakk Norge rundt – Svevelandsvik. *Førsteraden*, 1977(4), s. D
- Sander, R. (1950). Partier. *Norsk Sjakkblad*, 22(8), s. 87-88
- Scheen, E. (Red.). (1954). U.N.E.S.C.O. i sjakkens tjeneste. *Norsk Sjakkblad*, 26(4)
- Scheen, E. (Red.). (1955a). Ungdommen kommer. *Norsk Sjakkblad*, 27(2), s. 2-3
- Scheen, E. (Red.). (1955b). Forbunds-presidenten. *Norsk Sjakkblad*, 27(1), s. 6
- Scheen, E. (Red.). (1955c). Innenlandsnytt. *Norsk Sjakkblad*, 27(5), s. 2-4
- Scheen, E. (Red.). (1955d). Sovjetsamveldet. *Norsk Sjakkblad*, 27(1), s. 7
- Scheen, E. (1964). *Norges Sjakkforbund gjennom 50 år 1914-1964*. Oslo: Norges Sjakkforbunds Forlag.

- Sjakklubben Jarl. (1985). *NM i sjakk 1985 – Norges Sjakkforbunds Landsturnering Gausdal Høifjellshotel 6. til 13. juli 1985*. Gausdal: Sjakklubben Jarl.
- Skar, Ø. (1985). Kvinnesjakk og ørefik. *Norsk Sjakkblad*, 1985(6), s. 16
- Sky News. (2015, 20. april). Chess Grandmaster: *Women Are Worse Players Than Men* (Videoklipp). Hentet fra <https://www.youtube.com/watch?v=zWO30o1K3Mc>
- Smedal, O. (1934). *Program for Norges Sjakkforbund's 19. kongress med Landsturnering i Hamar 28. juli-5. august 1934*. Hamar: Hamar Sjakklubb.
- Solbrække, K. N. & Aarseth, H. (2006). Samfunnsvitenskapens forståelse av kjønn. I: J. Lorentzen og W. Mühleissen (Red.), *Kjønnforskning: En grunnbok* (s. 63-76). Oslo: Universitetsforlaget.
- Stafford, T. (2018). Female Chess Players Outperform Expectations When Playing Men. *Psychological Science*, 29(3), s. 429-436
- Steinkjer Sjakklag. (1986). *Program NM Sjakk Landsturneringen 1986 (5.-12. juli)*. Steinkjer: Steinkjer Sjakklag.
- Stigar, P. (Red.). (1981). Informasjoner fra sentralstyret. *Norsk Sjakkblad*, 1981(9-10), s. 42
- Strand, T. (Red.). (1995a). Ratinglister. *Norsk Sjakkblad*, 1995(4), s. 19-30
- Strand, T. (Red.). (1995b). Nyte tittel-tildelinger. *Norsk Sjakkblad*, 1995(5), s. 2

- Strand, T. (Red.). (1995c). Nina Hagesæther kan bli historisk. *Norsk Sjakkblad*, 1995(5), s. 10-11
- Strand, T. (Red.). (1995d). Rekorddeltagelse ved NM for ungdom Ninas 15. NM-tittel! *Norsk Sjakkblad*, 1995(8), s. 8-15
- Strand, T. (Red.). (1996). Zsuzsa Polgar verdensmester. *Norsk Sjakkblad*, 1996(2), s. 18-22
- Strand, T. (Red.). (1997a). NSFU er blitt USF! *Norsk Sjakkblad*, 1997(1), s. 2
- Strand, T. (Red.). (1997b). Ratinglister. *Norsk Sjakkblad*, 1997(1), s. 21-32
- Strand, T. (Red.). (1998a). Rekorddeltagelse for jente-NM. *Norsk Sjakkblad*, 1998(1), s. 3
- Strand, T. (Red.). (1998b). Per Ofstad overtok presidentvervet i forbundet – Klubbene skal styrkes. *Norsk Sjakkblad*, 1998(5), s. 3
- Strand, T. (Red.). (1999a). Koskela vant sonefinalen. *Norsk Sjakkblad*, 1999(1), s. 18
- Strand, T. (Red.). (1999b). 62 jenter i flott NM. *Norsk Sjakkblad*, 1999(2), s. 28-29
- Svendsen, L. M. (2002). NM for jenter. *Førsteraden*, 26(2), s. 2-4
- Tangelder, Y. (2016). Den nordiske dronninga. *Norsk Sjakkblad*, 82(1), s. 63
- Tangen, R. (1984). Presidenten har ordet. *Norsk Sjakkblad*, 1984(9-10), s. 43-44

- Telemark Sjakkrets., Skiens Sjakklubb & Sjakklubben Tårnet. (1952). *Norges Sjakkforbunds Kongress og Landsturnering*. Skien: Skien Sjakklubb.
- Thoresen, O. (1991). Den uforglemmelige finale! *Norsk Sjakkblad*, 1991(4), s. 14-15
- Tisdall, J. (1987). Ingen fremgang for damesjakken. *Norsk Sjakkblad*, 1987(7), s. 10-11
- Tisdall, J. (1988). Berge til topps – Ingrid over 2000 i rating. *Norsk Sjakkblad*, 1988(1), s. 6-9
- Tisdall, J. (1992). Reddet av kvinnene. *Norsk Sjakkblad*, 1992(3), s. 8-9
- Tisdall, J. (Red.). (1991a). Europamesteren. *Norsk Sjakkblad*, 1991(1), s. 3-9
- Tisdall, J. (Red.). (1991b). Ingrid Dahl: WIM-tittel og kanskje mer! *Norsk Sjakkblad*, 1991(3), s. 3-4
- Tisdall, J. (Red.). (1991c). Årsmøtet. *Norsk Sjakkblad*, 1991(5), s. 21
- Tisdall, J. (Red.). (1991d). Introduksjon. *Norsk Sjakkblad*, 1991(6), s. 2
- Tisdall, J. (Red.). (1991e). Verden Rundt. *Norsk Sjakkblad*, 1991(6), s. 12-21
- Tisdall, J. & Hagen, M. (Red.). (1992a). Norsk utklassing i jentelandskampen. *Norsk Sjakkblad*, 1992(1), s. 15
- Tisdall, J. & Hagen, M. (Red.). (1992b). Ratinglister! *Norsk Sjakkblad*, 1992(1), s. 19-

Tisdall, J. & Hagen, M. (Red.). (1993a). Verden rundt. *Norsk Sjakkblad*, 1993(2), s. 29-31

Tisdall, J. & Hagen, M. (Red.). (1994a). Ratinglister! *Norsk Sjakkblad*, 1994(1), s. 19-30

Tisdall, J. & Hagen, M. (Red.). (1994b). OL-plass til Nina og Sylvia i 12. time. *Norsk Sjakkblad*, 1994(5), s. 32

Tisdall, J. & Hagen, M. (Red.). (1994c). Vera Menchiks år. *Norsk Sjakkblad*, 1994(8), s. 28-30

Tjølsen, K. (2009). 9. plass i VM! *Norsk Sjakkblad*, 75(6), s. 30-32

Trondhjems borgerlige Realskoles allene privilegerede Adressecontours-Efterretninger. (1853, 10. november). Indbydelse.

Tronvik, H. (1982). Svar fra Norges Idrettsforbund: Avslag. *Norsk Sjakkblad*, 1982(4-5), s. 28-29

Vaage, S. (1900, 14. oktober). Schak. *Dagbladet*, s. 4.

Vaage, S. (1903, 8. november). Schak. *Morgenbladet*, s. 2.

Velickovic, D. & Randovanovic, D. (2018). Gender differences in chess performance. *Facta Universitatis – Series: Physical Education and Sport*, 16(2), s. 359-364

- Vollstädt-Klein, S., Grimm, O., Kirsch, P. & Bilalic, M. (2010). Personality of elite male and female chess players and its relation to chess skill. *Learning and Individual Differences*, 20(2010), s. 517-521
- Waage, T. (1968). Fra presidentens notisblokk. *Norsk Sjakkblad*, 40(2-3), s. 3
- Waage, T. (1969). Fra presidentens notisblokk. *Norsk Sjakkblad*, 41(1-2), s. 5
- Wicklund-Hansen, R. (Red.). (1966a). En vanskelig situasjon. *Norsk Sjakkblad*, 38(1-2), s. 1-2
- Wicklund-Hansen, R. (Red.). (1966b). Litt fra de andre klassene. *Norsk Sjakkblad*, 38(3-4), s. 18-20
- Wicklund-Hansen, R. (Red.). (1966c). Landsserie i sjakk for lag. *Norsk Sjakkblad*, 38(3-4), s. 40
- Wicklund-Hansen, R., Lønningdal, D. & Hoseth, G. (1966). NM i sjakk 1966. *Norsk Sjakkblad*, 38(1-2), s. 3
- Wiggen, F. (2000). Lærerik jentesjakk i Stavanger. *Førsteraden*, 24(6), s. 2
- Ødegaard, Ø. (Red.). (1987a). Er landslagsgrupper redningen? *Norsk Sjakkblad*, 1987(2), s. 10-11
- Ødegaard, Ø. (Red.). (1987b). Norges Grand Prix. *Norsk Sjakkblad*, 1987(7), s. 12-15
- Ødegaard, Ø. (Red.). (1987c). Sylvia vant i Danmark. *Norsk Sjakkblad*, 1987(8), s. 24

Ødegaard, Ø. (Red.). (1987d). Nytt fra NSFU. *Norsk Sjakkblad*, 1987(9-10), s. 39